

Ardahan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**YABANCILAR ve ULUSLARARASI KORUMA KANUNU
ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE YABANCILARIN TEMEL HAK ve
YÜKÜMLÜLÜKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ARDAHAN
İLİ ÖRNEĞİ**

Buğra TOTAN

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

YABANCILAR ve ULUSLARARASI KORUMA KANUNU ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE YABANCILARIN TEMEL HAK ve YÜKÜMLÜLÜKLERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA: ARDAHAN İLİ ÖRNEĞİ

Buğra TOTAN

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

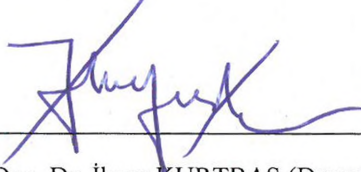
Ardahan, 2019

KABUL VE ONAY

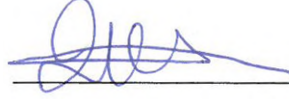
Buğra TOTAN tarafından hazırlanan “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Yabancıların Temel Hak ve Yükümlülükleri Üzerine Bir Araştırma: Ardahan İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 18.12.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL (Başkan)

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Zeliha DIŞÇI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Dr. Öğr. Üyesi Berkay DİNÇER

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

18 /12 / 2019

Buğra TOTAN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Buğra TOTAN

ÖZET

TOTAN, Buğra. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Yabancıların Temel Hak ve Yükümlülükleri Üzerine Bir Araştırma: Ardahan İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

Son yıllara kadar Asya’dan Avrupa’ya yaşanan göç hareketlerinde geçiş ülkesi konumunda bulunan Türkiye, zamanla hedef ülke konumuna yerleşmiştir. 2011 yılında Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylarla birlikte oluşan yoğun göç dalgası ve uluslararası koruma alanında da temel bir düzenlemenin bulunmayışı yabancılarla ilgili mevzuatın güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Yabancıların temel hak ve yükümlülükleri öncelikle 1982 Anayasası ve ilgili diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde düzenlenmesine karşın, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle yabancıların Türkiye’ye girişi, ikametleri, uluslararası koruma başvuruları gibi konular uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu tezin amacı, yabancıların Türkiye’de sahip oldukları haklar ve uymaları gereken yükümlülükler hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarını, temel hak ve yükümlülüklerini yeterli bulup bulmadıklarını ve belirtilen hususlar hakkında herhangi bir eğitim alıp almadıklarını belirleyerek bu doğrultuda, kendilerini yurttaş statüsünde mi yoksa yabancı statüsünde mi? gördüklerini ortaya koymaktır. Tez temelde iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde hak, insan hakları ve hürriyet kavramları ele alınmıştır. Konu ile ilgili olarak, bu kavramların özellikleri, sınıflandırması, bileşenleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise öncelikle araştırmanın metodolojisine yer verilmiş ayrıca yabancıların temel hak ve yükümlülükleri uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri kapsamında yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tez çalışmasının evreni, Ardahan ilinde yaşamakta olan yabancılardan oluşmaktadır. Evrenden örneklem olarak rastgele seçilen 40 yabancıyla temel hak ve yükümlülükleri hakkında mülakatlar yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak şunlar söylenebilir ki: yabancılar, temel hak ve yükümlülükleri kapsamında genel itibarıyla yeterli bilgiye sahiptirler. Ancak Türkiye’ye gelmeden önce temel hak ve yükümlülükleri konusunda gerekli bir eğitim almamışlardır. 1982 Anayasası ve ulusal mevzuatta yer verilen birçok diğer hakka ulaşım konusunda

vatandaşlarla aynı statüde de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma ve sosyal güvenlik gibi konularda yeterli denetim yapılmadığından olumsuz algının varlığından bahsedilebilir. Buna karşın Türkiye’de yaşayan yabancıların büyük bir kısmı buldukları statü fark etmeksizin vatandaş olmak istemektedirler ve Türkiye’de sahip oldukları hakları yeterli bulmaktadırlar.

Anahtar Sözcükler

Hak, Hürriyet, İnsan Hakları, Yabancı, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

ABSTRACT

TOTAN, Buğra. *Research On Fundamental Rights And Obligations Of Foreigners İn Turkey According To Foreigners And İnternational Protection Law: Example Ardahan*, Master's Thesis, Ardahan, 2019.

The fact that Turkey had become a target state in years, due to lying in the passage point of the migrations from Asia to Europe during the last times; the intense migration waves that occurred concurrently with the incidents happened in the Syrian Arab Republic in 2011, and the absence of a basic regulation on foreigners in the realm of international protection, gave birth to the need of updating the legislation on foreigner: Although the basic rights and responsibilities of the foreigners are regulated within the framework of the provisions of 1982 constitution and other corresponding legislation, together with the enactment of code number 6458 on International Protection and Foreigners, issues such as their entrance to Turkey, residence, and international protection applications have been tried to be rendered compatible with the international human rights standards. The aim of this dissertation is to reveal whether foreigners have enough knowledge about their rights and obligations in Turkey or not, find them sufficient for themselves and, if so, have received any training about the current legislation. In accord with this, the dissertation aims to identify whether they see themselves as in the status of citizens or foreigner: The dissertation consists of two chapter: The first chapter elucidates fundamental rights, human rights and the conception of freedom. In relation to the research problematic, the definitions of these concepts, their categorizations and components are elaborated. These can firstly comprises the conceptual framework and methodology of the research after that chapter evaluates the fundamental rights and obligations of foreigners within the domestic legislation by means of the interviews conducted with research participants in the status of foreigner: The population of the dissertation is foreigners residing in the central district of Ardahan. Semi-structured interviews were conducted with 40 foreigners selected as a sampling randomly out of the population. The evidences suggest that foreigners generally do have the basic knowledge about the fundamental right: However, the findings also lay out that they had not any recognition of their rights and obligations before coming over Turkey. Also

it is evident that they be in the same status as Turkish citizens in terms of reaching out many other rights enacted in the 1982 Constitution and domestic legislation. Nonetheless, it can be registered that they experience many problems and negativitiy in terms of conditions lowing to the fact there is not enough administrative monitoring of workplace. Besides the majority of foreigners in Turkey aspire to be citizen regardless of their status and to find their reights sufficient to sustain their life.

Keywords

Rights, Freedom, Human Rights, Foreigner, Foreigners and International Protection Law

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....
ETİK BEYAN.....
ÖZET.....	5
ABSTRACT	7
İÇİNDEKİLER	9
KISALTMALAR DİZİNİ	13
TABLolar DİZİNİ	15
ÖNSÖZ.....	16
GİRİŞ	17
1.BÖLÜM.....	19
HAK, İNSAN HAKLARI VE HÜRRİYET	19
1.1. HAK KAVRAMI	19
1.1.1. Hak Kavramının Tarihsel Gelişimi	21
1.1.2. Toplum Sözleşmeleri Kuramları	25
1.1.2.1. Thomas Hobbes (1588-1679).....	25
1.1.2.2. John Locke (1632-1704)	26
1.1.2.3. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	27
1.2. İNSAN HAKLARI.....	29
1.2.1. XVIII. Yüzyıl – XX. Yüzyıl Arasında İnsan Haklarının Gelişimi	30
1.2.2. XX. Yüzyıldan Günümüze İnsan Hakları	32
1.3. HÜRRİYET	35
1.4. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN ÖZELLİKLERİ	36
1.4.1. Evrensellik.....	36
1.4.2. Doğuştan Kazanılma	37
1.4.3. Mutlaklık	37
1.4.4. Vazgeçilmezlik.....	37
1.4.5. Bireysellik	38

1.4.6. Dokunulmazlık.....	38
1.5. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI	39
1.5.1. Birinci Kuşak Haklar.....	39
1.5.2. İkinci Kuşak Haklar	40
1.5.3. Üçüncü Kuşak Haklar	40
1.6. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN ÖZNELERİ	41
1.6.1. İnsanlar	41
1.6.2. Vatandaşlar.....	42
1.6.3. Belli Kategoridekiler	42
1.6.4. Yabancılar	43
1.7. 1982 ANAYASASI'NDA TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER.....	44
1.7.1. Kişinin Hak ve Ödevleri	44
1.7.2. Sosyal ve Ekonomik, Hak ve Ödevler	48
1.7.3. Siyasi Hak ve Ödevler.....	50
2. BÖLÜM.....	52
YABANCI, YABANCILARIN TEMEL HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	
AMPİRİK ÇALIŞMA.....	52
2.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	52
2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	52
2.1.2. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları.....	53
2.1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	54
2.2. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ	56
2.2.1. Katılımcıların Uyruk, Cinsiyet, Yaş ve Aylık Hane Geliri.....	56
2.2.2. Katılımcıların Eğitim Düzeyi	57
2.2.3. Katılımcıların Mesleki Durumu	58
2.3. YABANCI KAVRAMI VE YABANCI TÜRLERİ.....	59
2.3.1. Göçmenler	60
2.3.2. Vatansızlar.....	61
2.3.3. İmtiyazlı Yabancılar	63
2.3.4. Uluslararası Korumadan Yararlananlar.....	64
2.3.4.1. Mülteci	64
2.3.4.2. Şartlı Mülteci.....	67

2.3.4.3. İkincil Koruma	68
2.3.4.4. Geçici Koruma	69
2.4. ULUSLARARASI HUKUK VE TÜRK YABANCILAR HUKUKU KAPSAMINDA YABANCILARIN TEMEL HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ ..71	
2.4.1. Uluslararası Sözleşmeler	71
2.4.1.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması	72
2.4.1.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.....	73
2.4.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	74
2.4.1.4. İnsan Haklarıyla İlgili Diğer Sözleşmeler.....	75
2.4.2. Uluslararası Hukukta Temel Hak ve Hürriyetler	75
2.4.2.1. Kişi Olarak Hak ve Hürriyetlerden Yararlanma	76
2.4.2.1.1. Seyahat ve İkamet Hakkı	77
2.4.2.1.2. Kişi Dokunulmazlığı ve Sınır Dışı Edilme	78
2.4.2.1.3. Özel Hayatın Gizliliği, Konut Dokunulmazlığı ve Haberleşme Özgürlüğü.....	79
2.4.2.1.4. Fikir ve Düşünce Özgürlüğü	80
2.4.2.1.5. Din ve Vicdan Özgürlüğü	81
2.4.2.1.6. Dernek Kurma ve Üye Olma Özgürlüğü	82
2.4.2.1.7. Hak Arama Özgürlüğü	83
2.4.2.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Özgürlükler.....	84
2.4.2.2.1. Çalışma Hakkı.....	85
2.4.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hakkı	86
2.4.2.2.3. Sendikal Haklar.....	87
2.4.2.2.4. Eğitim Hakkı	88
2.4.2.2.5. Mülkiyet Hakkı	89
2.4.2.3. Siyasi Haklar ve Özgürlükler	91
2.5. TÜRK YABANCILAR HUKUKUNDA YABANCILARIN TEMEL HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	92
2.5.1. Kişi Olarak Hak ve Özgürlüklerden Yararlanma.....	95
2.5.1.1. Ülkeye Giriş Hakkı	95
2.5.1.2. İkamet ve Seyahat Hakkı	98
2.5.1.3. Kişi Dokunulmazlığı ve Sınır Dışı Edilme	102

2.5.1.4. Basın Hürriyeti	108
2.5.1.5. Dernek Kurma, Üye Olma ve Vakıf Kurma Hürriyeti.....	109
2.5.1.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	110
2.5.1.7. Hak Arama Hürriyeti	111
2.5.2. Sosyal ve Ekonomik Hak ve Özgürlükler	114
2.5.2.1. Çalışma Hakkı ve Hürriyeti	116
2.5.2.2. Sosyal Güvenlik Hakkı	120
2.5.2.3. Sendikal Hak ve Özgürlükler	122
2.5.2.4. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma.....	124
2.5.2.5. Eğitim ve Öğretim Özgürlüğü.....	126
2.5.2.6. Mülkiyet Hakkı	129
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA	136
EKLER.....	148
EK 1. MÜLAKAT FORMU.....	148
EK 2. YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	149
ÖZGEÇMİŞ.....	150

KISALTMALAR DİZİNİ

<i>AİHK</i>	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
<i>AİHM</i>	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<i>AİHS</i>	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
<i>ASŞ</i>	: Avrupa Sosyal Şartı
<i>BEK</i>	: Bilgi Edinme Kanunu
<i>BK</i>	: Basın Kanunu
<i>BM</i>	: Birleşmiş Milletler
<i>BMMYK</i>	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
<i>ÇHS</i>	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
<i>DK</i>	: Dernekler Kanunu
<i>GKSYÇİDY</i>	: Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik
<i>GKY</i>	: Geçici Koruma Yönetmeliği
<i>GSS</i>	: Genel Sağlık Sigortası
<i>İHEB</i>	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
<i>İK</i>	: İskân Kanunu
<i>MHDDS</i>	: Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
<i>ÖÖKK</i>	: Özel Öğrenim Kurumları Kanunu
<i>UIK</i>	: Uluslararası İşgücü Kanunu
<i>PK</i>	: Pasaport Kanunu
<i>SSGSSK</i>	: Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
<i>STİSK</i>	: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

<i>TGYHK</i>	: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun
<i>VHADŞ</i>	: Vatansızlık Hallerinin Azaltılmasına Dair Sözleşme
<i>VK</i>	: Vakıflar Kanunu
<i>VKSİŞ</i>	: Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme
<i>UY</i>	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik
<i>YİSHK</i>	: Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun
<i>YUKK</i>	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcıların Uyruklarına Göre Dağılımı	56
Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımı	56
Tablo 3: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı	57
Tablo 4: Katılımcıların Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı	57
Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı	57
Tablo 6: Katılımcıların Mesleklerine Göre Dağılımı.....	58

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de yaşayan yabancıların temel hak ve yükümlükleri araştırılmıştır. Temel hak ve yükümlülükler başta 1982 Anayasası ve ilgili diğer mevzuat uyarınca düzenlenmiş ve son tahlilde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında, yabancıların Türkiye’ye girişleri, ikamet izni işlemleri, sınır dışı edilmeleri ve uluslararası koruma başvuruları yeniden düzenlenmiştir. Ardahan ilinde yaşamakta olan 40 yabancı ile temel hak ve yükümlükleri üzerine yarı yapılandırılmış görüşme formu ile mülakat gerçekleştirilmiş ve yabancıların sahip oldukları temel hak ve yükümlülükler yapılan mülakatlar çerçevesinde araştırılmıştır.

Tez hazırlama aşamasında, zamanını, bilgisini ve tecrübesini esirgmeden bana her zaman yol gösteren ve yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. İhsan Kurtbaş hocama, tezi inceleyip önemli görüşleriyle katkıda bulunan hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Suat Vural ve Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Dişçi’ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Beni bu yolda her açıdan destekleyen, yanımda olduklarını sürekli hissettiren sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca, değerli vakitlerini ayırarak mülakatlara katılan Ardahan ilinde yaşayan yabancı uyruklu kaynak kişilere teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsan hakları kavramı, Hammurabi Yasaları'ndan Antik Yunan'a, Roma Hukuku'ndan Magna Carta'ya, Toplum Sözleşmeleri Kuramları'ndan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne kadar pek çok aşamadan geçerek şekillenmiş, tarihin farklı dönemlerinde siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel etmenlere bağlı olarak günümüzde daha karmaşık bir yapı halini almıştır.

İnsan hakları kavramı, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası hukuk metinlerde yer almaya başlamış ve çeşitli yargısal düzenlemelerle koruma altına alınmıştır. İnsan hakları, günümüzde insan yaşamına, onuruna ve düşünce özgürlüğüne karşı yapılabilecek saldırılara karşı bir nevi kalkan görevi görmektedir.

İnsan hakları ve bu kapsamda düzenlenen temel hak ve hürriyetler yaşanan küresel gelişmeler de göz önüne alındığında yabancılar açısından, öncelikle uluslararası anlaşmalar çerçevesinde düzenlenmekte ve sonrasında devletlerin kendi ulusal mevzuatlarında kabul ettikleri ölçüde uygulanmaktadır.

Türkiye açısından son yıllarda sayıları sürekli artış gösteren yabancıların, temel hak ve yükümlülükleri konusu öncelikle 1982 Anayasası ve ilgili diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde belirlenmiştir. Bununla beraber 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile yabancıların Türkiye'ye girişleri, ikamet izinleri, sınır dışı edilmeleri ve uluslararası koruma başvuruları gibi konular yeniden düzenlenmiştir.

1960' lı yılların başında göç veren ülke konumunda bulunan Türkiye'de Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün güncel verilerine göre yaklaşık 5 milyon yabancı yaşamaktadır. Tarih boyunca çok çeşitli göç hareketlerine ev sahipliği yapmış Anadolu coğrafyası bugünde iç savaştan ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve sayısı 3,5 milyon kişiyi geçen Suriye uyruklu yabancıyı misafir etmektedir.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde hak, insan hakları ve hürriyet kavramları açıklanmakta ayrıca insan hakları kavramının özellikleri, sınıflandırması,

bileşenleri ve 1982 Anayasası'nda düzenlenen temel hak ve hürriyetlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ilk olarak yapılan araştırmanın konusu ve amacı, evreni, örnekleme ve sınırlılıkları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra yabancıların temel hak ve yükümlülükleri ulusal mevzuatta yer alan hükümler uyarınca incelenmiş ve teorik bilgiler bağlamında mülakat verileri çerçevesinde Türkiye'de yabancıların temel hak ve hürriyetleri konusundaki bilgi, bilinç, beklenti ve memnuniyetleri gibi konular araştırılmıştır.

1.BÖLÜM

HAK, İNSAN HAKLARI ve HÜRRİYET

Hak, “insanların hukuk düzeni tarafından korunan hürriyetleridir”. Bu tanımdan yola çıkarak hürriyet, haktan daha geniş ve onu kapsayan bir kavram olarak şekillenir ve hak kavramı da hürriyet kavramının bir alt kümesi olarak kabul görür. Her hak, aynı zamanda bir hürriyet ve bir insan fiili olmasına karşın, yalnızca bazı hürriyetler bir hak olarak kabul edilir ve hürriyetler, hukuk düzeni tarafından korunduğu ölçüde kullanılabilir. Bu kapsamda insan hakları ise, insanların sahip olduğu hürriyetler şeklinde algılanır ve bu yönüyle hem hürriyet hem de hak kavramının bir bileşimi olarak tanımlanır. İnsanın sadece insan olması sıfatıyla sahip olduğu haklar, devlet veya hukuk düzeni tarafından insanlara tanınmamıştır. Bu noktada hürriyetlerin sınırlandırılması veya yasaklanması bunların hak ve hürriyet olarak kabul edilmesi gerçeğini değiştirmeyecektir (Gözler, 2018: 67-85). Bu bölümde sırasıyla hak, insan hakları ve hürriyet kavramları açıklanmıştır.

1.1. HAK KAVRAMI

Hak ve benzeri kavramlar bilinmeden, insan hakları alanında yapılan tanımlamalar eksik kalacaktır. Bu kapsamda hak kavramını ve bu kavramın unsurlarını açıklamak, insan hakları alanında yapılacak tüm tartışmaların ortak sorunsalı olarak düşünülebilir (Coşkun, 2006: 115).

İnsan hakları kavramı, XX. yüzyıldan itibaren sıklıkla kullanılmasına karşılık, hak kavramı bu tarihten çok daha öncesinde karşımıza çıkmakta ve bugünkü insan hakları olarak benimsenen bir takım hak ve hürriyetlerin o dönemde ki öncülleri olarak kabul edilmektedir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 330).

İnsanlık tarihiyle yaşıt bir kavram olarak hak; felsefenin, dinlerin, siyasetin, ahlakın ve hukukun ortak sorunsalı olarak görülür (Çalık, 2017: 42). Kavramsal olarak ‘hak’ sözcüğü, hem günlük yaşamda hem de hukuksal alanda çoğunlukla kullanılmasına karşın konuşma dilinde hak, sahibinin bir şeye yetkili olduğu veya onun meşru olarak

talep edebileceği bir yetkiyi ifade eder. Hukuki anlamda hak ise, böyle bir yetki veya meşru talebin hukuki bir biçimde ifade şeklidir (Turhan, 2013: 361).

Hukuki anlamda hak, kapsam olarak diğer kavramlarla kıyaslandığında (felsefi, ahlaki, dini vb.) daha dardır. Hakkın, hukuki bir sebebe dayanması gerektiğinden ‘komşu hakkı’, ‘yetim hakkı’ gibi hukuki dayanağı olmayan haklar bu sınıflandırmaya dâhil edilmez. Bununla beraber, ahlaki açıdan hak kavramının, hukuki açıdan hak kavramından daha geniş bir alanda var olduğu söylenebilir. Hukuken suç sayılabilen ve ağır cezayı gerektiren bir davranış ahlaki açıdan değerlendirildiğinde haklı bulunabilir. Örneğin, bir kimsenin yakınlarının katilini öldürmesi hukuken ağır cezayı gerektirdiği halde bu davranış ahlaki açıdan haklı sayılabilir. Bu kapsamda, ahlaki hak kavramı çoğu zaman hukuki hak kavramıyla ters düşer ve ona aykırı olur. Bu noktada yaşanan aykırılık, pozitif hukuk bağlamındadır. Sosyolojik hukuk temelinde değerlendirildiğinde ise, hakkı elde etmek amacıyla yapılan davranış toplumca onaylanan bir türde kabul edilirse, bu davranış adil ve haklı olarak görülür ve bu sosyolojik hukuka dâhil edilir (Çalık, 2017: 43).

“Sosyolojik hukuk açısından hak, hukuki ilişkinin bireylerle sosyal organizasyonlar arasındaki kurulan bağlantısı” olarak tanımlanır (Işıқтаç, 2008: 223). Bu tanımda sahip olunan hakkın kaynağı olarak gösterilen sosyal organizasyon, toplumun kendisidir. Bu bağlamda hak, birey ile toplum arasındaki ilişkiden doğar ve hak sahibinin hukuksal açıdan korunması gereken bir menfaati olarak şekillenir (Çalık, 2017: 43).

Farklı alanlarda tanımlanan hak kavramının içeriği, aynı zamanda çeşitli kuramsal görüşlerle de açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda irade kuramında hak; hukuk sisteminin kişilere tanıdığı irade gücü olarak tanımlanır. Çıkar kuramına göre ise hak, hukuk sisteminin koruduğu ve bu sistemin tanımış olduğu çıkarlardır. Her iki kuramı birleştirerek açıklayan karma kurama göre ise hak; hukuk sisteminin koruduğu ve yararlanılması hak öznesinin iradesine bırakılan çıkar şeklinde tanımlanmıştır. Bu noktada hürriyet, tüm hakların ortak kökeni kabul edilmiş ve haklar ise, hukukun hürriyetleri sağlamak amacıyla kişiye tanıdığı meşru yetki şeklinde tanımlanmıştır. Hürriyet yapma veya yapmama serbestisi, hak ise bireyin bir istemde bulunabileceği,

ileri sürebileceği ve kullanabileceği bir durumun varlığını belirtmektedir (Gülmez, 2001: 8).

1.1.1. Hak Kavramının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları kavramının günümüze kadar süre gelen gelişimi ve bu alandaki ilerlemelerin, bir anda ve aniden şekillendiği düşünülemez. Tarihsel süreç içinde; yaşanan sınıfsal çatışmalar, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar irdelenmeden insan hakları bağlamında yapılacak betimlemeler noksan kabul edilecektir (Turhan, 2013: 359). Hak kavramının tarihsel gelişimi incelenirken dikkat edilmesi gereken nokta, insanın yalnızca insan olduğu kabulünden hareketle bütün haklara sahip olduğu düşüncesinin tarihi süreç bağlamında oldukça yeni bir gelişme olduğudur. Bu noktada belirtilen yenilik hukuki bakımdandır, yani hakların anayasalarda yer alma süreci modern çağda gerçekleşmiştir (Çalık, 2017: 44).

Hak kavramının tarihsel gelişimi süreci incelenirken, M.Ö. XVII. yüzyılda kaleme alınan Hammurabi Yasaları'nın insan haklarını konu alan ilk yazılı belge olarak kabul edildiği ifade edilir. Hammurabi Yasaları, adil yargılanma ve mülkiyet hakkı konularında düzenlediği döneme nazaran modern bir takım yenilikler içermektedir (Harari, 2015: 114). İnsanın sadece insan olmaktan dolayı ve doğuştan sahip olduğu hakları bulunduğu yönündeki ilk düşünceler ise, Hammurabi Yasaları'ndan yüzyıllar sonra ancak M.Ö. V. yüzyılda Antik Yunan'da ele alınmıştır. Bu yüzyılda sofistler, doğal yasalarla insanlar tarafından uygulanan yasalar arasındaki zıtlığa dikkat çekerek, insanlar tarafından konulan yasalara karşı çıkmışlardır (Gökberk, 1980: 46).

Bu sofistlerden Antiphon, sadece sanılara (doxa) dayanan düzenlenmiş (pozitif) yasaların güçsüzlüğünden bahseder ve bu yasaların insanların kendi çıkarımları olduğunu söyler. Bu çıkarımlar sonucu toplum içindeki sınıf farklılıkları, ayrıcalıklar, soyluluk vb. kavramlar oluşmuştur. Buna kapsamda Antiphon, sadece Yunanlıların kendi aralarında değil, Yunanlıların, barbarlarla da eşit olduğu kabulünden hareketle insanların doğası gereği eşit oldukları sonucuna varır (Gökberk, 1980: 46).

Sofistlerin yanı sıra, Antik Yunan düşünürleri de insan hakları konusunda farklı görüşleri dile getirmişlerdir. Bunlardan, Platon ve Aristoteles insanların eşit olduğu düşüncesine karşı çıkmışlar, toplumda yaşayan belirli grupların daha ayrıcalıklı olmasını benimsemişler ve insanın sırf insan olmasından kaynaklı hakları olduğunu benimsememişlerdir. Bu düşünürlere göre; insana sadece insan olduğu için değer verilmesi ve onlara devlete karşı bir takım haklar tanınması meşru görülmez. Platon'un betimlediği ideal devlet yapısında, toplumsal yaşamın tüm alanları tek bir elde şekillenir, bu sistemde bireye en ufak bir alan tanımaz ve devlet bu noktada monolitik bir devlet olarak karşımıza çıkar (Turhan, 2013: 65).

Platon; toplumu üç grupta kategorize etmiştir. Bu gruplardan ilki filozoflar, ikincisi askerler ve üçüncüsü ise tüccar, sanatkar, çiftçi ve kölelerdir. Platon'a göre; üçüncü grupta yer alan tüccar, sanatkar, çiftçi ve kölelerin kendileri için düşünen ve savaşan diğer yüksek iki gruba itaat etmeleri gerekmektedir (Weber, 1998: 64).

Aristoteles'in siyasi görüşü Platon'un görüşlerine göre daha yumuşak ve ölçülüdür. Bununla beraber Aristoteles'in kurguladığı sistemde insana ve hürriyetlere değer verilmez. Aristoteles, sadece kölelik sistemini savunmakla kalmaz ayrıca ideal devlet düzeninde vatandaş statüsüne işçileri ve çiftçileri de dâhil etmez. Ayrıca Aristoteles de Platon'a benzer şekilde, devleti bireyin mutlak efendisi olarak kabul eder (Turhan: 365).

Aristoteles ve Platon'un düşünceleri genel itibariyle, Atina Hukuku'nun insana bakışını yansıtmaktadır. Atina Hukuku'na göre; köleler kimi zaman bir mülk, kimi zaman da insanlığın bazı unsurlarını taşıyan bir varlık olarak kavramsallaştırılmıştır. Uygulamaya konan bu hukuksal düzenlemeler uyarınca köleler mahkemeye başvuramamakta ve kendilerine de dava açılmamaktadır. Köleler, eylem ve davranışlarından hukuken efendileri sorumlu tutulduğu için davaların tarafı olarak da kabul edilmemişlerdir (Bakırezer, 2008: 23).

Yunan Şehir Devletleri'nden sonra tarih sahnesinde yer alan Roma İmparatorluğu döneminde de haklar bakımından durum farklı değildir. Benimsenen yöntem ve uygulamalar Antik Yunan düşüncesinin bir tür devamı niteliğindedir. Ekonomik açıdan

güçsüz olan grupları diğer egemen gruplara karşı koruyacak hukuki ve fiili yöntemlere pek rastlanılmaz (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 107). Roma Hukuku hak sahibi olmayı, bireyin hür olma şartına bağlamıştır. Köleler, Antik Yunan'da olduğu gibi haklara ve borçlara sahip değildiler, yani hukuksal açıdan hak ehliyetleri yoktur. Hak ehliyetleri olmadığı için kendi adlarına borç yüklenemez ve alacak sahibi olamazlar (Çelebican, 2012: 130).

Roma İmparatorluğu döneminden sonra, Kilise'nin batı toplumları içinde yeni bir otorite olarak şekillenmesiyle birlikte insan hakları alanında kısmi birgelişim yaşandığı söylenebilir. Bu kapsamda, devletin sahip olduğu mutlak iktidar dini ilkelerle sınırlanmış ve bu sınırlama sayesinde, insan hakları kavramı tüm toplumsal tabanlara yayılmış ve bireylere yeni haklar tanınabilmesinin önü açılmıştır (Savcı, 1953: 17).

Kilise'nin güçlenmesi ve siyasi alana doğru yayılmasından rahatsızlık duyan dönemin siyasal iktidarları, bu noktada Kilise'nin gücünü dengelemeye çalışmıştır. Bu mücadele sayesinde devletin bireyler üzerinde ki mutlak gücü kırılmış ve böylece bir sonraki çağın insan hakları mücadelesinin temeli oluşturulmuştur (Gürkaynak ve Eren, 2016: 334). Yaşanan tüm bu gelişmelere karşın, çağın ortalarına doğru siyasi iktidarlar ile Hıristiyanlık bütünleştiğinden, otoriteye karşı insanı, insan haklarını ve vicdan özgürlüğünü savunan bir mekanizma da kalmamıştır (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 107).

Kilise ve siyasi otoritenin zamanla insan haklarını savunmayı bıraktığı Orta Çağ Avrupası'nda bireylerin devlete karşı korunması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaçtan hareketle hazırlanan ilk yazılı belge, İngiltere'de, Kral ile feodal beyler arasındaki rekabetin yarattığı ortamda şekillenen 1215 tarihli 'Magna Carta Libertatum' dur (Mumcu, 1992: 52).

Altmış üç maddeden oluşan bu belgede, bireylerin can ve mal güvenliği hakkı olduğu belirtilmiş ve bunların Kralın keyfi davranışlarına karşı korunması amaçlanmıştır (Ünal, 1994: 48). Siyasi otoritenin, keyfi yöntemlerden uzaklaştırılarak bir takım hukuk kurallarına uymaya zorlanması ve insanların bu otoriteye karşı bazı siyasi haklara sahip olma isteği de bu belgeyle başlamıştır (Gözlügöl, 1999: 17). Bununla beraber,

toplumdaki sosyal eşitsizlik ve özellikle kölelik hakkında bir hüküm bulundurmaması Magna Carta'nın en önemli eksikliği olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 2014: 43).

İnsan hakları konusu, Orta Çağ'dan sonra Yeni Çağ'da da gündemin başlıca konulardan biri olmamasına karşın, yavaş yavaş devletlerin hukuk sistemlerini ilgilendiren bir kavram olarak siyasi alanda yer almaya başlamıştır (Ünal, 1994: 48). Rönesans Dönemi'nde, insanı temel alan hümanizmin akımının ortaya çıkmasıyla insan odaklı bir düşünce yapısı, büyük önem kazanmıştır. Orta Çağ'da kabul gören ve Tanrı'yı merkeze alan dünya düşüncesi XVI. yüzyılda Reform hareketlerinin de etkisiyle, geçerliliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve en önemli değer insan olduğu ve insana ait olan her şeyin kabul gördüğü bir düşünce çağı başlamıştır (Daban, 2019: 167).

İnsan haklarının düzenlenen belgelerde yer alma süreci, XVII. yüzyılda da devam etmiştir. Bu yüzyılda İngiltere'de kabul edilen 1628 tarihli Haklar Dilekçesi'nin başlangıç ve devamındaki ilk on üç maddesi kral ile meclis arasındaki ilişkide hukukun üstünlüğünü benimsemeyi hedeflemiştir (Akbulut, 2002: 461).

Haklar Dilekçesi'nin yanı sıra, 1679 tarihli Habeas Corpus Akdi ve 1701 tarihli Uzlaşma Akdi gibi belgelerin ortak amacı ise, İngiliz yurttaşların bütün kurumsal yapılar karşısında korunmasını sağlamaktır. Böylelikle siyasi otorite, din ve ahlak kurallarıyla beraber özgürlük kavramı ile de sınırlandırılmaya çalışılmıştır (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 108).

İnsan haklarının gelişimi XVII. yüzyıldan sonra, XVIII. yüzyılda da devam etmiş ve rasyonalist düşünceyi benimseyen düşünürler, bireysel haklar doktrinini geliştirmişlerdir. Bunlardan; Hobbes, Bodin, Althusius, Leibniz, Grotius, Pufendorf, Thomasius, Christian Cant ve Wolf gibi düşünürler bu kapsamda doğal hukuk anlayışını tekrardan ele alarak değerlendirmişlerdir. Bu tanımlamalara göre, doğal hukuk sonsuza kadar geçerliliğini korumakla birlikte, Tanrı'nın bir iradesi olarak kabul görmeyecektir (Ünal, 1994: 49). Bu başlık altında aşağıda öncelikle Hobbes daha sonra ise Locke ve Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'ne ilişkin düşünceleri anlatılacaktır.

1.1.2. Toplum Sözleşmeleri Kuramları

Toplum Sözleşmeleri, temel hak ve hürriyetlerin devlet tarafından tanınması ve devlet otoritesinin azaltılmasına ilişkin çabaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar, doğal hukuk anlayışını temel almış ve en önemli temsilcileri Hobbes, Locke ve Rousseau olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerinin ortak noktası, bireylerin can ve mal güvenliğinin temin edilerek onların dışardan gelebilecek saldırılara karşı korunmasıdır. Bununla beraber, insanlar tarafından devlete devredilen hak ve hürriyetlerin nitelikleri ve kapsamaları açısından, düşünürler açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır (Ünal, 1994: 50).

1.1.2.1. Thomas Hobbes (1588-1679)

Doğa durumu tasarımı ve devletin varlık nedenini farklı boyutlarıyla ele alan ve bu doğrultuda görüşleri olan düşünürlerden ilki Hobbes'dur (Kılıç Y., 2015: 101). Hobbes'a göre; "insanlar doğuştan eşittir". Bu eşitlik hem bedensel hem de zihinsel olarak şekillenir. Hobbes, belirttiği eşitliği şu şekilde açıklar; aslında bedensel güç bakımından zayıf olanlar aralarında birleşerek en güçlü kişiyi etkisizleştirebilecek kadar güçlüdür. Bu bakımdan bir insanın diğerine nazaran daha güçlü olduğu kabul edilmez. Hobbes, zihinsel yetenekler bakımında da insanların eşit olduğunu benimser. İnsanlar doğası gereği, diğer insanların daha zeki veya daha bilgili olduklarını kabul etseler de, kendileri kadar akıllı daha birçok insanın bulunduğu inanmazlar. Bunun nedeni insanların kendi zekâ seviyelerini iyi bilmelerine karşın, diğer insanların zekâ seviyesi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayışlarıdır. Bu düşünce yapısı, insanların eşitsizliğinin değil tam tersine eşit olduğunun kanıtıdır. Çünkü bir şeyin eşit olarak paylaştırıldığının en doğru göstergesi tüm kesimlerin paylarına düşenden mutlu olmasıdır (Hobbes, 2019: 99).

Zihinsel ve bedensel eşitliği temel alan bu sistemde, insanların amaçlarına erişme umutları şekillenir. Bu sebeple insanlar, benzer zamanda elde edemeyecekleri bir şeyi arzularlarsa kendi aralarında anlaşmazlık yaşarlar ve birbirlerini egale etmeye veya tahakküm altına almaya çalışırlar. Yaşanan bu gelişmelerde toplumda güvensizlik ortamı oluşturur (Hobbes, 2019: 100).

Hobbes' a göre, güvenli olmayan bir yaşamsal çevreden kurtulmanın yoluna insan, kendi zihinsel çabaları sayesinde ulaşır. İnsan aklı, bireylerin aralarında yapacakları bir sözleşme ile güvenli bir ortamda yaşayabileceklerini belirtir (Kılıç Y., 2015: 104). Bu sözleşme ile taraflar; barışçıl, güvenli ve düzenli bir hayat sürebilirler (Ünal, 1994: 50).

1.1.2.2. John Locke (1632-1704)

İngiliz empirizminin ilk büyük düşünürü olarak benimsenen John Locke aynı zamanda İspanyol Altın Çağı düşünürlerince ortaya atılan ve Hobbes ile sistemsel bir hal alan 'toplum sözleşmesi' teorisinin Rousseau' dan önce ki ikinci büyük düşünürüdür. Locke'un diğer kurmacılardan farklı tarafı onun devlete karşı geliştirdiği liberal düşünce yapısıdır (Locke, 2019: 5). Hobbes ve Rousseau, devletin gücü karşısında bireylerin mutlak bağlılığına dayalı bir modeli düşündükleri halde, Locke halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla görevli buna karşın hak ve hürriyetleri savunmakla sınırlandırılan bir devlet modeli ortaya koymuştur. Locke'un dile getirdiği bu düşünceler batı demokrasilerinde ilerleyen süreçlerde düzenlenecek anayasal gelişmeler ile temel hak ve hürriyetler kapsamındaki düzenlemeleri büyük ölçüde etkilemiştir (Ünal, 1994: 51).

Locke, görüşlerini öncelikle doğa durumu üzerinden şekillendirir. Locke'a göre doğa durumu; "insanların başkalarından izin almadan ya da başkalarının iradesine bağlı olmadan eylemlerini gerçekleştirebilecekleri ve kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri bir biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur". Bu durum ayrıca hiçbir bireyin diğerlerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olmadığı ve bunların karşılıklı olarak eşit şekilde dağıtıldığı bir durumdur. Bu eşitliğin kaynağı insanların doğası gereği birbirlerine denk olarak yaratılmasından kaynaklanır (Locke, 2019: 13-14).

Locke'a göre; insan kendi kişiliği üzerinde tasarrufta bulunma konusunda önlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına karşın, kendisini veya sahip olduğu diğer varlıkları yok etmeye yetecek bir hürriyet alanını da sahip değildir. Bu noktada, doğa durumunu yöneten ve tüm herkesi kendisine bağlayacak bir doğa yasasının varlığı karşımıza çıkar. Bu yasanın kendisi insan aklıdır. Akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm bireylere,

herkesin eşit ve özgür olmasından dolayı, hiç kimsenin diğer bireylerin yaşamlarına, sağlıklarına ve özgürlüklerine zarar vermemesini öğretir (Locke, 2019: 15).

İnsanlar, doğal haklarını korumak, bunlara karşı dışarıdan gelebilecek saldırıları önlemek ve saldırıları yapanları cezalandırma hakkına da sahiptirler. Bu kapsamda önemli bir sorun karşımıza çıkar. Hak ve özgürlüklere karşı yapılabilecek saldırılara verilecek cezayı kim belirleyecek ve verilecek cezalar nasıl uygulanacaktır? Bu nedenle insanlar, Toplum Sözleşmesi ile aralarında yaşanabilecek sorunları çözerek, doğal hukuk çerçevesinde kanunları uygulayabilecek düzenli ve etkili bir üst otorite kurmuşlardır. Bu üst otorite yani devlet kurulurken de, doğa durumunda bireysel olarak sahip oldukları cezalandırma yetkisini devretmişlerdir. Locke, devleti ve devlete insanlar tarafından devredilen cezalandırma hakkını Toplum Sözleşmesine dayandırırken, devlet tarafından kullanılan hakkın sözleşmeye aykırı kullanılması halinde halkın doğa durumunda kullandığı tüm hakları geri alacağını da belirtmiştir (Kapani, 1981: 31-32).

Locke, devletin kullanmakta olduğu otoriteyi halkın rızasına dayandırmakta, halkın iradesine üstünlük tanımakta ve siyasi otoritenin meşruluk kaynağının da bu irade sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir (Çalık, 2017: 48).

1.1.2.3. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Rousseau, düşünce ve inanç sistemini oluştururken Aristoteles, Platon, Hesiodos, Plutarque, Hobbes, Locke Leibniz, Descartes, Montesquieu ve Voltaire gibi filozoflardan etkilenmiş ve ayrıca içinde yaşadığı toplumun koşullarını da gözlemlemiştir. İdeolojik bir ayırım yapmadan birçok filozof ile görüşmüş ve onların fikirlerinden istifade etme imkânı bulmuştur. Rousseau, toplumun alt tabakalarından üst tabakalarına ve kent hayatından köy hayatına varıncaya kadar bütün kesimlerden insanlarla diyalog kurmuş ve bu özelliği sayesinde çok yönlü biri olarak düşüncelerini şekillendirmiştir (Çavuşoğlu, 2013: 11).

Rousseau, siyasi düşüncelerini açıklarken Hobbes'ta olduğu gibi doğa durumundaki insandan hareket eder. Rousseau'ya göre doğa durumundaki insan özgür, eşit ve

mutludur. Bütün çabasında özlem duyduğu bu yaşama benzer bir yaşam modeli inşa etmek olduğunu görmek mümkündür. Rousseau'nun siyasi düşüncesi, insanın doğa durumu, toplumsal ilişkilerde yozlaşma ve eşitsizlik, devamında toplumsal sorunlara çözüm olarak önerdiği cumhuriyet sistemi şeklinde sıralanır (Karaca, 2019: 43).

Rousseau'ya göre tüm insanlar eşit ve özgür şekilde doğmuştur ayrıca insanların ilk uyacakları temel yasa kendi varlıklarını korumak ve yapacakları ilk şey de kendilerine borçlu oldukları özeni göstermektir. Özgür şekilde doğan insanlar, bundan ancak çıkarları uğruna vazgeçerler (Rousseau, 2019: 4-5).

Bu noktada karşımıza, Toplum Sözleşmesi çıkar, bu sözleşme ile insanlar eşit olarak kabul edildiği bir sistem içerisinde yaşamlarını devam ettirir ve böylelikle doğal özgürlüğünü kaybederken toplumsal özgürlüklere hak kazanırlar (Köseoğlu, 2012: 81).

Rousseau'ya göre; insanlar doğa durumunda bireysel olarak savundukları özgürlüklerini Toplum Sözleşmesi sayesinde başkalarına devrettikleri halde yine eskisi kadar özgür kalmaktadır. Bu kapsamda, kendisini toplumsal yapının bir parçası olarak gören birey, aslında hiç kimseye bağlanmamış olarak kabul görür ve bu kapsamda kendi üzerinde başkalarına tanıdığı hakların aynısını elde edemeyen hiçbir üyenin bulunmamasından hareketle hem yitirdiği özgürlüğünü hem de elindeki gücü kaybetmemiş sayılır (Rousseau, 2019: 14).

Hobbes' un öngördüğü Toplum Sözleşmesi'nde, sözleşmeyi yapan insanlar bütün yetkileri, tekrar talep edilmeyecek bir biçimde, sınırsız yetkileri bulunan bir krala devrettikleri halde, Rousseau'nun toplum sözleşmesinde bu yetki belirlenmiş bir kişiye değil, daha detaylı şekilde tanımlanan soyut egemen güce, milli iradeye (volonte general) yani toplumun tümüne devredilmiştir (Ünal, 1994: 50).

Bu noktada yetki devredilen halkın seçtiği temsilcilerinden oluşan devletin, insan haklarının korunması, ona saygı duyulması ve bu haklarının geliştirilmesi görevi bulunur. Bu kapsamda devlet, bireylerinen temel hakkı olan yaşama hakkını, en üst seviyede savunmakla görevlidir (Daban, 2019: 168). Bunun sağlanabilmesi, halkın egemenliğine dayanan ya da bir başka deyişle halkın iradesinin yansıtıldığı yasaların,

bireysel istekleri denetleyip düzenlediği bir siyasal toplumun oluşturulmasından geçer (Ağaoğulları, 2006: 169).

Yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarıdır. Halkın yasalara uymak zorunda olması için bu yasaların oluşum aşamasında yine halkın kendisinin sisteme dâhil edilmesi gereklidir. Toplumun bu bağlamda, kendi iyiliğini düşünen ve onu aydınlatan yasa koyuculara ihtiyacı vardır. Devletler açısından yapılarına uygun en iyi toplumsal kuralları incelemek ve onları ortaya çıkarmak gerekliliğinden hareketle yöneticilerin yasa koyucuların gösterecekleri örneklere göre davranması gerekir (Rousseau, 2019: 37-38).

1.2. İNSAN HAKLARI

İnsan hakları kavramı, modern çağda bireylerin siyasi baskılardan korunmasının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. İnsan haklarıyla korunan temel değer, insanın bizzat kendisidir. İnsan haklarından bahsedildiğinde, bundan bir kimsenin yalnızca insan olması sıfatıyla sahip olduğu hakları anlaşılmalıdır. Bu bağlamda insan hakları, devletin ve kurumların insanlara ne şekilde davranması gerektiğiyle ilgili siyasi normlardan oluşur. İnsan hakları, bireylerin hak ettiği asgari bir davranış şeklini temel alarak, her insana tanınması gereken ve ayrıca, haklı gerekçelere sahip, üstün öncelikli bir iddia olarak değerlendirilir (Erdoğan M., 2018: 23-28).

İnsan haklarının bireylerin hak ettiği asgari davranış şeklini sağlaması insan onurunun, şerefının, maddi ve manevi bütünlüğünün korunmasıyla gerçekleşir. İnsan olarak doğmak, insan haklarına sahip olmak açısından yeterli bir sebep olarak kabul edilir. Bu bakımdan, ırk, din, mensubiyet, cinsiyet, sosyal veya ekonomik statü ve düşünce farkı gözetmeksizin bütün insanlara tanınmış, vazgeçilmez, devredilmez hakların tümü insan hakları olarak tanımlanır. İnsan hakları, evrensel, özgürlükçü, eşitlikçi ve etik temellere dayanır. Bu haklar; düşünce yapısı ve demokratik gelenekleriyle birçok devlet tarafından kabul edilip, kişi ya da kültürlerle bağlı olarak farklılık göstermez (Tezcan ve diğerleri, 2019: 29).

Tüm toplumlar tarafından belirli standartlar ölçüsünde kabul gören insan hakları, bunun yanı sıra sürekli güncellenen dinamik bir kavramdır. Düzenlenen uluslararası sözleşmelerde, insan hakları kavramına birtakım yeni haklar dâhil edilmekte ya da bir hakkın var olduğu alan yargısal düzenleme ve içtihatlar aracılığıyla zamanla ilerleyebilmektedir (Aybay, 2017: 7). Günümüzde sürekli şekilde güncellenerek daha işlevsel bir hale gelen ve böylece sosyal, siyasal ve hukuksal sistemlerin gelişmesine katkıda bulunan insan hakları, demokratik rejimlerin vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Coşkun, 2004: 23). Bireyler, toplumsal yapı içerisinde, gündelik yaşamın her alanında hak ve hürriyetlerden faydalanmakta, meydana gelen tüm davranış ve eylemleri de bu kapsamda insan hakları kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Akal ve diğerleri, 2003: 6).

1.2.1. XVIII. Yüzyıl – XX. Yüzyıl Arasında İnsan Haklarının Gelişimi

Sanayileşmenin başladığı ve devam ettiği XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar insan hayatını değiştiren birçok buluş gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, insan hakları konusunda yeterli bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu kapsamda ilerleyen sanayileşme sebebiyle kölelik anlayışı, Avrupa dışına da yayıldığından bu noktada bir gerileme yaşandığı bile söylenebilir (Çalık, 2017: 49-50).

Sanayileşmede yaşanan hızlı ilerleme ve bunun sonucunda ihtiyaç duyulan ekonomik kaynak temini noktasında, gelişmelerden en fazla etkilenen şüphesiz sömürgeci devletler olmuştur. Bu devletlerin başında da İngiltere gelmektedir. Zaman içinde İngilizlerin artan ekonomik taleplerine karşılık vermekte zorlanan Amerikalıların yayınladığı Amerikan Haklar Bildirisi ve bunun yanı sıra Krallık rejiminin artan baskısı sebebiyle Fransız Devrimi'ni başlatan Fransız Halkı tarafından ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, tarihsel süreç içerisinde insan haklarının benimsenmesine ve günümüzde yaşanan gelişmelerin şekillendirilmesine öncülük etmiştir. Bu iki bildiri, baskıcı ve otoriter gelişmelere karşı insan haklarını temel alan bir çıkış noktası olarak modern çağlarda gerçekleşecek insan hakları gelişmelerinin temelini oluşturmuştur (Çeçen, 2013: 810).

İnsan haklarının doktrin aşamasından çıkıp uygulanmaya geçilmesi A.B.D.' de kabul edilen Haklar Bildirileri ve A.B.D. Anayasası ile gerçekleşmiş, bununla beraber Fransa' da kabul edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile bu geçiş doğrulanmıştır. Amerikan Haklar Bildirileri'nin en önemlisi 1776 yılında ilan edilen Virginia Haklar Bildirisi'dir (Çalık, 2017: 50). Bu bildiri insan hak ve hürriyetlerinin temelini Locke'nin doğal hukuk anlayışına dayandırmıştır. Bildiri ile bütün insanların eşit, hür ve bağımsız şekilde yaratıldıkları kabul edilmiştir (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 108). Bildiride yer alan ilkeler 1776'da kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirisi' nde teyit edilmiş, Amerikan bağımsızlığının ilan edildiği 1787 yılında da kabul edilen Amerikan Anayasası'nda Virginia Bildirisi temel alınmıştır (Mumcu, 1992: 65).

1789 yılında kabul edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Bildirileri'ne benzer şekilde doğal hukuka dayanır ve insanı evrensel olarak kabul eder. Bildiri sadece Fransız vatandaşlarını değil, bütün insanların haklarının göz önünde bulundurulmasını ve bunlara saygı gösterilmesini ister. Bu bakımdan evrensel ve soyuttur. Bildiride; hürriyet, güvenlik ve mülkiyet gibi kavramlar yer almış ayrıca bunların her insanın hakkı olduğu ileri sürülmüş ve böylece insan haklarının uluslararası boyutta ele alınması gerçekleşmiştir (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 108).

İnsan haklarının uluslararası boyuta taşınması ve bu hakların tüm insanlar için uygulanabilmesi için ilk önce köleliğin kaldırılması gerekliliği kabulünden hareketle, bu konuda ilk adımlar Avrupa'da atılmıştır. 1792 yılında Danimarka'da köle ticareti yasaklanmıştır. Bu kapsamda gerçekleşen en önemli gelişme ise, Viyana Kongresi'nde yaşanmış ve kongrede yer alan devletler, aldıkları kararlarla köle ticaretini yasaklamışlardır (Çalık, 2017: 52).

XIX. yüzyıla gelindiğinde sanayi devriminin ortaya çıkardığı sosyal adaletsizliğin giderilebilmesi için devletlerin birçok alana müdahale etmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonomik ve sosyal açıdan zayıflaşan kitlelerin insanca yaşamalarını sağlayacak tedbirlerin ancak devlet tarafından alınabilmesi zorunluluğu 1848 Fransız Anayasası'nda belirtilmiştir (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 109).

1848 Fransız Anayasası ile mülkiyet, sosyal haklar ve kamu düzenine dayalı bir toplumsal yapı öngörülmüştür. Mesleki eğitim ve parasız ilköğretim gibi düzenlemelerle sosyal eşitsizliklere karşı mücadele edilebilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra yoksullar, yaşlılar ve kimsesizler gibi özel ihtiyaç sahibi gruplara yardım yapılması tasarlanmış ve bu sayede insan hakları teorisinde önemli bir değişiklik yaşanarak, sosyal hak anlayışı ilk kez kişi hak ve özgürlükleri dışında sosyal ve ekonomik olarakta düzenleme alanı bulmuştur (Bulut, 2009: 51).

1.2.2. XX. Yüzyıldan Günümüze İnsan Hakları

XX. yüzyıl, insan haklarının uluslararası boyutlara taşındığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu yüzyılda insan hakları, sadece ahlaki bir sorumluluk olmaktan çıkmış, siyasi bir anlam ve içerik kazanmaya başlamıştır (Ünal, 1994: 54). XIX. yüzyılda bireylerin hakları siyasal sistemlere karşı koruma altına alınmış olmasına rağmen, bu korumanın tüm toplum kesimlerini kapsamadığı ancak XX. yüzyılda fark edilmiştir. Bazı birey ve grupların haklarının diğerlerine göre daha fazla korunması, insan hakları düşüncesine olumsuz etki yapmıştır. Böyle bir işleyiş insan hakları açısından, hem eşitsizliği hem de adaletsizliği beraberinde getirdiğinden bu noktada bireysellikten toplumsallığa yayılan bir düşünce yapısı olarak değerlendirilmiştir (Daban, 2019: 169).

XX. yüzyılda toplumun tüm kesimlerine doğru yayılmaya başlayan insan hakları alanında ilk gelişme Lahey Barış Konferansları'nda gerçekleşmiştir. Farklı tarihlerde iki kez düzenlenen ve dönemin gelişmiş ülkelerinin yer aldığı Lahey Barış Konferansları, II. Dünya Savaşı sonrasında uygulanmaya başlayan uluslararası insan hakları normlarının geliştirilmesi açısından önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. İnsan onuru ve şerefini korumanın temel araçları olarak barış, modern savaş hukuku ve insancıl hukuk konusu, bu iki konferansta tartışılmış ve ilk defa, bir uluslararası belgede yer almıştır (Birinci, 2017: 53).

XX. yüzyıldan itibaren modern insan hakları gerçek anlamda kavramsallaştırılarak aslında Lahey Barış Konferanslarında belirtilen kavramları korumanın uluslararası düzeni korumaktan farklı olmadığı benimsenmiştir. Doğal haklar bakımından ele alınan insan hakları, modern uluslararası sistemin oluşturulmasıyla beraber ilk kez pozitif

hukuk alanında ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler [BM] Anlaşması öncesi insan hakları adına atılan adımlar dağınık ve sistemsiz bir şekilde geliştiğinden bu girişimlerin çoğu uluslararası hukukta süreklilik ve etkinlik kazanacak seviyeye ulaşamamıştır. Doğal haklar kavramının yerini insan hakları kavramının almasıyla beraber doğadaki temel hakların belirsizliğe yol açan felsefi yorumlamalarında giderilmiş ve bu doğrultuda modern insan hakları hukuku II. Dünya Savaşı'ndan itibaren önemli anlaşmalar çevresinde şekillenmeye başlamıştır (Gürkaynak ve Eren, 2016: 340).

İnsan hak ve hürriyetlerine saygıyı temel alan BM Anlaşması'nın ön sözünde “Temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, bu anlaşma ile tanınan hakların, hürriyetin ve adaletin dünya barışının temeli olduğuna; erkeklerle kadınların ve büyük devletlerle onların yönettikleri devletlerin eşit haklara sahip olduğu inancı” yenilenerek vurgulanmıştır (Bozkurt, 2011: 1).

BM Anlaşması, bazı devletlerin kapsamlı bir insan hakları kavramına karşı takınmış oldukları olumsuz düşünce yapısına rağmen, insan haklarına olan desteğin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bunun en güzel örneği BM Anlaşması'nın giriş kısmında belirtilen, “*Biz Birleşmiş Milletlerin Halkları*” (*we, the people of the United Nations*) ifadesidir. Bu ifade insanı kavramı ön plana alırken, devlet ya da hükümet kavramaları daha sonra gelmektedir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 342).

BM Anlaşması'nın onaylanmasının ardından 1948 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi [İHEB] ile insan haklarının, küresel biçimde uygulanması amaçlanmıştır. Bildiride temel alınan en önemli husus, bütün dünya insanların ‘taraf’ kabul edilmiş olunmasıdır. İnsanların milliyeti ve inançları farketmeksizin, bu konunun içine dâhil edilmesi, bu noktada başlangıç teşkil etmiştir (Daban, 2019: 169).

İHEB ile insan hak ve özgürlükleri ilan edilerek uluslararası boyuta taşınmış ancak bildiriye taraf devletlere hukuki sorumluluk yükleyen, ayrıca insan hakları ihlallerinin tespiti halinde gerekli yaptırımları uygulayacak uluslararası bir sistemi öngörmediği için bu noktada yaptırım gücünden yoksun kalmıştır. Bu sebeple İHEB’de belirtilen hak ve özgürlüklerin uluslararası düzeyde belirtilen etkinliği kazanması ve daha somut bir

şekilde hayata geçirilmesi yaklaşık yirmi yıl sonunda tamamlanan bir süreç ile gerçekleşmiştir (Kocaoğlu ve Kocaoğlu, 2007: 116).

1966 yılında imzalanan Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, insan haklarının uluslararası boyuta taşınması yolunda önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerden ilki ile İHEB’de öngörülen hak ve hürriyetler, kişisel ve siyasi haklar bağlamında daha detaylı bir biçimde ve sözleşme formunda yeniden düzenlenmiştir. İkinci ise İHEB’de belirtilen ekonomik ve sosyal hakları daha kapsamlı şekilde ele almıştır. Belirtilen iki sözleşme, İHEB ile birlikte uluslararası insan hakları yasası olarak benimsenmiştir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 344).

BM Genel Kurulu’nda İkiz Sözleşmelerle aynı yıl kabul edilen ve 1969 yılında yürürlüğe konan Her Türlü Irk Ayrımcılığı’nın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme [HTIAOKİS] taraflara ırk ayrımcılığına sebebiyet veren tüm yasaları iptal ederek ırk ayrımcılığını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, insanlar arasında doğuştan var olan ayrımlarla, sonradan oluşan farklılıkların bir üstünlük unsuru olması engellenmek istenmiştir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 344).

HTIAOKİS’ ye benzer şekilde insanlar arasındaki ayrımlara dayalı hak kayıplarının ve insan onuruyla bağdaşmayan kötü davranışların ayrıca işkencenin yasaklanmasını amaçlayan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme BM Genel Kurulu tarafından 1981 yılında kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile insan haklarının uluslararası alanda gündem yaratacak boyuta ulaşması hedeflenmiştir. Bu sözleşmenin yanı sıra 1993 yılında Viyana Eylem Programı ve Bildirisi ile kurulan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan haklarının uluslararası boyutlarda korumayı amaçlamış ve böylelikle İHEB ile başlayan sürecin devam ettirilmesi hedeflenmiştir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 345).

1.3. HÜRRİYET

Hürriyet, insanın belirli bir eylemi yapıp yapmama konusundaki serbestliği şeklinde tanımlanır. İnsanın, herhangi bir baskı görmeden, serbestçe yapabildiği her eylem o insanın bir hürriyetini oluşturur (Gözler, 2018: 65). Hürriyetten söz edebilmek için, toplumda uygulama alanı bulan hukuk ve siyaset sistemlerinin, bireyin iç dünyasındaki taleplere ve kararlara uygun hareket etmesi ve bunların gerçekleşebilmesine izin vermesi gerekir. Bununla beraber, en demokratik sistemlerde bile bu izin mutlak değildir. Bu nedenle bireyin fikir ve düşünce yapısının yaratmış olduğu hürriyet, çoğu zaman toplumsal engellerle karşılaşır. Birey, kendi özgür iradesiyle toplum kurallarına uyarsa ve devlet, kişinin düşünce ve davranışlarını gerçekleştirmesinde geniş, insancıl bir tutum benimserse, o anlamda demokratik bir siyasal yapıdan yani temeli insan haklarına dayanan gerçek anlamda bir demokratik düzenden söz edilebilir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 12). İnsan haklarının konusu belli haklar ya da hürriyetlerdir. Hakları kullanmak, bu noktada bir kavramın iki farklı açısı şeklinde değerlendirilebilir. Zira hürriyet olmadan bir hakkı kullanmak, hukuken tanınan hak olmadan da, hürriyetlerden istifade etmek mümkün değildir (Çatal, 2018: 74). Hak, hürriyetle bir arada bulunduğu ölçüde bir anlam kazanır (Doğan N., 1995: 8).

1.4. TEMEL HAK ve HÜRRİYETLERİN ÖZELLİKLERİ

İnsan haklarının evrenselliği, her bireyin doğduğu andan itibaren, yalnızca insan olmasından kaynaklı hak ve hürriyetlere sahip olduğunu belirtir. İnsan haklarının bir değer olarak kabul görmesi ve uluslararası alanda benimsenen bir yapı haline gelmesi, yüzyıllar süren uzun mücadelelerin sonunda gerçekleşebilmiştir. Bu mücadele sonucunda elde edilen kazanımlar, zaman ve mekâna bağlı koşullara göre değişiklikler göstermekle birlikte, özünde aynı kabul edilen kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır (Akal ve diğerleri, 2003: 1).

1.4.1. Evrensellik

İnsan haklarının evrenselliği; bu hakların yer, zaman ve içerik yönünden değişmez değerlere dayandığını ifade eder. Bunun yanı sıra evrensellik, uygulandığı alanda çeşitli düşünce akımlarını sentezleyen ve dünyada genel olarak kabul edildiği şekliyle, kültürel göreceliği değil, kültürel çoğulculuğu esas alan bir yapı olarak şekillenir (Öğütçü, 2005: 570).

İnsan haklarının evrenselliği, onu diğer haklardan ayıran ve kaynağının insan doğasına dayandırılmasının bir sonucudur (Kalabalık, 2019: 30). Bu kapsamda insan haklarının evrensel niteliğinin başlıca üç özelliği bulunmaktadır (Erdoğan M., 2018: 106):

- 1) Tüm bireyler; mekâna ve zamana bağlı olmadan bu haklara sahiptirler.
- 2) İnsan hakları; toplumsal kimlik, kültürel değerler, milliyet, dil, din ve sosyal statüsü farketmeksizin, tüm insanların sahip olduğu haklar olarak kabul görür.
- 3) İnsan hakları kültürel nedenlere bağlı olarak tanınmamazlık edilemez.

İnsan haklarının evrenselliği bütün devletler tarafından kabul edildiği için, her insana eşit ve benzer şekilde uygulanır ve her yerde her zaman tüm insanlar için aynı ölçüde kabul edilir (Kalabalık, 2019: 31). Ayrıca insan haklarının evrenselliğinin yaşama geçirilebilmesi için, bunun bütün insanların sahip olduğu özelliklere dayanması ve bu nedenle meşruluğunun tesadüfi veya arızı sosyal ilişkilere dayanmaması gerekir (Erdoğan M., 2018: 27).

1.4.2. Doğuştan Kazanılma

İnsan haklarının bir başka özelliği, bunların insanların doğuştan sahip olduğu ve insan kişiliğinden ayrılmaz bir bütün olduğunu gerçeğidir. Bu sebeple, insan hakları hukuksal açıdan tanınmasına gerek duyulmayan ve sonradan elde edilmiş haklardan tamamen farklı şekilde benimsenen haklardır. İnsan haklarının temeli insan onurunun korunmasına yönelik olduğundan, insan olmaktan doğan değer, insana bir takım temel, dokunulmaz, vazgeçilmez haklar da sağlar. Bu sebeple haklar, insanın doğasından ve niteliğinden kaynaklanır (Kalabalık, 2019: 32). Hakların, insanın doğasından kazanılmasının mantıklı bir sonucu da bunların toplum öncesine dayanmalarıdır. Bu anlayışa göre, insanlar herhangi bir sosyal yapıya sahip olmalarından değil, yalnızca insan oldukları için bu haklara sahiptirler (Erdoğan M., 2018: 107).

1.4.3. Mutlaklık

İnsan haklarının mutlak olmasının temeli doğal hak anlayışına dayanmaktadır. Bu kapsamda mutlaklığın sonuçları üç madde halinde açıklanabilir. Birinci olarak, insan haklarının varlığı herhangi bir şarta bağlı bulunmaz. İkinci olarak, insan hakları, topluma karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluklara bağlanamaz. Üçüncü olarak, insan haklarının içeriği ve kapsamı daraltılamaz. Bu kapsamda tüm insanların haklarına saygı gösterilmelidir. Buna karşın bir hakkın kullanımını ancak başka bir insanın hakkına zarar verilmesi veya insan haklarının yukarıda belirtilen varlık şartlarını ortadan kaldırılmasının engellenmesi nedeniyle kısıtlanabilir (Erdoğan M., 2018: 108).

1.4.4. Vazgeçilmezlik

İnsan haklarının vazgeçilmezliği de bu hakların mutlak olmasına benzer şekilde doğal hak anlayışının sonucudur. Vazgeçilmezlik unsuru, insanların yalnızca insan olmaları sıfatıyla doğuştan sahip oldukları hakları gönüllü olarak sözleşmeyle başkalarına devredemeyeceklerini ve bu haklardan vazgeçemeyeceklerini içerir (Kalabalık, 2019: 33). Bu, insan haklarının doğrudan insanın kişiliğine bağlı olmasından kaynaklanır. Vazgeçilmezlik, sadece teoride kabul gören bir özellik değildir; bu anayasal

demokrasilerin resmileştirmekten kaçınamayacakları bir gereğinde ifadesidir (Erdoğan M., 2018: 112).

1.4.5. Bireysellik

İnsan hakları kişiye bağlı bir yapıya sahiptir ve gerek devlet gerekse topluma karşı insana öncelik tanır. İnsan hakları, bireyciliği merkeze almayı gerektiren bir yaklaşım olduğu için her insanın sadece insan olmasından kaynaklı bir davranışa hak kazanması temel bir ilkedir. Hakların ve bu haklara dayanan taleplerin, bu haklara sahip olan bireyin denetiminde bulunması, bireyciliğin bir başka unsuruyla daha ilişkilidir. Her insan bir birey olduğu kadar hem bir devletin vatandaşı, hem de bir ailenin, bir toplumun ya da başka bir topluluğun üyesi durumundadır. Bu gibi özgül topluluklara üye olmak, insanların çoğunun hayatının şekillenmesi bakımından en azından insan haklarının koruma altına aldığı uluslararası bireycilik anlayışının da gereğidir (Torun, 2007: 419-420).

İnsan haklarının bireyselliğinden çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, insanların bu haklardan yararlanabilmesi için; bir grup, cemaat veya topluluğa üye olma şartına bağlanamamasıdır. Gerçek kişiler bir gruba mensup olsa da olmasa da insan haklarının süjesidir. Eğer bir hak yalnızca belli bir grubun kullanımına özgülenmişse bu hak bireysellik içermediğinden insan hakkı olarak nitelendirilemez (Gözler, 2011: 485).

1.4.6. Dokunulmazlık

İnsan haklarının temeli doğal hukuk anlayışından oluştuğu için bu haklar dokunulmaz kabul edilmektedir. İnsanın insana hükmetmesi, tahakküm altına almak istemesi insan onuruna yakışmayan ve benimsenmeyen bir davranış olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra dokunulmazlık ilkesi bireyin haklarını kullanırken devletin müdahale etmemesini de öngörür (Terzi, 2017: 58). Bu kapsamda devletin görevi, insan hakları bağlamında bu haklara müdahale etmemek hem de diğer bireylerden gelebilecek müdahaleleri önlemek şeklinde olmalıdır ve ayrıca bu hayata geçirilirken toplumda ki tüm bireyler açısından uygulanma alanı bulmalıdır.

1.5. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

İnsan hakları, bir hukuk kavramı olarak ortaya çıktığı ilk aşamada söz konusu haklar ve özgürlükler; insanın insan olmasından kaynaklanan ve devlete karşı korunması gereken bir özerklik alanının varlığı düşüncesine dayanmıştır. Bununla beraber daha sonra meydana gelen gelişmeler devlete ilk aşamada yüklenen 'karışmama görevi' yerine, etkili olarak ekonomik ve sosyal yaşama müdahale görevine dönüşmüştür. Böylelikle klasik haklara, sosyal haklar da eklenmiş ve İnsan Hakları Hukukçusu Karel Vasak tarafından bunlardan ilki Birinci Kuşak Haklar, devletin müdahalesini öngören haklar ise İkinci Kuşak Haklar olarak tanımlanmıştır. İkiye ayrılarak kategorize edilen haklara, dayanışma duygusunun gelişip uygulama alanına geçirilmesiyle birlikte Üçüncü Kuşak Haklar eklenmiştir (Aybay, 2017: 91).

Birinci kuşak haklar hürriyet, ikinci kuşak haklar eşitlik ve üçüncü kuşak haklar ise kardeşlik veya dayanışma kavramlarının birer siyasi ve hukuki uzantısı olarak kabul edilir. Devlet ile bireyler arasındaki ilişkinin kapsamı ve bu ilişkinin hangi şekilde olması gerektiği, bu üç kuşağa ayrılmış haklar arasında yapılan ayırımda şekillenir (Turan, 2013: 359).

1.5.1. Birinci Kuşak Haklar

Birinci Kuşak Haklar, XVII. yüzyılda başlayan ve XVIII. yüzyılda da devam eden gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır (Aybay, 2017: 92). Bu haklar tarihsel süreçte ilk ortaya çıkan haklardır. Bunlar öncelikle kişi haklarını ve siyasal hakları içerir (Gözler, 2018: 157). Birinci kuşak haklar, Sanayi Devrimi'nden sonra güçlenen ekonomi burjuvazisinin, aristokratlara karşı mücadelesi ile şekillenmiştir. Yaşanan bu mücadelenin sonunda galip gelen burjuva sınıfı, en temel bazı insan haklarını, ulusal anayasal belgeler düzeyine taşımayı başarmıştır (Aybay: 92). XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyıl'da Amerika ve Fransa'da gerçekleşen Devrimler'den doğan birinci kuşak haklar, bu yüzyıllarda yeniden ele alınan doğal hukuk anlayışı ve bireyci yaklaşım, klasik hürriyetlerin formüle edilmesinin kuramsal temellerini oluşturmuşlardır (Kalabalık, 2019: 57).

Bu haklar ağırlıklı olarak negatif karakterli haklardır ve bunlar İHEB' nin 2-21. maddelerinde doğal hukuk anlayışı temelinde şekillenmişlerdir (Kalabalık, 2019: 57). Kişilerin neyi yapabileceklerini belirleyen bu haklar bakımından en önemli ihtiyaç bireyin özgür olmasından geçer (Gökpınar, 2015: 55).

1.5.2. İkinci Kuşak Haklar

Birinci kuşak haklar, en temel kabul edilen bazı hak ve güvenceleri kapsamına rağmen yalnızca toplum içindeki belirli bir kesim için uygulama alanı bulmuştur. Burjuva sınıfı, ayrıcalıklı sayılan aristokratlara karşı üstünlük sağlamış ama oluşturdukları yeni toplum düzeni, belgeler üzerinde eşitlikçi ama gerçek anlamda bunu gerçekleştiremeyen bir yapı halini almıştır (Aybay, 2017: 93).

Toplumda oluşturulan bu yeni düzende burjuva ve aristokrat kesimin hakları korunmuş ancak sanayi devriminin iflasına neden olduğu orta sınıf ve işçilerin hakları korunamamıştır. Ortaya çıkan bu düzen, sosyal eşitsizliğe karşı toplumsal muhalefeti meydana getirmiştir. Bu oluşan muhalefetin, hak ve hürriyetler bağlamında en önemli sonucu, siyasi ve sosyal haklar alanındaki yaşanan genişlemedir (Kalabalık, 2019: 57-58).

İkinci Kuşak Haklar, bireylerin ekonomik alandaki faaliyetlerini tamamen kaldırmayan bu noktada kısmen devlete devreden, kısmen de sınırlayan haklardır. Bu haklar, ekonomik açıdan zayıf olan orta sınıf ve işçi grupları gerçeğinden hareketle tüm toplumlarda yaşanan sosyal adaletsizliği gidererek, toplumsal refahın sağlanmasını amaçlamıştır (Kalabalık, 2019: 58).

1.5.3. Üçüncü Kuşak Haklar

Üçüncü Kuşak Haklar; ilk kez Karel Vasak tarafından dile getirilmiş ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra insanı süje yani hak sahibi olarak kabul etmiştir (Tezcan ve diğerleri 2019: 66). II. Dünya Savaşı'ndan başlayan yeni dönem nükleer savaş tehlikesi ve artarak devam eden çevresel problemler nedeniyle insan hakları kavramı yeni boyutlar kazanmıştır. Bu haklar dayanışma hakları olarak da adlandırılmış ve barış hakkı,

insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı, temiz bir çevrede yaşama hakkı gibi haklar da bu kapsamda ele alınmıştır (Aybay, 2017: 96).

Üçüncü Kuşak Haklar'ın çeşitli uluslararası antlaşmalarda yer alması daha sonra kabul edilen ulusal anayasaların yapım aşamasında da yol gösterici olmuştur (Aybay, 2017: 97). Bunlara örnek olarak çevre hakkı, ilk olarak 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi'nde tanınmış ve bu hak 1975 yılında İsveç'te, 1978 yılında İspanya'da, 1988 yılında ise Brezilya'da uygulama alanı bulmuştur (Gözler, 2018: 159).

Geleneksel insan hakları kavramını tanımlayan birinci ve ikinci kuşak haklara nazaran Üçüncü Kuşak haklar, insan hakları kavramının yatay şekilde bir ilerlemesi olmayıp, zamanla onun gelişmiş yeni bir yorumu halini almıştır (Tezcan ve diğerleri 2019: 66).

1.6. TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERİN ÖZNELERİ

Hak ve hürriyetlerin özneleri ifadesinden bunların sahipleri, kullanıcıları veya bunlardan yararlananlar anlaşılmaktadır. Bu hak ve hürriyetin özneleri olarak kabul edilenler; insanlar, vatandaşlar, belli kategoridekiler ve yabancılardır. Bu grupların ayrıma tabi tutulmasında en önemli etken, belirtilen temel hak ve hürriyetlerden yararlananların veya ona sahip olanların buldukları konumdan kaynaklanır. Bazı temel hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından insan olmak yeterlidir, buna karşın bir takım hak ve hürriyetlere sahip olmak açısından vatandaş veya yabancı statüsünde bulunmak gereklidir (Gözler, 2018: 176).

1.6.1. İnsanlar

Genellikle günümüz anayasalarında tanımlanan hakların önemli bir bölümü vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan o ülkede bulunan tüm bireylere tanınmıştır. Belirtilen haklardan yararlanmak için uyrukluk şartı gerekmediğinden bu hakların kullanılması bakımından insan olmak yeterli kabul edilmektedir (Gözler, 2018: 176). 1982 Anayasası incelendiğinde de benzer sonuçlar ortaya çıkar. 1982 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetleri düzenleyen ikinci kısım birinci bölümdeki 'Kişi Hak ve Ödevleri' ele alındığında pek çok hak ve hürriyetin vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkese

tanındığı görülür. Örneğin, 1982 Anayasası'nın 12. maddesinin birinci fıkrası uyarınca; *“herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir”*. Bunun yanı sıra aynı maddenin ikinci fıkrası uyarınca; *“temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 12).

1.6.2. Vatandaşlar

Temel hak ve hürriyetler bağlamında insan hakları – vatandaş hakları ayrımı ilk kez 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nde belirtilmiştir. İnsan hakları doğası gereği insanın doğuştan var olan hakları olarak kabul edilmesine rağmen vatandaşlık hakları ise, yalnızca pozitif hukuk tarafından düzenlendiği ölçüde var olur (Tezcan ve diğerleri, 2019: 69). Bu kapsamda, anayasalarda düzenlenen birtakım hak ve hürriyetler herkese değil, yalnızca ülkede vatandaş olarak kabul edilen bireylere tanınmıştır. Bu tür haklar genellikle siyasi haklar kategorisinde yer alan haklardır (Gözler, 2018: 176).

1982 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetleri düzenlediği ikinci kısmının dördüncü bölümünde yer alan 66. ve 74. maddeler arasındaki hakların büyük bir çoğunluğu da yalnızca vatandaşlara tanınmıştır. Örneğin 1982 Anayasası'nın 67. maddesinin birinci fıkrası uyarınca; *“vatandaşlar, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir”* (Kalabalık, 2019: 362). Bu kapsamda bir kişi vatandaşlık statüsüne sahip ise konuştuğu dil, inandığı din veya mensubu olduğu etnik köken ne olursa olsun aynı hak ve hürriyetlere sahip olacaktır (Gözler, 2018: 176).

1.6.3. Belli Kategoridekiler

Anayasalarda yalnızca ülkede yaşayan herkese veya vatandaşlara tanınan haklar bulunduğu gibi, bazı temel hak ve hürriyetlerde belli kategoride bulunanlara tanınmıştır. Örneğin 1982 Anayasası'nın 51. maddesi uyarınca; *“çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye*

olma ve üyelikten serbestçe çıkabilme haklarına sahiptir” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 51). Bununla beraber belli kategorilerde bulunanlara tanınan haklar, ülkede yaşayan tüm herkese veya vatandaş statüsündekilere tanınmadığı için, uygulamada bu tür hakları insan hakları veya vatandaş hakları arasında değerlendirme imkânı bulunmamaktadır (Gözler, 2018: 176).

1.6.4. Yabancılar

İnsan haklarının evrenselliği ve insan kişiliğine bağlı olduğu söylemlerinin benimsendiği günümüz demokrasilerinde, temel haklar olarak kabul gören haklar herkese tanınmamıştır. Bu ayrım, insan hakları belgeleri ve anayasalarda zaman zaman karşımıza çıkar. Toplumda bulunan herkes için uygulama alanı bulunmayan bu haklar, genellikle siyasi haklar kategorisinde yer alan haklardır (Erdoğan M., 2018: 171). Hiçbir devlet, kendi uyrukluğunda bulunan vatandaşların yararlandığı hakların hepsinden o anda ülkesinde bulunan yabancıların da yararlanabilmesine koşulsuz ve sınırsız olanak sağlamak istemeyebilir. Özellikle yönetime katılma ve kamu hizmetlerine girme gibi yalnızca vatandaşlara tanınan hakların, İHEB ve AİHS kapsamında da kısıtlanabileceği kabul edilmiştir. (Aybay, 2017: 8). Siyasi hak ve hürriyetlerden yararlanmamak yabancı statüsündekiler için kural, yararlanmak ise istisnadır. Bu kapsamda bir siyasi haktan yabancıların yararlanabilmesi için o hakkın anayasa ve yasalarla ayrıca ve açıkça yabancılara da tanınmış olması gerekir (Gözler, 2018: 177).

1.7. 1982 ANAYASASI'NDA TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

Temel hak ve hürriyetlerin korunması için başvurulacak ilk yol, bunların kolayca değiştirilemeyecek katı anayasalarla düzenlenmesidir. Bununla beraber, temel hak ve hürriyetlerin Anayasada yer almasının amacı, insan haklarıyla ilgili çağdaş norm ve standartların iç hukuka aktarılmasıdır (Kalabalık, 2019: 299-300).

1982 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler, Temel Haklar ve Ödevler başlığı altında Anayasası'nın ikinci kısmında düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 17 - 74. maddeleri arasında seksene yakın temel hak ve hürriyet düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın ikinci bölümüne göre haklar üçe ayrılmıştır. Bunlardan ilki kişinin hakları ve ödevleridir. İkincisi sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler, üçüncüsü ise siyasi haklar ve ödevlerdir (Gözler, 2018: 278).

1982 Anayasası'nda zamanla yapılan değişikliklerle, Anayasa önemli ölçüde liberalize edilmiştir. Bu değişikliklerden en önemlileri 1995 yılında yapılan ve siyasi katılımı genişleten değişiklikler ile 1999 – 2006 ve 2010 yıllarında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde sivil özgürlük alanlarını genişletmeye yönelik olarak yapılan değişikliklerdir (Erdoğan M., 2018: 196).

1.7.1. Kişinin Hak ve Ödevleri

Bu haklar genel itibariyle bireye devlet karşısında savunma alanı tanıyan haklardır. Bu haklara devletin müdahale etmesi hakların etki ettiği alanların kısıtlanması sonucunu doğurur. Bu kapsamda devletin bu hakların koruduğu alana müdahalesi genel itibariyle benimsenmez (Akal ve diğerleri, 2003: 12).

Kişi hak ve özgürlüklerinin düzenlendiği bu bölümde ki ilk hak kişi dokunulmazlığı ile kişinin maddi ve manevi varlığıdır. Kişinin bedensel varlığı ve hareket özgürlüğü en önemli insan hakları arasında kabul edildiğinden; bu hakkın konusu, kişinin kendi kişiliğini doğrudan ilgilendiren özgürlükler ve kişi dokunulmazlığıdır (Mumcu ve Küzeci, 2019: 232). Bu kapsamda kişi dokunulmazlığı, kişinin hayatına, maddi varlığı

olan vücuduna ve manevi varlığına herhangi bir müdahalede bulunulmaması anlamını taşır (Gözler, 2018: 460).

Kişi dokunulmazlığı ile beraber 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde; *“herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip”* olduğu belirtilmiştir. Yaşama hakkı, Amerikan Bağımsızlık Bildirgeleri ile Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden bu yana uluslararası alanda kabul gören insan haklarının en başında gelmektedir. Yaşama hakkı aynı zamanda bütün diğer hakların da varlık şartıdır. Hayatta olmayan bir insanın haklarını kullanması veya yeni haklar talep etmesi mümkün değildir (Erdoğan M., 2018: 180). 1982 Anayasası'nın 17. maddesinin dördüncü fıkrasında ise yaşama hakkının istisnaları belirtilmektedir. Bu istisnaların, ilki meşru müdafaa halidir. Bunun yanı sıra diğer istisnai durumlar ise *“yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun izin verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleridir”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 17).

1982 Anayasası'nın 18. maddesi zorla çalıştırılma yasağı ile ilgilidir. Bu maddeye göre, *“hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve angarya yasaktır”*. Türkiye'nin taraf olduğu, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 29 ve 105 sayılı Sözleşmeleri'nde de zorla çalıştırılma yasaklanmış ve istisnaları belirtilmiştir (Kalabalık, 2019: 364). Bunun yanı sıra AİHS'nin 4. maddesinde de hiç kimsenin zorla çalıştırılmayacağı ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde 1982 Anayasası'nın 18. maddesinin ikinci fıkrasında zorla çalıştırılma yasağı ile ilgili birtakım istisnalar getirilmiştir. Bu madde uyarınca; *“hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar, olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler, ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları”* istisna olarak kabul görürler (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 18).

Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ise, 1982 Anayasası'nın 19. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; *“herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir”*. Bu madde kapsamında hürriyetinden yoksun bırakılmama güvence altına alınmaktadır.

Kural olarak kişi ancak mahkeme kararıyla özgürlüğünden yoksun bırakılabilir (Kalabalık, 2019: 365). Kişi hürriyeti ve güvenliği, insanın vücut ve hareket özgürlüğüne sahip olması anlamına gelir. Bu noktada belirtilen kişi güvenliğinin temeli 1679 tarihli Habeas Corpus Akdi'ne dayanmaktadır. Bu belge, yakalanan veya tutulan kişilere kısa bir süre içinde hâkim önüne çıkarılmayı isteme hakkını tanımıştır (Gözler, 2018: 461). Kişi özgürlüğünün kısıtlanmasına ilişkin esaslar AİHS' nin 5. maddesi ile düzenlenmiş kimi farklarla da 1982 Anayasası'nın 19. maddesi'nde kabul edilmiştir. Bu farklardan biri, yakalanan veya tutuklanan kişilere bu işlemlerinin nedeni ve kendilerine isnat edilen suçlamaların yazılı olarak bildirilmesinin toplu olarak işlenen suçlarda hâkim önüne çıkarılıncaya kadar uzatılabilmesidir (Erdoğan M., 2018: 190).

1982 Anayasası'nın 20. ve 22. maddelerinde özel hayatın gizliliği ve korunmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Bu kategori temel haklar içinde, herkese kendisinin ve ailesinin özel hayatına saygı gösterilmesini ve aile hayatının gizliliğine dokunulmamasını isteme hakkı vermiştir. Bunun yanı sıra 2010 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikler kapsamında 1982 Anayasası'nın 20. maddesine yapılan eklenen bir hüküm ile kişisel verilerin korunması da anayasal güvenceye alınmıştır (Mumcu ve Küzeci, 2019: 232).

AİHS'nin 8. maddesi ile düzenlenen ve özel hayata saygı kapsamında yer verilen konuta saygı hakkı, 1982 Anayasası'nın 21. maddesi'nde konut dokunulmazlığı başlığı altında düzenlenmiştir (Erdoğan M., 2018: 195). Bu madde uyarınca; *“kimsenin konutuna dokunulamaz ve kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 21).

1982 Anayasası'nın 23. maddesinde ise yerleşme ve seyahat hürriyeti yer almaktadır. Diğer maddeler gibi metni kısa, ancak sınırlamaları uzun olan yerleşme ve seyahat hürriyetine ilişkin hüküm, Türk vatandaşlarının dilediği yere yerleşme ve dileği şekilde yolculuk özgürlüğünü tanımaktadır. 2010 Anayasa değişikliği ile vatandaşlık ödevi sebebiyle yurt dışına çıkmanın yasaklanması hükmü mülga edilmiştir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 233).

1982 Anayasası'nın 24. ve AİHS' nin 9. maddesi; düşünce, din ve vicdan hürriyetini birlikte güvence altına almışlar ve bunlara müdahale edilebilmesi konusunda düzenlemeler getirmişlerdir. 1982 Anayasası'nın 24. maddesi uyarınca; *“kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 24). Bu kapsamda, din ve vicdan hürriyeti, demokratik toplum amacını gerçekleştirmek üzere kullanılabilir bir araç olarak değerlendirilir. Bu noktada çoğulculuk kavramı, temelini din ve vicdan özgürlüğünden hareketle sağlar ve bu kavram demokrasinin hayata geçirilmesi noktasında son derece önem arz eder (Tezcan ve diğerleri, 2019: 454).

Düşünce ve kanaat hürriyetini düzenleyen 1982 Anayasası'nın 25. maddesi ile herkesin dilediği düşünce ve kanıya sahip olma hürriyetini tanınmakta; *“kimsenin düşünce ve kanılarını açıklamaya zorlanamayacağı, bu düşünce ve kanılardan sebeple kınanamayacağı ve suçlanamayacağını”* belirtmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 25). Bu maddenin tamamlayıcısı konumunda olan 26. madde ile de herkesin düşüncesi ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak yayma özgürlüğü tanınmaktadır. 1982 Anayasası'nın 27. maddesi'nde ise, herkesin bilim ve sanat hürriyetleri ile uğraşma, bu konulardaki çalışmalarını öğretme, bu konularda öğrenme ve her türlü araştırmayı yapma özgürlüğü düzenlenmiştir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 234).

Basın hürriyeti, ifade hürriyetinin doğal bir uzantısı olarak AİHS' nin 10. maddesi ile 1982 Anayasası'nın 28. maddesi kapsamında düzenlenmiştir (Erdoğan M., 2018: 227). Basın özgürlüğü, düşünceyi yayma hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kamuoyunun meydana gelmesi ve düzenlenmesi, uluslararası ilişkilerin belirlenip dış politikaya yön verilmesi, halkın gereksinimlerinin karşılanması gibi birçok alanda kitle haberleşmesinin önemi günümüzde kendisini çok daha fazla hissettirmektedir. Buradan hareketle basın özgürlüğünün güvence altına alınması, günümüz modern hukuk devletinin temel ölçütü sayılır (Tezcan ve diğerleri, 2019: 561).

Örgütlenme hürriyeti, birden fazla kişinin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmesiyle faaliyetlerini gerçekleştirebilmelerine olanak sağlar. Sivil örgütlenmenin tipik bir örneği dernekler olduğundan, dernek kurma ve bu çerçevede faaliyette bulunma hakkı örgütlenme hürriyetinin temelinde yer alır (Erdoğan M., 2018: 228). AİHS' nin 11. maddesi'nde birbirinden farklı ancak aralarında yakın bağ bulunan iki ayrı hak bulunmaktadır. Bunlar barışçıl toplantı hürriyeti ve örgütlenme hürriyetidir. Her iki hakkın da ortak gayesi, bireylerin ortak çıkarlarını korumak üzere bir araya gelmelerini sağlamaktır (Tezcan ve diğerleri, 2019: 601). 1982 Anayasası'nın 33. ve 34. maddelerinde herkesin yasalara uygun olarak dernek kurma ve toplantı düzenleme hürriyetleri tanınmıştır (Mumcu ve Küzeci, 2019: 235).

1.7.2. Sosyal ve Ekonomik, Hak ve Ödevler

Bu hak ve ödevler, 1982 Anayasası'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde düzenlenmiştir. Ekonomik haklar, ekonomik ve sosyal ilişkileri hak ve hürriyetler bağlamında liberal ekonomi felsefesine uyumlu şekilde düzenlemekte ve güvence altına almaktadır. Buna karşın sosyal haklar ise devlete olumlu edimlerde bulunma yükümlülüğü yükler ve devletin bunları gerçekleştirebilme adına birtakım faaliyetlerde bulunması ve gerekli teşkilatları kurması gerekir (Kalabalık, 2019: 372-373).

Sosyal ve ekonomik hak ve ödevler; devlete belli görevler yüklemekte ve bunlardan kişi olarak yararlanabilmek, ancak devletin bu alanda gerçekleştireceği pozitif uygulamalar ile mümkün olabilmektedir (Akal ve diğerleri, 2003: 12).

1982 Anayasası'nın da düzenlenen sosyal ve ekonomik haklar ve ödevlerin ilki ailenin korunması ve çocuk hakları ile ilgilidir. 1982 Anayasası'nın 41. maddesinde 2010 yılında yapılan değişiklik uyarınca; "*her çocuğun, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu*" belirtilmiştir. Bununla beraber devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri almaya mükelleftir (Gözler, 2018: 468).

1982 Anayasası'nın kamu yararına ilişkin düzenlemeleri içeren 43 - 47. maddeleri kamuya ait kıyılardan yararlanma, toprak mülkiyetinin düzenlenmesi, tarım işleriyle uğraşan kişilere yardım sağlanması, devletleştirme ve kamulaştırma işlemleri ile ilgili konuları düzenlemektedir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 236).

1982 Anayasası'nın çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. maddesi uyarınca; *“herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme özgürlüğüne sahiptir”*. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 117. maddesi ile iş ve çalışma hürriyetine yönelik ihlallere karşı ceza hukuku alanında güvenceler de getirilmiştir (Tezcan ve diğerleri, 2019: 698). 1982 Anayasası'nın 49. maddesi ise çalışma hakkı ve ödevi ile ilgilidir. Kavramsal olarak değerlendirildiğinde bir sosyal hak olarak çalışma hakkından doğan ödevin muhatabı devlettir (Erdoğan M., 2018: 277). Herhangi bir kişinin iş sahibi olamaması veya devlet tarafından bir işe yerleştirilememesi onun çalışma hakkının ihlal edildiği anlamına gelecektir. Bununla beraber, 1982 Anayasası'nın 49. maddesinde herkesin iş sahibi olmasını değil, şartlar el verdiğince devletin uygun şartları sağlamasını bir yükümlülük olarak belirtmiştir (Bulut, 2009: 134).

İlk olarak 1961 Anayasası'nın 47. maddesi ile düzenlenen toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı 2010 yılı Anayasa değişiklikleri ile yeniden düzenlenmiştir. Bu madde de, özellikle memurlar ve diğer kamu görevlilerinin toplu sözleşme yapma hakkı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu madde kapsamında toplu sözleşmelerde anlaşmazlık çıkması halinde bu anlaşmazlığın Kamu Görevlileri Hakem Kurulu tarafından sonuca bağlanacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere ek olarak 1982 Anayasası'nın 55. maddesi kapsamında da ücrette adalet sağlanması öngörülmüştür (Mumcu ve Küzeci, 2019: 237).

Sosyal ve ekonomik hayata ilişkin düzenlemeler 1982 Anayasası'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde düzenlenmesine karşın, devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin sınırları 1982 Anayasası'nın 65. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye uyarınca; devlet, görevlerini mali imkânlarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirecektir (Gözler, 2018: 470).

1.7.3. Siyasi Hak ve Ödevler

Bu hak ve ödevler, vatandaşların devlet yönetimine katılmasına imkân veren, seçme ve seçilme gibi hakların yanı sıra vatandaşlık, kamu hizmetine alınma, mal bildiriminde bulunma gibi hakları da kapsar. Siyasal haklar günümüzde anayasalar tarafından tanınıp korunmaktadır. Bu sebepten siyasal haklar, temel hak ve hürriyetler kavramına alternatif olarak değil, bu kavramın bir alt kavramı olarak düşünülmelidir (Gözler, 2018: 105).

Siyasi Haklar ve Ödevler; vatandaşların devletin siyasal sistemine ve yönetimine katılmasını ya da etki yapmasını sağlayan haklardır (Akal ve diğerleri, 2003: 13). Siyasi hakların en önemlisi şüphesiz vatandaşlık hakkıdır. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılması açısından vatandaşlar, Türkiye’de bulunan diğer kişi gruplarından (yabancılar ve belli kategoridekiler) daha avantajlı konuma sahiptirler. Vatandaşlar, temel hak ve hürriyetlerin hepsinden 1982 Anayasa’sı ve kanunlarda belirtilen özel kısıtlamalar dışında faydalanabilirler.

Vatandaşlık 1982 Anayasası’nın 66. maddesi ile düzenlenmiştir. Vatandaşlık konusu, Avrupa Sözleşmesi’ne göre bir kişiyle bir devlet arasındaki hukuksal bağ olup, kişinin etnik kökenini göstermez. 1982 Anayasası’nın 66. maddesi’nde de buna uygun olarak Türk Devletine, vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olarak kabul edileceğini belirterek bununla uyumlu şekilde düzenlenmiş ve etnik köken ayrımı yapmamıştır (Tezcan ve diğerleri, 2019: 728).

Siyasal haklardan bir diğeri ise seçme ve seçilme hakkıdır. AİHS’nin ilk metninde yer almayan serbest seçim hakkı 1 No’lu Protokolün 3. maddesi ile tanınmıştır. Bununla beraber seçme hakkının, yasama organının serbestçe oluşmasını sağlamak üzere devletin bir ödevi olarak kabul edilmesi ve kişilerin bir hakkı olarak öngörülmemesi insan hakları açısından değerlendirildiğinde son derece manidardır (Erdoğan M., 2018: 266).

Önceden belirlenmiş sürelerle, gizli oy yöntemiyle serbest seçimler yapılması ve bireysel seçim hakkı, AİHS’ nin güvence altına aldığı tek siyasi hak olma niteliği taşımaktadır (Tezcan ve diğerleri, 2019: 685). Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette

bulunma hakkı 1982 Anayasası'nın 67. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu madde kapsamında vatandaşların seçimlerde oy kullanabilmeleri ve kimlerin oy kullanamayacağı yer almıştır (Mumcu ve Küzeci, 2019: 249).

Seçme ve seçilme ve hakkının düzenlediği maddenin devamı niteliğinde olan, 1982 Anayasası'nın 68. maddesinde vatandaşların siyasi partilere girme ve siyasi partilerden ayrılma hakkını düzenlemektedir. Siyasi parti üyesi olmak için 18 yaşının doldurulması gerekmektedir. Bununla beraber yine aynı madde de 18 yaşını doldurmuş ve vatandaş olmasına rağmen siyasi partilere üye olamayacak birtakım gruplar belirtilmiştir (Gözler, 2018: 471).

Siyasi hak ve ödevlerin bir diğeri ise kamu hizmetine girme hakkıdır. İlk olarak 1856 tarihli Islahat Fermanı ile tanınan ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 18. ve 19. maddeleri ile düzenlenen kamu hizmetlerine girme hakkı (Gözler, 2018: 471) 1961 ve 1982 Anayasaları'nda benzer şekilde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 70. ve 71. maddeleri de bu hakkı düzenlemiştir. 1961 Anayasası'ndan farklı olarak 1982 Anayasası'nda sadece mal bildiriminde bulunma tekrarlanma sürelerinin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (Adıgüzel Ş., 2014: 98).

1982 Anayasası memurluğun anayasal bir hak olduğunu ve memurluk mesleğine girebilmek için aranacak şartların görevin gerektirdiği niteliklerle ilgili olması gerektiğini belirtmiştir (Demir F., 1998: 316). Bununla beraber kamu hizmetine girme hakkı, yalnızca Türk vatandaşlarına tanındığından yabancıların bu hakkı kullanma imkânı bulunmamaktadır.

2. BÖLÜM

YABANCI, YABANCILARIN TEMEL HAK ve

YÜKÜMLÜLÜKLERİ

AMPİRİK ÇALIŞMA

Bu araştırmada Türkiye’de yaşamakta olan yabancılara tanınan hak ve hürriyetler ile yabancılardan uymaları gereken yükümlülükler yarı yapılandırılmış mülakat formu kapsamında ele alınarak araştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de ve Ardahan ilinde bu problematik ile yapılan başka bir çalışma bulunmaması noktasından hareketle, yabancılardan bu konularda algı ve beklentilerinin yapılan mülakatlar çerçevesinde ortaya konması hedeflenmiştir. Teorik olarak, yabancılardan temel hak ve hürriyetlere ilişkin düşünce yapıları ile bu hak ve hürriyetlere ulaşırken karşılaşılabilecekleri sorunlar arasında ki ilişkinin araştırılması; pratik olarak ise yabancılardan temel hak ve hürriyetlerine ilişkin karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısında ki çözüm önerileri, bu hak ve hürriyetlere ilişkin genel kanı, bilgi ve bilinç düzeylerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın ampirik bölümü için, Ardahan ilinde farklı statülerde yaşamakta olan 40 yabancı ile yarı yapılandırılmış mülakat formu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tezin bu bölümünde öncelikle araştırmanın metodolojisi anlatılmıştır ve sonra yabancı kavramı ve yabancılardan temel hak ve yükümlülükleri yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilerek açıklanmıştır.

2.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Metodoloji kısmında; araştırmanın konusu ve amacı, evreni, örnekleme, sınırlılıkları ve yöntemine yer verilmiştir.

2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bireylerin sırf insan olmasından kaynaklı haklara sahip oldukları Antik Yunan’dan günümüze çok çeşitli aşamalardan geçerek kabul edilmiş olmasına rağmen bunun

hukuksal metinlerde yer alması ancak XX. yüzyılın ortalarında gerçekleşebilmiştir (Gürkaynak ve Eren, 2016: 330). Türk yabancılar hukuku açısından yabancıların, Türkiye’de sahip olduğu haklar ve yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri başta 1982 Anayasası ve ilgili diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde belirlenmiş ve bunlardan büyük bir kısmı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu [YUKK]’nda düzenlenmiştir. Yapılan bu tez çalışmasında; “Türkiye’de YUKK kapsamında belirtilen statülerden her hangi biriyle yaşamakta olan (ikamet, uluslararası koruma, geçici koruma) yabancıların temel hak ve yükümlülüklerini yeterli bulup bulmadıkları, bu konuda gereken bilgiye sahip olup olmadıkları ve bu kapsamda hukuksal açıdan yaşadıkları zorluklar ?” gibi birtakım husular araştırılmıştır.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, başta insan haklarının tarihsel süreç içinde gelişimi ve günümüzde uluslararası hukukta tanınan temel hak ve hürriyetler bağlamında yabancıların bu hak ve hürriyetlerini yeterli bulup bulmadıklarını ve doğrultudaki düşüncelerine dair genel bir resim ortaya koymaktır.

2.1.2. Araştırmanın Evreni, Örnekleme ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın araştırma sahası Ardahan il merkezinde yaşamakta olan yabancılardan oluşmaktadır. Mülakat görüşmelerinin sadece Ardahan merkezde yasal olarak bulunan yabancılarla yapılması ile asgari 18 yaş ve üstü yaşlardaki bireylerle gerçekleştirilmesi çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Örneklem olarak Ardahan’ın seçilmesinin nedeni; ülkemizdeki diğer illere göre ikamet ve geçici koruma statüsüyle yaşamakta olan yabancı sayısının az olduğu bu ilde, mülakat gerçekleştirilen yabancı sayısı ile toplam yaşayan yabancı sayısının oranının yüksekliği sayesinde, mümkün olduğu kadar yabancıyla mülakat gerçekleştirilerek yabancıların temel hak ve hürriyetlere ilişkin algılarını tespit edebilmektir.

Bu çalışmada örneklem belirlenirken ‘basit tesadüfi örneklem yöntemi’ kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleme, evrenden rastgele seçilen yabancılardan oluşmaktadır. Yabancıların Türkiye’de yasal olarak bulunanlar arasında olmasına azami dikkat gösterilmiştir.

2.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Anket araştırmalarında araştırma modeli kapsamında hipotezler belirlenip istatistiki olarak test edilmeye çalışılır. Bu bağlamda değişkenler arası ilişkiler tanımlanır ve bir genelleme yapılır. Anket yöntemi, kantitatif araştırmalardan en fazla kullanılan yöntemlerden biridir. Bu kapsamda katılımcının araştırmacının belirlediği alternatifler temelinde düşünmeye çalışması ve belli kalıplar etrafında kısıtlanması, konunun içsel geçerliliğini azaltabilmektedir (Dedeoğlu, 2002: 80-82); ayrıca anket yapılanlar ile gelişen diyalogların kısa süre içinde sonuçlanması ve araya profesyonel anketörlerin girmesi gibi sebepler, deneğin kendisini daha özgürce ifade etmesini ve araştırmacının deneğin duygularına nüfuz etmesini ve onu yönlendirebilmesini engelleyebilmektedir (Komşuoğlu, 2007: 150).

Sosyal bilimlerde kalitatif araştırma yöntemleri, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi kalitatif veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin işlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır” (Dedeoğlu, 2002: 80). Kalitatif yöntemle analiz yapılırken kullanılan veri; detaylı tasvir, derinlemesine inceleme, kişilerin kişisel perspektiflerini ve deneyimlerini içeren doğrudan alıntılarını içerir. Araştırmacı doğal ortam hakkında dışarıdan bilgi toplayan kişi değildir. Araştırmacının amacı herhangi bir görüşü savunmak değil, sorunu tüm karmaşıklığıyla anlamaktır. Kalitatif araştırmalar, aynı zamanda, kişisel ilişkiyi de içermektedir. Araştırma dizaynı esnekler (Dedeoğlu: 84). Kalitatif yöntem, görüşmeciler ile yakın temasa imkân verdiği için, elde edilen bulgular daha kapsamlı ve daha derindir (Komşuoğlu, 2007: 150-151).

Yabancıların temel hak ve yükümlülükleri hakkında fikir sahibi olup olmadıkları ve şayet öyle ise sahip oldukları hakları, ne ölçüde tatmin edici buldukları ancak derinlemesine görüşme yöntemi ile açığa çıkarılabilir. Öte yandan, yabancıların algı ve tutumları ilgili sorunsal, il düzeyinde oluşturdukları nüfusa oranla genellenebilir. Fakat yabancıların yaşam hikâyelerinin, gelmiş oldukları ülkede, hak ve yükümlülüklerine dair bilincinin belirlenmesi meseleye bakış açılarını kavrayabilmek açısından çok daha zengin bir veri seti oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yabancıların dünyasına olabildiğince nüfuz edebilmek, onların gözünden meselenin nasıl görüldüğünü görmek adına, elde

edilen sözel verilere sayısal bir temsil dayatmaksızın, nitel bir araştırma yöntemi bu çalışmada benimsenmiştir.

Bu çalışmada yukarıda ifade edilen gerekçelerle Ardahan ilinde yaşamakta olan 40 yabancı uyruklu şahısla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan verilere göre 2019 yılı Kasım ayı itibariyle Ardahan ilinde 280 ikamet izni bulunan yabancı ve 125 Suriye uyruklu geçici koruma statüsü sahibi toplam 405 yabancı uyruklu şahıs bulunmaktadır. Ardahan ilinde bulunan 405 yabancından 40 ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu sayı Ardahan ilinde yaşamakta olan yabancıların yüzde 10.125'ini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında mülakat uygulanan 40 yabancı'nın çalışmaya kaynak olacak verilere ulaşılması bakımından yeterli olacağı düşünülmüştür.

2.2. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ

Bu başlıkta, yarı yapılandırılmış mülakat formu ile görüşme gerçekleştirilen yabancıların sosyo-demografik özelliklerinden uyruk, cinsiyet, yaş, aylık gelir, eğitim düzeyi ve mesleki bilgileri bulunmaktadır.

2.2.1. Katılımcıların Uyruk, Cinsiyet, Yaş ve Aylık Hane Geliri

Tablo 1: Katılımcıların Uyruklarına Göre Dağılımı

Uyruğunuz	<i>f</i>	%
Azerbaycan	13	32,5
Suriye	12	30
Türkmenistan	5	12,5
Kazakistan	3	7,5
Kırgızistan	2	5
İran	2	5
Gürcistan	2	5
Afganistan	1	2,5
Toplam	40	100

Katılımcıların % 32,5'i Azerbaycan, % 30'u Suriye, % 12,5'i Türkmenistan ve diğer kalan % 25'i de 5 farklı ülkeden oluşmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Cinsiyetiniz	<i>f</i>	%
Erkek	27	67,5
Kadın	13	32,5
Toplam	40	100

Katılımcıların % 67,5'i erkek, % 32,5'si kadındır. Katılımcıların üçte ikisinden fazlasını erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaşınız	<i>f</i>	%
18-25	14	35
26-45	25	62,5
46 ve üstü	1	2,5
Toplam	40	100

Katılımcıların % 62,5'i 26-45; % 35'i 18-25 yaş aralığında iken; % 2,5'i 46 yaş ve üstüdür. Katılımcılardan en küçük yaşta olan 19 yaşında, en büyük yaşta olan ise 58 yaşındadır. Bu noktada katılımcıların büyük çoğunluğunun öğrenci ikameti kapsamında ve geçici koruma statüsünde yaşayanlardan olması araştırmanın yaş aralığının 19-58 arasında kalmasının en önemli sebeplerinden bir tanesidir.

Tablo 4: Katılımcıların Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

Aylık Geliriniz	<i>f</i>	%
1.001-2.500 TL	35	87,5
2.501-4.000 TL	4	10
4.001 TL ve üzeri	1	2,5
Toplam	40	100

Katılımcıların % 87,5'inin geliri 1.001 ile 2.500 TL, % 10'unun geliri 2.501-4.500 TL arasında, % 2,5'inin geliri ise 4.001 TL ve üzeridir. Katılımcılardan en düşük gelire sahip olanın geliri 1.001 TL iken en yüksek geliri 5.700 TL'dir. Gelirlerin 1.001 TL ile 5.700 TL arasında olmasının nedeni katılımcıların büyük çoğunluğunun öğrenci ikameti kapsamında ve geçici koruma statüsünde bulunanlardan oluşmasıdır.

2.2.2. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyiniz	<i>f</i>	%
İlköğretim- Ortaöğretim Mezunu	8	20
Lise	20	50
Önlisans	3	7,5
Lisans ve üstü	9	22,5
Toplam	40	100

Katılımcıların % 50'si lise, % 7,5'i önlisans, % 22,5 'i lisans ve üstü ve % 20'si ilk ve orta öğretim mezunudur. Katılımcıların % 80'inin lise ve üstü eğitim seviyesine sahip

olması, araştırmanın örnekleminin genel itibariyle iyi düzey eğitim seviyesinde olduğunun bir göstergesidir.

2.2.3. Katılımcıların Mesleki Durumu

Tablo 6: Katılımcıların Mesleklerine Göre Dağılımı

Mesleğiniz	<i>f</i>	%
Öğrenci	15	37,5
Ev Hanımı	5	12,5
İnşaat İşçisi	4	10
İşsiz	4	10
Hemşire	2	5
Öğretmen	2	5
Tesisatçı	2	5
Dekoratif	1	2,5
Serbest Meslek	1	2,5
Marangoz	1	2,5
Kuaför	1	2,5
Kepçe Operatörü	1	2,5
Akademisyen	1	2,5
Toplam	40	100

Katılımcıların büyük çoğunluğunu öğrenciler, ev hanımları ve inşaat işçileri oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra çok çeşitli mesleklerle uğraşan yabancıarlada mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

2.3. YABANCI KAVRAMI VE YABANCI TÜRLERİ

Yabancı kavramını anlayabilmek için vatandaşlık kavramının açıklanması önem arz etmektedir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 10). Genel olarak vatandaş, “doğum veya vatandaşlığa alınma yoluyla siyasi bir topluluğun mensubu olarak kabul edilen, topluluğa bağlılık borcu bulunan ve bütün kişisel ve siyasi haklar ile korumadan yararlanabilen kişi” olarak tanımlanır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 93). Vatandaş karşısında yabancı, bulunduğu ülkede vatandaşlık haklarından yararlanan bireylerden ayrı bir statüye tabi olan kimseleri kapsar.

Yabancı kavramının tanımı uluslararası alanda ilk kez 1892 tarihinde Cenevre’de düzenlenen Devletler Hukuku Enstitüsü’nün toplantısında yapılmıştır. Burada belirtilen tanıma göre yabancı, “bir devletin ülkesinde yaşayan ve o devletin vatandaşlığına iddiası bulunmayan kimselerdir” (Ergül, 2012: 215). Uluslararası Göç Örgütü’nün yayımladığı Göç Terimleri Sözlüğünde ise yabancı, uyrukluk açısından değerlendirilmiş ve “belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi” olarak yer almıştır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 97).

Bu tanımlar beraber ele alındığında yabancı kavramı gelişen, değişen ve hızla küreselleşen dünyada daha farklı bir konuma yerleşmiştir. Bu nedenle, bireysel bazda değil kavramsal bazda da yabancılık kavramının ortaya çıktığı söylenebilir. Bahse konu yabancı kavramı ise şu şekilde açıklanabilir; bulunduğu, yaşadığı veya faaliyet gösterdiği ülkede, gerçek ve tüzel kişilerden ayrı bir statüye tabi tutulan ve bu belirtilenlerin sahip olduğu kadar haklara ve hürriyetlere sahip olamayan gerçek ve tüzel kişilerdir.

Türk hukukunda yabancı kavramı; siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel gelişmelere bağlı olarak önemini her zaman korumuş ve buna bağlı olarak yapılan düzenlemeler mevzuatta kendine önemli bir yer edinmiştir. Yabancı kavramına, Türk yabancılar hukuku açısından Türk Vatandaşlığı Kanunu [TVK]’nda değinilmiştir. Bu kanun uyarınca yabancı: “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi ifade eder” (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009: 3-d).

2.3.1. Göçmenler

“Birtakım nedenlerle (ekonomik, siyasi, kültürel, dini vd.) yaşadığı ülkeden ayrılmak zorunda kalan ve yerleşmek amacıyla başka bir ülkeye giden kişiye göçmen (muhacir)” denir. Bu konuda temel saik, ilgilinin o ülkede yerleşme düşüncesinin olmasıdır. Göçmen olarak kabul görmek devletlerin hukuki düzenlemelerine, siyasi ve sosyo - ekonomik politikası bağlamında gerçekleşir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 28).

Uluslararası literatürde benimsenen göç ve göçmen tanımlarıyla Türk yabancılar hukukundaki tanımlar arasında belirgin bir kapsam farklılığı bulunur. Türk yabancılar hukukundaki göç ve göçmen tanımı daha dar kapsamlıdır, Türk soyu ile etnik ve kültürel bağı gerekli tutar (Çiçekli, 2014: 208). Bununla beraber göçmenlerle ilgili kanun ve nizamnamelerde, göçmen olarak kabul edileceklerin hangi ülkelerden olacağına dair bir düzenleme yer almamaktadır (Asar, 2006: 326).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayan ve Cumhuriyetin kuruluş aşamasında devam eden göç hareketleri Türkiye'nin bu konudaki politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar farklı zamanlarda ve farklı ülkelerden yerleşmek amacıyla gelen Türk kökenli yabancılar zaman içinde değişikliklere uğrayan İskân Kanunları uyarınca Türkiye'ye yerleştirilmişlerdir. Bu kapsamda 2510 sayılı İskân Kanunu [İK] yürürlüğe girdiği 1934 yılından mülga edildiği 2006 yılına kadar on yedi kez değişikliğe uğramış ve söz konusu kanuna yeni maddeler eklenmiştir (İnan, 2016: 12-28).

Türk yabancılar hukukunda göçmen kavramı, 5543 sayılı İK' de belirtilen özelliklere sahip olan yabancılar için kullanılmıştır. İK' nin 3. maddesinin (d) bendi uyarınca; göçmen, “*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip İskân Kanununa göre kabul olunanlarıdır*” (İskân Kanunu, 2006: 3-d). Bu maddeye göre göçmen sayılabilmek için üç özellik belirlenmiştir. Bunlar; Türk soylu olmak, Türk kültürüne bağlı olmak ve Türkiye'ye yerleşmeyi amaçlamaktır. İK' nin 7.maddesi'nde ise, Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmanın belirlenmesinin Cumhurbaşkanı kararı ile yapılacağı belirtilmiştir.

2.3.2. Vatansızlar

Vatansızlık, “devletlerin iç hukukları kapsamında hiç bir devletin vatandaşı olarak kabul edilmeyen bir bireyin statüsü olarak” tanımlanır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 95). Vatansızlık çeşitli durumlarda ortaya çıkabilir. Bunlara örnek olarak göçler veya ikamet ettiği ülkenin vatandaşlığını almadan kendi uyrukluğunu kaybedenler ya da vatandaşlıktan çıkarılan kişiler gösterilebilir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2014: 1-3).

Vatansızlık, *de jure* olabileceği gibi *de facto* da olabilir. *De jure* vatansızlık, hiçbir devletin vatandaşlığına sahip olmamayı belirtirken *de facto* vatansızlık ise belirli bir devletin vatandaşı sayılmakla beraber, siyasi sebepler nedeniyle vatandaşı olduğu devletin diplomatik korumasından yararlanamayan veya vatandaşı olduğu devletin korumasını talep etmeyen kişileri kapsamaktadır (Ekşi, 2014: 41). Kişinin vatansız durumuna düşmesi birçok etkenden kaynaklanmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Perruchoud ve Redpath, 2013: 95):

- 1) Devletlerin ulusal mevzuatlarının çatışması,
- 2) Topraklarının devredilmesi,
- 3) Evlilikle ilgili düzenlemeler,
- 4) Devletlerin idari uygulamaları,
- 5) Ayrımcılık,
- 6) Doğum kayıtlarının bulunamaması,
- 7) Vatandaşlıktan çıkarma (devletin bireyin uyruğunu iptal etmesi)
- 8) Vatandaşlık haklarından feragat etme (bir bireyin devlet korumasını istememesi)

Vatansız kalan kişiler, “diplomatik koruma, ülkelerde sınırsız kalma ve ülkesi dışına seyahat ettiğinde ülkesine dönüş hakkı gibi, devletlerin kendi vatandaşlarına tanıdığı temel hak ve hürriyetlerden yoksun olmaları nedeniyle uluslararası hukukun ve yaşamakta oldukları ülkenin insafına bırakılmış bireyler olarak da kabul edilmiştir (Asar, 2016: 111). Vatansızlar, herhangi bir devletin uyruğunu taşımadığından kendilerine ve mallarına karşı oluşabilecek uluslararası hukuka aykırı şekilde meydana gelen fiiller nedeniyle hiçbir devletin diplomatik korumasından yararlanamazlar (Asar, 2006: 6). Bu bakımdan korumasız bir durumda bulunan vatansız kişilerin hukuki durumunu düzeltmek için uluslararası kurum ve kuruluşların çalışmaları günümüzde de devam etmektedir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 18).

Vatansızlarla ilgili olarak yapılan düzenlemelerin temelleri ilk olarak, BM tarafından hazırlanıp, 1954 yılında kabul edilen ve 1960 yılında yürürlüğe giren Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme [VKSİŞ] ile atılmıştır. Türkiye, VKSİŞ' ye 2014 yılında taraf olmuştur. VKSİŞ' nin başlangıç kısmında böyle bir sözleşmeye neden ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Bu sözleşmeye göre 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme [MHDDS]' nin kapsamadığı birçok vatansız kişi olduğu ve bu kişilerin statülerinin bir uluslararası antlaşma ile düzenlenmesinin arzu edildiği belirtilmiştir. VKSİŞ, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından 6549 sayılı Kanun ile onaylanmıştır. Bununla beraber adı geçen sözleşme Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanıp Resmi Gazete' de yayımlanmadığı için Türkiye açısından hâlihazırda bağlayıcılık kazanmamıştır (Ekşi, 2014: 42).

VKSİŞ'nin 1. maddesi vatansızları, “ulusal mevzuatların uygulanması bakımından hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan kişi” şeklinde tanımlamıştır. VKSİŞ' nin 7. maddesi uyarınca; taraf devletler yabancılara gösterdikleri davranışların benzerlerini vatansız kişilere de göstermekle mükelleftirler, ayrıca bu maddenin devamında bütün vatansız kişilerin üç yıllık ikamet süresinden sonra sözleşmeye taraf olan devletlerin ülkelerinde yasal karşılıklıktan muaf tutulacağı belirtilmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 19).

Vatansızlar açısından, bir devletin vatandaşlarıyla aynı statüde bulunma; uluslararası barışa ve toplumsal düzene katkı sağlayan ayrıca uluslararası göçün engellenmesine yardımcı bir unsur olarak ortaya kabul edildiğinden, VKSİŞ' de yer alan düzenlemelerle birlikte, devletler bu konunun çözümü amacıyla, uluslararası araçları gündemde tutma çabası içerisinde olmuşlardır (Asar, 2006: 9).

Türk yabancılar hukuku açısından, vatansızlığın azaltılması ve vatansızların temel insan hak ve hürriyetlerinden yararlandırılmaları konusunda oldukça elverişli hükümler bulunmaktadır (Asar, 2006: 15). YUKK, yürürlüğe girmeden önce vatansızlar kişilerle ilgili düzenlemeler, mülteci ve şartlı mültecilerin haklarını düzenleyen yönetmelik ve genelgeler gibi idari düzenlemelerde yer almıştır. YUKK kapsamında ilk kez doğrudan vatansızların tespiti, hak ve yükümlülükleri yasal bir çerçeve içinde bir araya

getirilmiştir. Bunun yanı sıra YUKK yürürlüğe girmeden önce TVK’ ninde çeşitli maddelerinde vatansızlarla ilgili bir takım düzenlemeler yer almıştır.

TVK’ nin 27. maddesi uyarınca, “*Türk vatandaşlığını birlikte kaybeden ana ve babanın çocukları da Türk vatandaşlığını kaybeder. Vatandaşlığı kayı, çocukları vatansız kılacak ise bu madde hükümleri uygulanmaz*” (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009: 27/2). Bununla beraber TVK’ nin 34. maddesine göre, Türk vatandaşlığını seçme hakkı ile kaybeden bir birey işlem sonucunda vatansız kalacak ise bu maddenin hükümleri uygulanmaz (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009: 34/2).

Türk yabancılar hukukunda vatansızlar konusunu düzenleyen özel hükümler ise ilk kez YUKK kapsamında ele alınmıştır (Ekşi, 2014: 42). YUKK’ nin 3. maddesinin (ş) bendi uyarınca; “*vatansız, hiçbir devletle vatandaşlık bağıyla bağı bulunmayan ve yabancı sayılan kişi*” olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra, vatansızlığı önlemek amacı ile Avrupa Konseyi Kişi Halleri Komisyonu tarafından 1954 yılında kabul edilen Vatansızlık Hallerinin Azaltılmasına Dair Sözleşme [VHADŞ] özellikle vatandaşlık hukuku açısından önem taşır ve Türkiye VHADŞ’ ye 1975 yılından beri taraftır (Çelikel ve Gelgel, 2017: 19).

2.3.3. İmtiyazlı Yabancılar

YUKK, TVK ve Uluslararası İş Gücü Kanunu [UİK] kapsamında belirlenmiş statülerde bulunan yabancılar, iç hukuk kapsamında diğer yabancılar nazaran özel statülü kabul edilmişlerdir. Türk hukuk sisteminde özel statü verilen yabancılar, doğumla Türk vatandaşlığına sahip olup yetkili makamlardan izin alarak Türk vatandaşlığından çıkmış kişiler (mavi kart sahipleri), YUKK kapsamında uzun dönem ikamet izni sahibi yabancılar ve UİK kapsamında, Turkuaz Kart alan yabancılar ile süresiz çalışma izni sahipleridir. Belirtilen kanunlarda aksi öngörülmedikçe, ilgili kişiler belli bazı haklar ve yükümlülükler dışında Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklara sahiptirler (Aygün, 2018: 167).

2.3.4. Uluslararası Korumadan Yararlananlar

Dünyanın hemen hemen her bölgesinde, binlerce insan yaşamlarını sürdürdükleri vatanlarından, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nedenlerle ayrılmak zorunda kalmıştır. Özellikle son yıllarda dünyanın büyük bölümünde yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, bu tür göç hareketlerinin artmasına neden olmuş ve göç etmek zorunda kalan insanlara, uluslararası nitelikli bir koruma çabası hız kazanmıştır. Devletler, bu sorunun çözümü adına çeşitli sözleşme, bildiri ve belgeler hazırlamışlar, böylelikle uluslararası koruma sistemi adı verilen evrensel bir oluşumu meydana getirmişlerdir (Güner, 2005: 6). YUKK kapsamında uluslararası korumadan yararlananlar; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma sahipleri şeklinde üçe ayrılmış bunların yanı sıra bir uluslararası koruma statüsü sayılmayan geçici koruma ise YUKK'nin 91. maddesinde ele alınmıştır.

2.3.4.1. Mülteci

Mülteci genel olarak, *“katlanılmaz yaşam koşullarından ya da kişisel durumlardan kaçıp kurtulmak isteyen kişilerin ortak statüsü”* olarak tanımlanır. 1922-1946 yılları arasında Milletler Cemiyeti'nde imzalanan uluslararası belgelerde, mülteci tanımıyla ilgili olarak, grup ya da kategori yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Bu tanımlamaya göre, bireyin mülteci korumasından faydalanabilmesi için menşe ülkesinden ayrı olması ve kendi uyruğunda ki devletinin korumasından yoksun bulunması yeterli kabul edilmektedir (Çiçekli, 2014: 241).

Yabancıнын, bu noktada kendi ülkesini terk etmesi ve bir başka ülkeden korunma talep etmesinin çok çeşitli nedenleri olabilir. Kişinin sığınma talebi ekonomik, sosyolojik veya siyasi nitelikte olabileceği gibi coğrafi nedenlerden de gerçekleşebilir. Buna bağlı olarak kişi hakkında mülteci olup olmayacağı hakkında karar verme oldukça hassas ve zor bir konu olarak karşımıza çıkar (Ergül, 2011: 1).

1920-1950 yılları arasında uluslararası konjunktürde yaşanan ve birçok ülkenin taraf olduğu savaş ve ihtilal gibi olaylar sebebiyle büyük toplumsal göç hareketlerinin yaşanması ve buna bağlı olarak sığınma ihtiyacının ortaya çıkması mültecilik

kavramının öneminin artmasına sebep olmuştur (Ansen, 2012: 6). İHEB'nin 14. maddesinde; *“herkesin zulüm karşısında başka ülkelere iltica etmek ve bu ülkeler tarafından mülteci kabul edilmesi hakkının”* olduğu belirtilmiştir. Uluslararası koruma kavramının kavramsal bir temele oturtulması aşaması ise MHDDS ile sağlanmıştır. MHDDS' nin birçok ülke tarafından imzalanmasını sağlamak amacıyla, taraf ülkelerin yükümlülüklerini sınırlandıracak şekilde sözleşmeye katılmalarına imkân sağlanmıştır. Bu kapsamda, tarihi ve coğrafi kısıtlama imkânının kabul edilmesiyle, birçok ülkenin sözleşmeyi onaylamasının önü açılmıştır (Çiçekli, 2003: 131).

Birçok ülkenin taraf olmasının sağlandığı MHDDS' nin 1. maddesinin ikinci fıkrasında mülteci tanımı yapılmıştır. Bu fıkra göre mülteci: *“1 Ocak 1951 den önce yaşanan olaylar neticesinde milliyeti, dini, uyruğu, belirli bir sosyal gruba üyeliği veya siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi”* şeklinde tanımlanmıştır (Ekşi, 2016: 426).

Belirtilen tanımda yer alan zaman kısıtlaması Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol ve BM Genel Kurulu'nun 1966 tarihli, 2198 sayılı kararı ile kaldırılmıştır (Çelikel ve Gelgel, 2017: 21). ‘New York Protokolü’ olarak da isimlendirilen bu protokol ile zaman kısıtlanması uygulanamaz hale gelmiştir (Ekşi, 2014: 45).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [BMMYK]' nin mülteci tanımı ise ülkelerin bir yabancı veya vatansız mülteci olarak tanıyıp tanımadığına bakmaksızın kendi tüzüğündeki kriterlere uyması bakımından değerlendirmektedir. BMMYK'ye göre mülteci (Perruchoud ve Redpath, 2013: 64): *“BMMYK' nin tüzüğündeki kriterlere uyan ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi veya Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolüne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması fark etmeksizin, Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler Korumasından yararlanmaya hak kazanan kişi”* olarak tanımlanmıştır.

Türk yabancılar hukukunda mültecilerle ilgili ilk yasal düzenlemeler, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokolün, 1968 yılında şartlı olarak kabul edilmesi

çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre Türkiye'nin adı geçen protokole koyduğu ilk çekince tarihe ilişkindir. Bu sınırlamaya göre Türkiye sadece 1 Ocak 1951 tarihinden önce yaşanan olaylar sebebiyle mülteci statüsünü tanıyacaktır. Bununla beraber Türkiye bu sözleşmeyi 1968 tarihinde onayladığı ve zamana ilişkin kısıtlamanın da 1967 tarihinde kaldırılmasından dolayı bu çekince herhangi bir şekilde uygulanmamıştır. Bunun yanı sıra ikinci çekince ise MHDDS'de ki hiçbir hükmün Türkiye'de Türk vatandaşlarına sağlanan haklardan daha fazlasını mültecilere verdiği şeklinde yorumlanamayacağına ilişkindir. Son olarak üçüncü çekince coğrafi alan kısıtlamasına ilişkindir. Türkiye, Avrupa ülkeleri dışından gelen kişilerin mülteci olarak muamele görmesini istememektedir (Ekşi, 2014: 45-46).

Coğrafi alanla ilgili kısıtlamanın kabul edilmesinde, sözleşmenin imza aşaması sırasında Orta Doğu ve Asya ülkelerinde o tarihlerde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve karışıklıkların mülteci akınına sebep olabilecek olması ve olası mülteci hareketlerinin Türkiye'ye yönelik olumsuz etkilerinin göz önünde bulundurulması, belirleyici olmuştur (Çiçekli, 2003: 132).

Türk yabancılar hukukunda mülteciler ile ilgili ilk detaylı düzenleme 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği¹ nde yapılmış ve bu tanım YUKK' nin 61. maddesinde benzer şekilde benimsenmiştir. Bu tanıma göre mülteci: *“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişi”* şeklinde tanımlanmıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 61).

Belirtilen tanımdan da anlaşılacağı üzere Türkiye coğrafi alanda 1968 yılında MHDDS'ye koyduğu çekinceyi sürdürmeyi devam ettirmiş ve Avrupa ülkeleri dışından

¹ R.G., 30.11.1994 , 22127 , Bu yönetmeliğin tam adı “Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ükeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” tir.

gelenleri mülteci olarak değil, şartlı mülteci olarak kabul etmiştir. 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği'nin geçerli olduğu dönemde, mülteci-sığınmacı ayrımının Türk yabancılar hukukunda uygulanan coğrafi kısıtlama nedeniyle değişime uğradığı ve farklı bir nitelik kazandığı görülmektedir. Uluslararası mülteci hukukunda, sığınmacının mültecilik koşullarını taşıdığına tespiti üzerine mülteci şekilde kabul edilmesi mümkün iken, Türk yabancılar hukukunda sığınmacı olarak tanımlanan kişilere hukuken mültecilik statüsü verilmesi mümkün gözükmemektedir (Çiçekli, 2014: 250-251).

2.3.4.2. Şartlı Mülteci

Uluslararası hukukta mülteci-sığınmacı ayrımının Türk yabancılar hukukunda bir değişime uğramak suretiyle farklı bir nitelik kazandığı görülmektedir (Çiçekli, 2003: 130). 1994 Yönetmeliği'nde sığınmacı olarak nitelenenler YUKK kapsamında şartlı mülteci olarak ele alınmışlardır. Mülteci tanımı yalnızca Avrupa ülkelerinden gelenleri kapsadığından dolayı bu ülkeler dışından gelen ve Türkiye'den sığınma talebinde bulunanlar için YUKK' nin 62. maddesinde şartlı mülteci tanımı yer almıştır. Bu maddeye göre şartlı mülteci: *“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü”* şeklinde tanımlanmıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 62).

Şartlı mülteci kavramını, mülteci kavramından ayıran temel fark coğrafi açıdandır. Buna göre Avrupa ülkeleri dışından gelenler mülteci statüsünde değil şartlı mülteci olarak kabul edilmektedir. YUKK' nin 62. maddesinin birinci fıkrasına istinaden, şartlı mülteci olarak kabul edilenler mültecilerden farklı olarak ancak üçüncü güvenli ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici olarak Türkiye'de kalabilirler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 62).

Uluslararası mülteci hukukunda, sığınmacının (şartlı mülteci) mültecilik şartlarını taşıdığı belirlenmesi halinde mülteciye dönüşmesi yani mülteci statüsü kazanması mümkün iken, Türk yabancılar hukukunda sığınmacı (şartlı mülteci) olarak nitelenen kişilere mültecilik statüsünün verilmesi mümkün gözükmemektedir (Çiçekli, 2003: 130). Bu noktada hedeflenen temel amaç, özellikle son yıllarda geçiş ülkesi konumundan hedef ülke konumuna gelen Türkiye’ye olası bir mülteci akını durdurmak ve Avrupa dışından gelenleri ülkede geçici olarak kabul etmek olarak değerlendirilebilir.

2.3.4.3. İkincil Koruma

İkincil Korumanın bir diğer adı tamamlayıcı korumadır. Tamamlayıcı koruma, geçici korumadan farklı olarak acil ve geçici değildir; *“ancak gönderileceği ülkede işkenceye, insanlık dışı ve onur kırıcı davranışlara maruz kalma riski olduğundan geri göndermeme ilkesi uyarınca ülkeden çıkarılmayan yabancılara bireysel olarak sağlanan korumadır”* (Ekşi, 2014: 53). Geri gönderme yasağı, MHDDS’nin 33. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; *“hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla yaşamı ve özgürlüklerinin tehdit edileceği ülkelerin hudutlarına her ne şekilde olursa olsun sınır dışı veya iade edemez”* (Ekşi, 2016: 433).

Türk yabancılar hukuku açısından da, YUKK’ nin ‘Geri Gönderme Yasağı’ başlıklı 4. maddesinde MHDDS’ nin 33. maddesindeki tanım aynen kabul edilmiştir. YUKK’nin 63. maddesinde de ikincil koruma statüsünün tanımı ve bu kapsamdan yararlanabileceklerin özellikleri belirtilmiştir. Bu maddeye göre; *“mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak ve son olarak uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye,*

statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir” (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 63).

Gerek ikincil koruma gerekse de tamamlayıcı koruma olarak adlandırılan bu statünün ortak amacı, 1951 Sözleşmesi ve 1967 protokolünden yararlanamayan; ancak kaçtıkları ülkelere geri gitme konusunda haklı nedenleri bulunan kişilere uluslararası koruma sağlanmasıdır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1036).

2.3.4.4. Geçici Koruma

Geçici koruma statüsü; vatansız, mülteci veya şartlı mülteci kavramları gibi uluslararası bir metinde tanımlanmamıştır. Bu statüdeki temel argüman kitlesel akım kavramıdır. Geçici koruma bu kavram üzerinden gelişmiş ve şekillenmiş ayrıca Eski Yugoslavya ve Kosova krizleri bu statünün şekillenmesinde etkili olmuştur (Öztürk, 2017: 201). Uluslararası literatürde geçici koruma, uluslararası koruma statülerine ikame bir koruma türü olarak nitelendirilmemektedir. Geçici korumanın bir acil durum müdahale aracı olduğu, kısa süreli ve olağanüstü bir koruma sağladığı sıklıkla belirtilmektedir. Geçici koruma statüsü, kitlesel akın halinde sığınmacıların sayılarının fazlalığı nedeniyle bireysel mülteci statüsünün belirlenmesi usulünün uygulanmadığı zamanlarda devletlerin kısa süreli olarak sağladığı acil bir koruma türü olarak karşımıza çıkar (Oba, 2018: 28-73).

Uluslararası koruma hak sahipleri, YUKK’de de belirtildiği üzere bireysel olarak başvuran kişilerdir; buna karşın geçici koruma talebinde bulunacak kişiler, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma amacıyla ve kitlesel olarak sınırlarımıza gelip koruma talep edenlerdir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 170).

Geçici koruma statüsü esasen, ülkemize sığınan Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının durumunu yasal zemine oturtmak için oluşturulmuştur (Çelikel ve Gelgel, 2016: 170). Türkiye açısından geçici koruma kavramıyla tanışma 2011 yılı Nisan ayında yaşanan Arap Baharı süreciyle birlikte başlamıştır. Ortadoğu ve birçok Arap ülkesinde yaşanan rejim değişiklikleri ve iç savaşlar zamanla sınır bölgemize

kadar yaklaşmış ve Suriye’de yaşanan karışıklıklar sebebiyle sayısı milyonları bulan Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları sınırlarımıza kitlesel olarak akın etmişlerdir.

Türk yabancılar hukuku açısından geçici koruma kavramı YUKK ile birlikte ele alınmıştır. YUKK’ nin 91. maddesi ile geçici koruma tanımlamış ve kimlerin bu statü kapsamında değerlendirileceği belirtilmiştir. Bu maddeye göre: “*ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılarla geçici koruma sağlanabilir*” (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 91). Belirtilen tanımda ülkemize gelen yabancıların, ister kitlesel olsun isterse bireysel olsun sınırlarımıza gelmesi ülkesinden ayrılmaya zorlanmış olması, ayrıldığı ülkeye geri dönememesi, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla gerçekleşmesi şartıyla kabul edilmiştir (Elçin, 2016: 24).

Kanunda belirtilen düzenlemeye istinaden 2014/6883 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ‘Geçici Koruma Yönetmeliği [GKY] kabul edilmiştir. GKY ile bu kapsamda kabul edilecekler, bunların Türkiye’ye kabulü ve ayrıca bu kapsamda kabul edilenlerin temel hak ve yükümlülükleri ile geçici koruma kapsamında yapılacak iş ve işlemler düzenlenmiştir. 2014 yılında GKY’ye kabul edilene kadar Türkiye’de yaşayan Suriyeliler bu yönetmelik ve insani kaygılarla Türkiye’de kabul edilmiş, uluslararası normlar çerçevesinde koruma rejimi altına alınmamışlardır (Aydınlı, 2017: 148).

GKY genel olarak on bir (11) bölüm ve altmış üç (63) madde ile bir (1) geçici maddeden oluşmaktadır. Bu yönetmelik ikincil bir mevzuat olarak hazırlanmış olup, kitlesel olarak sınırlarımızı geçen ve ülkesine dönemeyen yabancıların Türkiye’ye kabulü, kalışı, hak ve yükümlülükleri ile bu tür akımlara karşı alınacak tedbirleri, işbirliğini vb. hususları içerir. Zira Türkiye’nin stratejik konumu ve komşusu olan diğer ülkelerden de kitlesel akımların olabileceği de göz önünde bulundurulmuştur (Kurtbaş ve Andiç, 2016: 705).

2.4. ULUSLARARASI HUKUK ve TÜRK YABANCILAR HUKUKU KAPSAMINDA YABANCILARIN TEMEL HAK ve YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Uluslararası hukuk, genel olarak uluslararası antlaşmalardan oluşmakta, bölgesel ve evrensel nitelikteki uluslararası alanda imzalanan insan hakları sözleşmeleri de bu hukukun en önemli ve en temel parçasını meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra, İHEB ve AİHS olmak üzere uluslararası ve bölgesel düzeyde kabul edilen insan hakları antlaşmaları, İnsan Hakları Hukuku'nun kaynak ve içeriğini baz alarak, temel hak ve yükümlülükleri düzenlemektedir (Gökpinar, 2015: 13). İHEB ve AİHS' de başta olmak üzere uluslararası hukukta yer alan birçok düzenlemede vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan bu haklar tüm insanlara tanınmıştır.

Türk yabancılar hukuku açısından, insan haklarının devlet güvencesi sağlanarak Anayasa ve yargı kararlarıyla somut hale dönüştürdüğü temel hak ve yükümlülükler, 1982 Anayasası'nın 12. ve devamındaki maddelerinde yer almıştır. Bu maddeleriyle 1982 Anayasası, gerek İHEB, gerekse de AİHS' de belirtilen insan hakları kurallarının birçoğuna yer vermiş ve bunu ulusal mevzuat haline dönüştürmüştür (Hekimoğlu, 2002: 58). 1982 Anayasası ve ilgili diğer mevzuat hükümlerinde de bu haklar düzenlenirken uluslararası anlaşmalara benzer şekilde vatandaş – yabancı ayrımı uygulanmadan Türkiye'de yaşayan herkese tanınmıştır.

2.4.1. Uluslararası Sözleşmeler

Uluslararası sözleşmeler, uluslararası hukukun yetkilendirdiği devletler arasında, yine uluslararası hukuka uygun bir biçimde haklar ve yükümlülükler doğuran, bu hak ve yükümlülükleri değiştiren ya da ortadan kaldıran yazılı belgeler şeklinde tanımlanır. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, bu konudaki kuralları detaylı şekilde düzenlemektedir (Erdal, 2015: 71).

Temel hak ve yükümlülüklerin etkin bir şekilde uygulanması, onların hukuki açıdan haklara dönüşmelerine bağlıdır. Bu kapsamda devletler, uluslararası kuruluş ve örgütler insan haklarının korunması açısından birçok mekanizma geliştirmiştir. İnsan haklarının

korunmasında uluslararası sistemden anlaşılması gereken; özellikle BM ve AB çerçevesinde insan haklarının tüm devletler tarafından benimsenen ve yazılı belgelerle korunmasıdır (Çatal, 2018: 69-70).

Uluslararası belgelerde belirtilen ve devletlerin uymakla yükümlü olduğu ve tüm insanlara tanınan hak ve yükümlülüklerin ihlal edilmemesi gerekir. Devletlerin bu noktada, uluslararası alanda kabul edilen insan hakları sözleşmeleri ve bu sözleşmeler uyarınca meydana gelen yükümlülüklerinin ihlali halinde, bunlara uygunluğun sağlanması için bir takım mekanizmaların oluşturulması kaçınılmazdır (Özer, 2016: 207).

2.4.1.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması

BM, II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmuş hükümetler arası bir örgüttür. BM, üye devletlerin egemenliklerini ve toprak bütünlüklerinin korunarak, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını amaçlar. I. Dünya Savaşı'nın akabinde oluşturulan Milletler Cemiyeti, II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasını engelleyememiş bu sebeple uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında önemini yitirmiştir. San Francisco Konferansı'nda imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması [BMA], 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir. BMA 111 madde ve 19 bölümden meydana gelmiştir. BMA'ya 70 maddeden oluşan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü de eklenmiş ve bu statü BMA'nın ayrılmaz bir parçası sayılmıştır. BMA ile insan hakları, ilk kez uluslararası hukuk tarafından korunması gerekliliğine inanılan bir konu haline gelmiştir (Çalık T., 2015: 1092-1093).

İnsan hakları kavramını uluslararası alana taşıyan BMA'nın 1. maddesinde belirtildiği şekilde, insan haklarına duyulan saygının gelişmesi ve bunun teşvik edilmesi, BM'nin temel amaçlarından biridir. BM organlarının benimsediği uygulamalar da, insan haklarını korumanın bir amaç olarak kabulünün göstergesidir (Çalık T., 2015: 1095). Bu kapsamda, BM insan hakları adına yeni anlaşma ve bildirgeler düzenlerken bir yandan da anlaşmalarda ortaya konan hakları yaymak, korumak ve uygulamasını sağlamak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir (Akyeşilmen ve Şen, 2008: 42).

BMA, genel olarak değerlendirildiğinde insan hakları konusuna yapılan göndermeler önemli kabul edilse de BMA'nın ilk amacı, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu kapsamda, BMA' da insan haklarının korunması özel bir amaç olarak benimsenmemiş; bu haklarının korunması daha çok uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında bir araç olarak kabul görmüştür (Özer, 2016: 206).

2.4.1.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

BMA'da kavramsal açıdan insan haklarına yönelik birçok tanımlama yer almasına karşın, insan haklarının kapsam ve içeriğine dair herhangi bir düzenleme yer almamıştır. Bu açıdan, BMA, bir insan hakları kataloğuna sahip değildir. BM açısından, insan haklarının korunmasını temin etmek için, bu kataloğun oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir (Çalık T., 2016: 76). Bu noktadan hareketle, insan haklarının uluslararası alanda ve dünya çapında bir metin dâhilinde konu edilebilmesi ancak İHEB ile gerçekleşebilmiştir (Civelek, 1989: 5) İHEB' nin 1-21. maddeleri kişisel ve siyasal hakları, 22.-27. maddeleri ise ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenlemiştir. Son iki maddesinde de bu hakların kullanılmasıyla ilgili düzenlemeler yer alır (Kalabalık, 2019: 121).

İHEB, BM Genel Kurulu tarafından oylama sonucu kabul edilmiş bir karar niteliğindedir ve bu sebepten bağlayıcı bir etkisi yoktur. Hukuksal açıdan böyle olmakla birlikte insan haklarının tanınması ve korunması bağlamında çok önemli bir belge niteliği taşır. İnsan hakları açısından dünya çapında ortak standartların oluşturulmasında ve daha sonraki insan hakları çalışmalarında da yol gösterici olmuştur (Aybay, 2017: 52). Buna karşın, çağdaş insan hakları belgelerinin birçoğunda bulunması gereken ve uluslararası alanda kabul gören haklar ile üçüncü kuşak haklar arasında yer alan çevre, barış ve gelişme hakkı gibi çağdaş haklar, daha ilerleyen zamanlarda benimsendiğinden İHEB'de yer almamıştır. Bu açıdan İHEB'nin kabul edildiği tarihteki gelişmeler ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir (Kalabalık, 2019: 121).

2.4.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa ülkelerinin, başta İHEB olmak üzere BM'nin bütün belgelerini kabul etmelerine rağmen ayrı bir sözleşme düzenleme ihtiyacı duymalarının nedeni BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin (ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Sovyetler Birliği) zaman zaman yaşadıkları çekişmeler ve konseyin pek çok konuda hareket yetkisinin bulunmamasıdır. Bu sebeple, daha dar kapsamlı bir bölgede, daha geniş yetkilerle donatılmış bir örgütün varlığını tercih etmişlerdir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 106-107).

AİHS, hukuksal niteliği bakımından bağlayıcı bir uluslararası sözleşmedir ve bu niteliği ile tavsiye niteliğindeki İHEB' den ayrılır. Bunun yanı sıra, taraf devletlerin AİHS' ye aykırı davranışlarını yargı mekanizması yoluyla denetlenmesine imkân tanıyan ve bu sistemin işlemesine olanak sağlayan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu [AİHK] ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi [AİHM]'de oluşturulmuştur (Aybay, 2017: 54). AİHS'nin kurmuş olduğu denetim mekanizması, insan hakları bakımından ulusal mekanizmalara göre ikincil ve onları tamamlayıcı nitelikte bir işlev görmektedir. Bunun en güzel örneği, AİHS ile tanınan haklardan birinin ihlal edildiği iddiasında bulunanların öncelikle iç hukuk yollarını tüketmiş olmaları şartıdır (Erdoğan M., 2018: 325).

AİHS'de ki haklar iki gruba ayrılabilir. Bunlardan 2-7. maddelerdeki haklar, daha çok temel hakları kapsamakta ve belli bir durumun hakkın içeriğine ait olup olmadığına odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, 8 -12. maddelerde bahsedilen haklar ise çok yönlü veya gelişmiş, istisna içeren ve daha çok haklarla ilgili güvencelere müdahalenin belirlenmesine yöneliktir (Kalabalık, 2019: 209).

AİHS, temelde demokratik devlet yapısını yaşatacak tedbirlere ve düzenlemelere yer vererek bireysel hak ve hürriyetlerin korunmasını hedefler. Bu sistemde hak ve hürriyetlerin kullanılması sınırsız değildir. Mutlak niteliğe sahip bazı hak ve hürriyetler dışında AİHS' de yer alan diğer tüm hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir (Metin ve Aslan, 2007: 278). Tüm bunların yanı sıra AİHS, bireylere haklarını çiğneyen devletleri şikâyet etme hakkı ve ayrıca AİHS' ye taraf olan devletlere, diğer taraf devletleri denetleme yetkisi de verir (Kalabalık, 2019: 211).

2.4.1.4. İnsan Haklarıyla İlgili Diğer Sözleşmeler

Uluslararası insan hakları hukukunun bilgi kaynaklarından en önemlileri uluslararası antlaşmalardır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapılan antlaşmaların sayısı XX. yüzyılın ikinci yarısında önemli derecede artmıştır. Antlaşmalar; sözleşme, protokol veya pakt gibi farklı isimlerle kaleme alınmışsa da bunların yasal yetkileri aynıdır (Kalabalık, 2019: 119).

İnsan haklarıyla ilgili başlıca sözleşmeler şu şekilde sıralanabilir (Gözler, 2018: 487):

- 1) Birleşmiş Milletler Antlaşması
- 2) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi
- 3) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 4) Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme
- 5) İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Müamele veya Cezaya Karşı Sözleşme
- 6) Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- 7) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- 8) Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme
- 9) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme
- 10) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 11) Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
- 12) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 13) Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi
- 14) Herkesin Zorla Kayıp Edilmeye Karşı Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Devletlerin iradeleriyle oluşturdukları uluslararası insan hakları sözleşmeleri aracılığıyla insan hakları konusunu uluslararası boyuta taşımaları, insan haklarının evrensel bir koruma altında olduğunun göstergesi kabul edilir. İnsan haklarına ilişkin olarak devletlerin kabul ettiği her sözleşme, onların hukusal sistemlerine yüklediği sorumluluklar sayesinde, insan hakları ihlallerinin engellenmesi noktasında bir güvence sağlamaktadır (Çalık T., 2016: 70-71).

2.4.2. Uluslararası Hukukta Temel Hak ve Hürriyetler

Günümüzde, yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, dünya küresel anlamda küçülerek bütünlük bir hale gelmiştir. Bu kapsamda insan hakları kavramı da, ulusal boyutları aşarak evrensel bir nitelik kazanmış bulunmaktadır. Çağdaş ve uygar toplumlar seviyesine ulaşmak isteyen devletler de, insan hak ve özgürlüklerine uluslararası belgelerde belirlenmiş şekliyle saygı duyma çabası göstermektedirler. Bunun nedeni

insanca bir hayatın ancak insan haklarının güvence altında alındığı sosyal, siyasal ve hukuki bir sistemle mümkün olmasıdır. Bir devlet, bu hakları tanıdığı ve ihlal etmeye kalkışmadığı sürece meşruluk kazanabilir. İnsan hakları, en geniş anlamda, siyasal meşruluğun bir ölçütüdür ve devletler, insan haklarını korudukları ölçüde meşruluk kazanabilirler (Çatal, 2018: 74-75).

Devletlerin, insan hakları konusunda yaklaşımlarının temeli, uluslararası hukukta yer alan ve çeşitli şekillerde hazırlanan birtakım anlaşma, sözleşme vb. belgelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası insan hakları hukukunu oluşturan kaynaklar şu şekilde belirtilebilir (Gemalmaz, 1990: 158):

- 1) Çok taraflı, bölgesel ve uluslararası nitelikte insan hakları anlaşmaları
- 2) Başta BM ve diğer örgütler olmak üzere, insan hakları konusunda kabul edilen bildiri, karar ve görüşler
- 3) İnsan hakları ile ilgili uluslararası ve bölgesel yapıların, insan haklarının kurumsallaştırılması bağlamında ürettikleri karar ve etkinlikler
- 4) İnsan hakları alanında çalışan ulusüstü yapıların belli aralıklarla yayınlamış oldukları raporlar.

Uluslararası insan hakları hukukunun kaynakları arasında en önemli yeri antlaşmalar alır. Devletler taraf oldukları ve bağlanma beyanında buldukları antlaşmalara uymak zorundadırlar. Bu antlaşmaların yanı sıra devletlerin kendi aralarında iki veya çok taraflı olarak hak ve hürriyetlere yer verdikleri antlaşmalarda bulunmaktadır. İki taraflı antlaşmalarda yabancılarla ilgili olarak ikamet, ticaret, suçluların iadesi, adli yardımlaşma, sosyal güvenlik, çalışma ve kültür gibi alanlar düzenlenmektedir (Çiçekli, 2014: 41).

2.4.2.1. Kişi Olarak Hak ve Hürriyetlerden Yararlanma

Kişisel olarak hak ve hürriyetlerden yararlanma, bireylerin sınırları belli olarak çizilmiş bir hayat alanı içinde kendi tercih ettikleri gibi karar verme ve verdikleri kararlar dâhilinde eylemde bulunma hakkı olarak tanımlanır (Erdoğan M., 2018: 188). Kişinin kendi maddi ve manevi bütünlüğünü geliştirmesi, dilediği biçimde yetişmesi, toplumda istediği biçimde davranabilmesi kişisel yaşamla ilgili özgürlüklerdir (Mumcu ve Küzeci, 2019: 135).

İnsan, birey olarak doğuştan belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olan bir varlıktır. İnsanı birey veya kişi olarak değerlendirmek, hukuk öğretisinde iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Birincisi, doğal hukuk görüşü ve ikincisi kişisel hukuk görüşüdür. Her iki görüş de tarih içerisinde bazı dönemlerde uygulama alanı bulmuştur. Doğal hukuk anlayışına göre; birey hak sahibidir ve özgürdür. Özgürlüğü hak sahipliğinden de önce gelir ve doğuştandır. Günümüz pozitivist hukukunu doğuran ve geliştiren kişisel haklar anlayışına göre, insan sadece birey değil, toplumun da bir parçası ve üyesidir. Hakları ve yükümlülükleri, ilişkide olduğu toplum içinde ve toplum tarafından belirlenir (Balcı: 3).

2.4.2.1.1. Seyahat ve İkamet Hakkı

Bir devletin sınırları içinde bulunan herkesin o ülke içinde seyahat ve ikamet etme hürriyetine sahip olduğu genel olarak kabul edilen bir ilkedir. İHEB' nin 13. maddesine göre; *“herkes bir devletin sınırları içinde seyahat etme ve ikamet hakkına sahiptir”*. AİHS'nin Ek 4 No' lu Protokolü'nün 2. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, *“bir devlet ülkesi üzerinde yasal olarak bulunan herkes, o devletin ülkesinde serbest dolaşım hakkına ve yerleşimini seçme hakkına sahiptir”* (Çiçekli, 2013: 58). AİHS, yerleşme ve seyahat ve hakkının kullanımında ülkede yasal olarak bulunanlarla, yasal olarak bulunmayanlar arasında bir ayırım yapmış ve yasal olarak bulunmayan kimselerin (yasa dışı yollarla giriş yapanlar, ikamet veya vize ihlali yapanlar) bu hakkı kullanamayacağını belirtmiştir.

İHEB ve AİHS' de düzenlenen seyahat ve ikamet hakkı kapsamında, yabancıların ülkeleri dışında bulunan başka bir ülkeye yapacağı seyahatin uluslararası seyahat hürriyeti olarak kabul edilip edilemeyeceği belirsizliğini korumaktadır. Devletler, egemenlik haklarını ve yetkilerini kullanarak ülkeye giriş şartlarını kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemekte, buna karşın bireylerin vatandaşı olmadıkları bir ülkeye seyahat etmesinin, uluslararası bir hak olduğunu iddia etmelerine dayanak teşkil edecek bir düzenlemede bulunmamaktadır (Asar, 2016: 16). Bu noktada, devletlere sağlanan serbestliğin keyfi uygulamalara dönüşmesi riskine karşılık, ilgili düzenlemelerin kanunlarla yapılması ve ülkede seyahat ve yerleşme hakkının iç ve dış güvenliğe ait sebeplerle sınırlandırılması gereklidir (Çiçekli, 2003: 32).

2.4.2.1.2. Kişi Dokunulmazlığı ve Sınır Dışı Edilme

Kişi dokunulmazlığı, kişi özgürlüğünü tamamlayan bir hak olarak karşımıza çıkar. Kişi dokunulmazlığı bireyin bedensel bütünlüğünün her türlü keyfi müdahaleye karşı korunmasını ve bireyin bu açıdan kendini güven içinde hissetmesini sağlar (Armağan, 1980: 51). AİHS'nin 5. maddesinde, herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı olduğunu ve bu özgürlüğün ancak belirli haller ve kanunlarda belirtilen yollarla kısıtlanabileceğini öngörmektedir (Erdoğan İ., 2012: 23). Bu maddeye uyarınca, herkes;

Suç işlediği yolunda haklı şüpheler üzerine, yetkili yasal mercii önüne getirilmesi, suç işlemesini ya da işlendikten sonra kaçmasını önlemek üzere haklı nedenlerle zorunlu sayıldığında, yasal olarak tutuklanabilir. Tutuklanan herkese anladığı bir dil ile tutuklama nedeni ve aleyhindeki suçlamalar hemen bildirilir. Tutuklunun hemen bir yargıç ya da yargı gücünü kullanmaya yasa ile yetkili kılınmış görevliler önüne çıkarılmaya ve tutuklama kararına karşı itiraz etmeye hakkı bulunur. Ayrıca makul bir süre içinde yargılanma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılma, kanun dışı tutuklama halinde tazminat hakkı vardır (Şentuna, 2001: 991).

Kişi dokunulmazlığının yanı sıra, uluslararası hukukta genel olarak kabul gören uygulamalara göre, yabancı uyrukluların bir ülkeden sınır dışı edilmeleri veya geldikleri ülkeye geri gönderilmeleriyle ilgili düzenlemeler kural olarak, belirtilen işlemleri yapan devletlerin takdir yetkisinde kabul edilmektedir (Ergül, 2012: 30). İHEB' nin 3. maddesinde; yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı tanınmakta, 9. maddede de "*hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanamayacağı, alıkonulamayacağı ve sürülemeyeceği*" ifade edilmektedir. AİHS'ye Ek 7 No'lu Protokolün 1. maddesinde de yabancıların sınır dışı edilmeleriyle ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, bir devletin ülkesinde yasalara uygun olarak ikamet eden bir yabancı, yasaya uygun verilmiş bir kararın uygulanması dışında sınır dışı edilmeyecektir (Bozkurt, 2011: 2-242).

Sınır dışı işlemine karşı uluslararası hukukta geliştirilen güvencelerin başında toplu sınır dışı etme yasağı gelir. Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 22. maddesi uyarınca, "*göçmen işçiler ve bunların aileleri toplu halde sınır dışı edilemezler. Her bir sınır dışı işlemi kişisel olarak incelenir ve karara bağlanır*" (Çiçekli, 2014: 65).

2.4.2.1.3. Özel Hayatın Gizliliği, Konut Dokunulmazlığı ve Haberleşme Özgürlüğü

Özel hayat kavramı, bireyin kendi hayatına başkalarının müdahalede bulunmamasını, serbestçe düzenlemesini ve yaşamasını ifade eder. Konutu da kişinin özel hayatının bir parçası olarak kabul edilir (Erdoğan M., 2018: 193). Konut dokunulmazlığı, kişi hürriyetlerinin bir parçasıdır. Kişi hürriyetleri ise, kamu hürriyetlerinin bir alt grubu olarak kabul gördüğünden, kamu hürriyetlerinin tanıma ve korumadaki gerekçe ne ise konut dokunulmazlığını tanıma ve koruma gerekçesi de aynıdır. Konut dokunulmazlığında korunan konutun kendisi değil, kişinin orada tecelli eden iradesi ve hürriyetidir (Erem, 1985: 41).

Konut dokunulmazlığı, kiralık veya mülkiyet ayrımı yapılmadan bireylerin yaşamakta olduğu tüm taşınmazları kapsamaktadır. Konuta yönelik müdahaleler, göçe zorlama, arama, konutun yakılması ve konuta girişin engellenmesi biçiminde meydana gelir (Tezcan ve diğerleri, 2019: 448-449). Konut dokunulmazlığının ihlali de, kişi hürriyeti ve kişinin güven ve huzurunun korunması ile sağlanan durumun ihlal edilmesidir (Of, 2009: 12).

AİHS' nin 8.maddesi özel hayatın ve aile hayatının korunmasını düzenlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'de AİHS' nin 8. maddesi tarafından korunan hak ve özgürlüklere ilişkin bir başvuruyu değerlendirirken, özel hayat kapsamında kabul gören birtakım kıstaslar belirlemiştir. Bunlar; kişinin kimliği, onur ve şerefi, kişisel veriler ve kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğüdür (Salihpaşaoğlu, 2013: 237). Kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğü kişinin kendini gerçekleştirme ve kendisine ilişkin kararlar alabilmesini sağlar. Devlet, bireyin manevi varlığının bir parçası kabul edilen onur ve şerefine müdahale etmemek ve üçüncü kişilerin bunlara karşı saldırılarını önlemekle yükümlüdür (Tezcan ve diğerleri, 2019: 396).

Özel hayat ve konut dokunulmazlığının yanı sıra, haberleşme özgürlüğü hakkı da bireylerin korunması gereken önemli haklarının başında gelir. Haberleşme özgürlüğü kavramı; “*haber, düşünce ve kanıların basın, radyo, sinema, internet ve televizyon gibi kitle iletişim araçları ile serbestçe alınması ve yayılması*” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım; haber, düşünce ve kanıların serbestçe yayılmasının yanı sıra, çağdaş yaşamın

vazgeçilmez gereklilikleri olan haber düşünce ve kanıların serbestçe okunması, dinlenmesi ve izlenmesi hakkını da kapsar (Can, 2010: 15).

Özel hayatın gizliliğine dokunulmaması ve haberleşme özgürlüğünün ihlal edilmemesi için insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerle de gerekli düzenlemeler yapılmış, böylelikle belirtilen hak ve özgürlüklerin korunması amaçlanmıştır. Devletler de ulusal mevzuatlarında özel hayatın gizliliği ve korunması hakkını ve haberleşme özgürlüğünü tanıyarak güvenceler sağlamakta ve ihlaline cezalar öngörmektedir (Ölmez, 2015: 173).

2.4.2.1.4. Fikir ve Düşünce Özgürlüğü

İnsanlar, toplumsal yaşamın bir sonucu olarak birbiriyle iletişim kurma ihtiyacı hissederler. Kişilerin birbiriyle iletişim kurabilmesi ve kişiliklerinin sağlam temellere dayanması sosyal bir ortamda kendilerinin rahatça ifade edebilmelerine bağlıdır. Böylelikle insanın kendini gerçekleştirebilmesi, toplum içinde kendine bir yer edinmesi mümkün hale gelir. Bu manada ifade özgürlüğü insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir (Çamak, 2015: 1069).

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip ifade özgürlüğü “*bireylerin; düşüncelerinin, inançlarının, kanaatlerinin, tutumlarının veya duygularının söz, yazı ya da başka vasıtalarla meşru yoldan aktarılması, anlatılabilmesi ve diğer bireyleri kendi düşünce ve inançları konusunda ikna edebilmeye yönelik özgürce tutum ve davranış sergileyebilme hakkıdır*” (Macun, 2019: 27). Bu kapsamda bireyin sahip olduğu inançlar, değerler ve tutumlar, kültürel faktörler olarak karşımıza çıkar (Kurtbaş, 2014: 135).

İfade özgürlüğünün ikinci bir boyutu da, oluşan bu fikirlerin açıklanması ve yayılması aşamasında şekillenir. Bu kapsamda ifade özgürlüğü, insanın serbestçe bilgiye ulaşabilmesi, bu sayede sahip olduğu fikir ve düşüncelerinden dolayı kınanmaması, kaygı duymaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte, çeşitli yollardan dışa vurabilmesini de içerir (Sunay, 2001: 8). İfade özgürlüğü, bireylerin kendi eylemleri aracılığıyla kendilerini ifade etmelerini ve bu şekilde amaçlarını gerçekleştirebilmelerini sağladığından bireysel özerkliğin temin edilmesine de katkıda bulunur (Tezcan ve

diğerleri, 2019: 490). İHEB, AİHK ve AİHM' de ifade özgürlüğüne büyük önem vermektedir. Bu alanda alınmış çok sayıda karar bulunmaktadır. Mahkemeler, ifade özgürlüğünü demokratik toplumların gelişmesindeki temel koşullardan biri olarak kabul etmişlerdir (Macun: 28).

İfade özgürlüğü, bireysel gelişimin ve bireyin kendini gerçekleştirmesinin en önemli destekleyicilerinden biridir ve gerçeğin keşfi konularında çoğulcu toplumsal yapının ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir işlev görmektedir (Kamber, 2012: 9). İfade özgürlüğünün tam olarak hayat geçirildiği toplumlarda demokrasi açısından fikirler özgürce dile getirilebilir, çatışan fikir ve düşünceler barışçıl bir şekilde bir arada toplanabilir, bireylerin siyasal yaşama katılması desteklenebilir ve toplumsal hoşgörü kapasitesi artırılabilir (Erdoğan M., 2018: 215-220).

2.4.2.1.5. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Din ve vicdan özgürlüğü, insanların birçoğu açısından tüm özgürlüklerin en mahremi olarak kabul görür. Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında toplumsal açıdan kabul gören olumlu düşünce yapısı, bunların ilk kez kabul edildiği ülkelerde bile görece yeni bir olgudur. İngiltere'de dahi, Test Akdi 1812 yılında yürürlükten kaldırılmış ve böylece Katoliklerin ve Yahudilerin kamusal alanda çalışabilmeleri mümkün olmuştur. Bu noktada din ve vicdan özgürlüğü, Batı' da insan hakları düşüncesinin temelinde yer almıştır. Din özgürlüğü, devletin müdahalelerine ve bu noktada oluşan vesayete karşı bireyi koruyan bir haktır. Buna karşın herhangi bir dine mensup olmak da bireylere herhangi bir avantaj sağlamamalıdır (Nal, 2002: 66).

İHEB' nin 18. maddesinde de, herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı olduğu belirtilmiş böylelikle din ve vicdan özgürlüğü değişmez ve vazgeçilmez insan haklarından biri olarak kabul edilmiştir. İHEB tavsiye niteliğinde olup, yaptırım niteliği olmamasına rağmen, anlayış açısından kendisinden sonra yapılan 'evrensel insan hakları sözleşmeleri'nin temelini oluşturduğundan bu haklara yer vermesi son derece önemlidir (Kaya, 2012: 128).

Din özgürlüğünün temel öğeleri, İHEB ve yürürlükteki uluslararası hukuk belgelerinde düzenlendiği biçimiyle, bir dine sahip olmayı, din değiştirmeyi, bir dini veya inancı ibadetler yoluyla yaşamayı, eğitimini görmeyi ve bir dinin belirttiklerini yerine getirmeyi içerir. Bunun yanı sıra Din veya İnanca Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın ve Hoşgörüsüzlüğün Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Bildirge'nin 6. maddesinde din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili şu hususlar yer almaktadır (Nal, 2002: 67-68):

- 1) Bir din veya inancın gerekleri uyarınca ibadet veya toplanma ve bu amaçla ibadet yerleri kurma ve koruma,
- 2) Yardımsever veya insani kurumlar kurma veya sürdürme,
- 3) Bir din veya inancın gelenek veya ayinleriyle ilgili yeterli ölçüde malzeme ve gereçleri yapma, elde etme ve kullanma,
- 4) Bu alanlarda yazı yazma, yayın yapma,
- 5) Bir din veya inancı bu amaçlara uygun yerlerde öğretme,
- 6) Kurumlardan ve kişilerden gönüllü mali veya diğer yardımlar isteme,
- 7) Herhangi bir din veya inancın ve standartların öngördüğü uygun temsilcileri yetiştirme, atama, seçme veya yerini alacak olanı belirleme,
- 8) Dinin veya inancın kuralları uyarınca tatil günlerine uyma ve bayramları kutlama,
- 9) Din ve inanç konularında ulusal ve uluslararası düzeylerde bireylerle ve topluluklarla iletişim kurma ve sürdürme özgürlüklerini içerir.

Uluslararası belgelerde düzenlenen din ve vicdan özgürlüğü, demokratik toplum amacını gerçekleştirme de bir araç olarak kabul edilir. Demokratik toplumun özelliği olan çoğulculuk dayanağını özellikle din ve vicdan özgürlüğünden alır. Bu noktada yalnızca inanma özgürlüğü değil, inanmama özgürlüğü de korunmakta ve toplumların demokratik yaşamlarına katkı sağlanmaktadır (Tezcan ve diğerleri, 2019: 454).

2.4.2.1.6. Dernek Kurma ve Üye Olma Özgürlüğü

Dernek kurma özgürlüğü, birden fazla kişinin belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmesini ifade eder. Bu noktada, belirtilen amaç siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, dini vb. konular olabilir. Bu amaçların yerine getirilmesinde devletler, birden fazla kişinin bir araya gelerek örgütlenmelerini olanak sağlayacak düzenlemelere yer verme yükümlülüğü altındadır. Bununla beraber devletler yasal olarak faaliyet gösteren dernekleri, diğer kişilerden gelebilecek her türlü saldırılara karşı korumakla da mükelleftir (Tezcan ve diğerleri, 2019: 602-603).

Dernek kurma özgürlüğü bireysel özgürlüklerden bir tanesi olarak kabul edilse de uygulamada toplumsal olarak şekillenir. Bir derneğe katılma, toplu olarak kullanılan

kişisel bir haktır. Yani, her ne kadar kişiler aralarında anlaşarak, tek tek iradeleri ile bir dernek kurmaya karar verseler de, ya da tek tek iradeleri ile kurulu bir derneğe üye olarak katılsalar da, bu belli sayıda kişinin birlikte kullandığı toplumsal bir özgürlüktür (Akın, 1966: 474-475).

Kimi zaman bireysel olarak kimi zaman da toplumsal şekilde kullanıldığı kabul gören dernek kurma özgürlüğü, uluslararası sözleşmelerde de yer almıştır. AİHS' nin 11. maddesi'nde, herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve dernek kurma hakkının bulunduğu hükme bağlanmıştır. Aynı maddenin devamında ise; bu hakkın kullanılmasının, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği gerekçeleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık, ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için kanunla sınırlanabileceği belirtilmiştir (Tanrıbilir, 2000: 38).

Uluslararası metinlerde kabul edilen örgütlenme hakkı, çoğulcu demokrasiler için yaşamsal bir önem taşır. Çoğulcu demokratik yapının gerçekleştirilebilmesi için toplumda da çoğulcu bir yapının bulunması şarttır. Dernek kurma özgürlüğü tam manasıyla güvence altına alınmadığı ve dernek, sendika ve siyasi partilerin etkin faaliyet gösteremediği toplumlarda çoğulcu bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Bunun yanı sıra dernek kurma özgürlüğü, siyasal yapıları denetleme işlevi görmesi açısından önemli bir araç olarak kabul edilir ve dernekler gücün kullanımına karşı bir denge görevi üstlenirler (Sezer, 2008: 7).

2.4.2.1.7. Hak Arama Özgürlüğü

Hak arama özgürlüğü, bütün özgürlüklerin güvencesini oluşturur. Yönetim sistemi ne şekilde olursa olsun demokratik hiçbir rejim böyle bir özgürlüğü tanımadığını beyan edemez. Bu özgürlüğün temel haklardan biri olma niteliği anayasalarda yer almasından öte, insanlığın tarih boyunca verdiği mücadelelerden kaynaklanır. Bütün demokratik anayasaları etkileyen, ulusal ve uluslararası belgelerde yer alan hak arama özgürlüğü bir uygarlık ve tarih mirası olarak kabul edilir (Evren, 1988: 5).

Hak ve hürriyetler uluslararası sözleşmeler ve Anayasalarda düzenlemesine karşın bu, hak ve hürriyetlerin kullanımı açısından tek başına yeterince güvence sağlamayabilir. Uygulamada da bunların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise, hak arama yollarının sayısını artırmak, bu hak ve hürriyetlere ulaşılmasını kolaylaştırmak ve bunu etkinleştirmektir. Kavramsal açıdan hak arama hürriyeti, hem bireylerin bir hak arama yoluna başvurup başvurmadada özgür olmasını, hem de bir hakkı ihlal edildiğinde bu ihlalin giderilebilmesi için başvurulabilecek yolları ifade eder (Köküsarı, 2011: 164-165).

Hak arama özgürlüğü AİHS'nin 13. maddesinde, etkili başvuru hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, "*AİHS kapsamında tanınan hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan herkes, ulusal bir makama etkili başvuru yapabilme hakkına sahiptir*". Bu maddede belirtilen ulusal makamlara başvuru hakkı bağımsız bir hak olmayıp, AİHS' de yer verilen diğer haklardan birinin veya birkaçının ihlal edilmesi durumunda gündeme gelen bir haktır. Bu sebeple, AİHM' ye yapılan kişisel başvurularda, başvurunun konusu AİHS' de güvence altına alınmayan bir hakkın ihlalini oluşturuyorsa, bu başvuru kabul edilemez (Anayurt, 2004: 133-134).

Uluslararası metinlerde de güvence altına alınan hak arama hürriyeti; ona temel oluşturan hukuk devleti, demokrasi, özgürlük, hak ve en önemlisi insan hakları ile bütünlük kazanır. Hak arama hürriyeti ancak hukuk devleti ilkesinin geçerli olduğu, yönetimin demokratik uygulamalara dayandığı, temel hak ve özgürlüklerin korunduğu, insan haklarına saygılı bir yönetim sisteminde şekillenir ve bu noktada demokrasinin işleyebilmesi açısından yaşamsal bir önem taşır (Çetin, 2007: 181).

2.4.2.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Özgürlükler

Ekonomik yaşamın düzenlenmesinde devletlerin rolü benimsenen ideolojilere göre farklılık gösterebilir. Bununla beraber bireyi temel alan demokratik rejimlerde devletin rolü ekonomiyi yürütmek değil, onun temel düzenini kurmak, yurttaşların ekonomik ve sosyal haklardan özgürce yararlanmasını sağlamak ve bu bağlamda bireylerin toplumsal yaşamdaki haklarını güvence altına almaktır (Mumcu ve Küzeci, 2019: 136).

Demokratik rejimlerde, sosyal ve ekonomik haklar, herkesi insan onuruna yakışan asgari bir yaşam seviyesine ulaştırmayı amaçlar. Çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, konut hakkı gibi haklar bu kapsamda yer alır. Sosyal ve ekonomik hakların birçoğu günümüzde de uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile anayasalar tarafından korunmaktadır (Gözler, 2018: 105).

2.4.2.2.1. Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı, devlet tarafından asgari şartları sağlayarak isteğe bağlı şekilde tanınan ve insanlık onuruna yaraşır bir gelir sağlamayı hedefleyen herhangi bir faaliyette bulunma hakkı olarak tanımlanır. Çalışma hakkı, kişilerin kendisinin ve ailesinin yaşamını sürdürebilmesi için önemli olduğu kadar, kendisinin seçtiği veya çalıştığı bir iş ile toplum içinde var olması ve sosyo-ekonomik gelişimi sürdürebilmesi açısından da son derece önemli bir haktır (Şen, 2014: 148). Çalışma hakkı sadece felsefi değeri olan bir ilke değil, devlete hukuksal yükümlülükler getiren de bir haktır (Gülmez, 2014: 95).

Devlete yüklediği hukuksal yükümlülükler kapsamında, bu hak kural olarak bir ülkede yaşayan vatandaşlara ve yabancılara; cinsiyet, yaş ve sosyal statü farkı gözetmeksizin her zaman ve her şekilde tanınır. Yabancılar, kadınlar, küçükler ve gençler için getirilen özel hükümler istisnai nitelikte kabul edilir. Bu noktada çalışma hakkı, sahibinin doğal ve sosyal durumunu korumaya yarayan kişiye bağlı bir hak olarak değerlendirilir. Bu nedenle çalışma hakkını, kişiye bağlı olarak kabul edilmesinin iki sonucu söz konusudur. Bu sonuçlardan ilki, kişinin bu hakkını kullanıp kullanmamakta serbest olması diğeri ise, çalışmanın bizatihi hakkın sahibi tarafından yerine getirilmesidir (Kaya ve Yılmaz, 2016: 63).

Çalışma hakkı yaşam seviyesinin yükseltilmesini, tam çalışmayı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişmeyi sağlamayı amaçlayan bir hak olarak İHEB'nin, 23. maddesinde de yer almıştır. Bu maddeye göre (Bozkurt, 2011: 5):

- 1) Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
- 2) Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
- 3) Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4) Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

İHEB’de, ‘herkes’ denilerek, çalışma hakkının siyasal ve ekonomik sistem farkı söz konusu olmaksızın bütün devletler için bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir (Şen, 2014: 156-157). Bunun yanı sıra aynı hak ASS’ de daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. ASS’nin çalışma hakkı kenar başlığı altında düzenlenen ikinci bölümünün birinci maddesine göre taraf devletler (Bozkurt, 2011: 289):

- 1) Tam istihdamı gerçekleştirmek amacıyla olabildiğince yüksek ve istikrarlı bir istihdam düzeyine ulaşmayı ve bu düzeyi korumayı başta gelen amaç ve sorumluluklarından biri saymayı;
- 2) Çalışanların özgürce edindikleri bir işle yaşamlarını sağlama haklarını etkili bir biçimde korumayı;
- 3) Tüm çalışanlar için ücretsiz iş bulma hizmetlerini kurmayı ya da sürdürmeyi;
- 4) Uygun mesleğe yöneltme, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini sağlamayı ya da teşvik etmeyi; taahhüt ederler.

Uluslararası sözleşmelerle düzenlenen çalışma hakkı, insan haklarının bir çeşidi olarak bu hakların gerçekleşmesi için vazgeçilmez kabul edilir ve bütün bireylerin doğuştan sahip olduğu insanlık onurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu hakkın gerçekleşebilmesi ölçüsünde bireylerin sahip olacağı ekonomik özgürlük ve toplumsal açıdan artacak refah seviyesi, insanların toplumda barışçıl bir şekilde yaşamlarını da destek sağlar (Şen, 2014: 147).

2.4.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hakkı

1929 Ekonomik Buhranı ile ABD’de de halkın refah seviyesi oldukça aşağı seviyelere inmiştir. Günün koşullarında yürürlükte bulunan sosyal sigorta uygulamaları halkın bu konudaki sorunlarına gerekli çözümü üretmediğinden 1932 yılında ABD Başkanı Roosevelt ‘Refah Devleti Doktrini’ni ileri sürmüştür. Roosevelt’ in bu doktrini doğrultusunda hazırlanan 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Kanunu ile ‘sosyal güvenlik’ ilk kez bir kavram olarak ortaya çıkmış ve pozitif hukuk alanında yerini almıştır (Ayhan, 2012: 42).

Literatürde ilk kez 1935 yılında ortaya çıkan sosyal güvenlik kavramı, sosyal güvenlik hakkının da kabul edilip tanınmasını sağlamıştır. Bu hak, başlangıçta sadece ihtiyaç sahibi insanların hakkı iken zamanla işçilerin hakları ve sonra da tüm çalışanların hakkı

olarak şekillenmiştir. Ülkede yaşayan herkes bu hakkın öznesi kabul edilmekte ne çalışanlarla ne de çalışma dönemleriyle sınırlı tutulmamaktadır (Karabulut, 2016: 190).

Sosyal güvenlik hakkı, zamanla insan haklarını içeren bütün uluslararası belgelerde kabul edilmiştir (Arıcı, 2015: 184). Sosyal güvenliğin, yalnız çalışanlar ve belli kesimler açısından algılanmayıp, insan hakkı boyutuyla ve tüm insanlar için ele alınıp düzenlenmesi ise İHEB ile gerçekleşmiştir (Karabulut, 2016: 196). İHEB'nin 25. maddesine göre, *“her bireyin gerek kendisi, gerekse de ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum edilecek diğer hallerde sosyal güvenlik hakkı bulunmaktadır”* (Bozkurt, 2011: 6).

Uluslararası metinlerde zaman içinde şekillenerek kapsamı genişleyen sosyal güvenlik hakkını, temin altına almak devletlerin sorumluluğu altındadır. Bu nedenle, bu hakkın anayasa ve devletlerin tanıdığı diğer uluslararası belgelerde yer alması bakımından, devletin sosyal güvenliği sağlayacak hizmetleri sağlama ve bunlar için gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğü de bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyal güvenlik hakkının toplumda yaşayan tüm kesimlere vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan uygulanması gerekir (Balkır, 2000: 250).

2.4.2.2.3. Sendikal Haklar

Demokratik toplumlarda, örgütlenme hakkının, önemli bir boyutunu oluşturan sendika özgürlüğünün güvence altına alınması gerekmektedir. Çalışanların; işe alınma, çalışma ve iş ilişkisinin sona ermesi aşamalarında, sendikal ayrımcılığa uğramamalarının güvence altına alınması, sosyal devlet açısından da önem arz eder. Bu nedenle uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen pek çok sözleşme ile uluslararası bir nitelik kazanmış ve sınırları çizilmiştir. İHEB'nin 23. maddesi uyarınca bu hak, *“herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkının olduğu”* şeklinde düzenlenmiştir (Sanal, 2015: 99-106).

İHEB düzenlenen ve teminat altına alınan sendikal haklar AİHS’de ayrıca yer almıştır. Bu düzenlemeye göre, AİHS’ nin 11. maddesinin birinci fıkrasında, sendikalar kurma ve sendikalara üye olma özgürlüğünü, herkese tanırken, aynı maddenin ikinci fıkrasında bu hakkın bazı hallerde ve bazı meslek grupları için devlet tarafından sınırlandırılabilceğini belirtmiştir (Turgay, 2012: 33).

AİHS’de düzenlenen bir takım sosyal hakların ayrıntılı olarak düzenlemeleri gerektiğinden ve AİHS’ nin sosyal haklar alanındaki boşluğunu tamamlamak amacıyla ASS kabul edilmiştir. Sendikal haklar bakımından ASS, AİHS’ nin benzer özelliklerini taşır ve ASS’ nin 5. maddesi de sendikaların faaliyetlerini tam bir serbestlik içinde yürütmesi için kamu otoritelerine yükümlülük getirir. ASS’ de örgütlenme hakkının öznesi olarak çalışanlar ifade edilmiş ve özel sektör ya da kamu sektörü bakımından bir ayırım gözetilmemiştir (Gülmez, 2007: 31-39).

Uluslararası sözleşmelerde düzenlenerek güvence altına alınan ve uygulanmada çalışanlar için herhangi bir ayırım gözetmeyen sendikal haklar, bir insan hakkı olarak değerlendirilmiş ve evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu hakkın kullanımı açısından, ulusal mevzuatlar, uluslararası alandaki gelişmelere uygun olarak düzenlendiği ölçüde evrensel niteliğe uygun hareket edilmiş olunacak ve çalışan tüm kesimleri kapsadığı ölçüde uygulama alanı genişleyecektir (Akın F., 2016: 43).

2.4.2.2.4. Eğitim Hakkı

Geçmişte seçkinlere tanınmış bir ayrıcalık olan eğitim, zaman içerisinde tüm toplumsal kesimler için bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu noktada eğitim, uzun süre bireysel imkân ve çabalarla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bununla beraber XVIII. yüzyıldan itibaren eğitim ihtiyacı devletler tarafından karşılanmaya başlanmış, bu sayede herkes için zorunlu ve parasız olarak kabul edilmiştir. Zamanla eğitim hakkının temel insan hakları arasında yer almaya başlaması nedeniyle, BM ve sivil toplum örgütleri de bu hakkı yakından takip etmeye başlamışlardır. Bu kapsamda dünyanın tüm bölgelerinde, insanların eğitim hakkından yararlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birtakım yasal düzenlemeler oluşturulmuştur (Okçu, 2007: 56).

Eğitim hakkının uluslararası düzeyde kabul edilmesi, İHEB ile gerçekleşmiştir. İHEB'nin 26. maddesine göre, “herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim, temel eğitim seviyesinde parasızdır ve temel eğitim herkes için zorunludur. Mesleki ve teknik eğitimden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğrenim yeteneklerine göre herkese açık olmalıdır” (Bozkurt, 2011: 6).

İHEB dışında eğitim hakkı, Çocuk Hakları Sözleşmesi [ÇHS]'nde de ayrıca kabul edilmiştir. ÇHS'nin 28. maddesi, çocukların eğitim hakkını tanımakta ve sözleşmeye taraf devletleri, çocuklar için ücretsiz zorunlu temel eğitimi sağlama, ortaöğretimi genel ve mesleki olmak üzere çeşitli biçimlerde düzenleme ve bunların hepsini tüm çocuklara açık bulundurmaya yükümlü tutmaktadır (Tezcan ve diğerkleri, 2019: 670).

Uluslararası birçok sözleşmeyle korunmaya çalışılan eğitim hakkı; ekonomik, toplumsal ve siyasal yönden ilerlemenin temel faktörü niteliğindedir. Bu hakkın ilk amacı, insan onuruna yakışır bir yaşam standardı oluşturmaktır. Bu nedenle devletin, eğitim hakkını tanıırken eğitim hakkının elde edilmesi ile ilgili eşitlik ilkesini gözeterek, kadın erkek eşitliğini sağlaması, zorunlu eğitimi yaygınlaştırması, engelli, hasta, üstün yetenekli, mahkûm ve tutuklular ile her yaş grubundan insanın bu hakkın kullanımını konusunda uluslararası hukuka uygun çağdaş düzenlemeler yapması gereklidir (Adıgüzel S., 2016: 48-128).

2.4.2.2.5. Mülkiyet Hakkı

Hukuki bir kavram olarak mülkiyet; sahiplik, iyelik, maliklik, kişinin mal üzerindeki egemenliğini ifade eder. Malikin mal üzerindeki egemenliği ise elde bulundurma, kullanma, yararlanma, tahrip etme, niteliğini değiştirme, hukuki işlemlere konu yapabilme, başkasına engel olma, elden çıkarabilme gibi yetkileri içeren çok geniş bir alanı kapsar (Etgü, 2009: 10).

Mülkiyet hakkı, evrensel düzeyde kabul görmüş bir kavramdır. İHEB başta olmak üzere, dünya ölçeğinde geçerli olan hukuksal metinlerde yer almış, temel bir kamu ve özel hukuk kavramıdır. Bu hak aynı zamanda, diğerk insan haklarına göre daha fazla sınırlamaya tabi ve karmaşık bir niteliğe sahiptir. Bunun yanı sıra mülkiyet hakkı,

çalışma hakkı, bir şeyden faydalanma hakkı, eğitim hakkı ve konut edinme hakkı ile bilimsel gelişmelerden yararlanma hakları gibi hak türleri üzerinde son derece etkili bir yapıya sahiptir (Güneş, 2015: 10).

Mülkiyet hakkının bazı özellikleri uluslararası düzeyde, bazı özellikleri ise ulusal düzeyde ele alınmıştır. Doğal hukuk anlayışı ve İHEB bu hakların uluslararası niteliğini ortaya koyarken; başta AİHS olmak üzere, AİHM içtihatları ve diğer bazı bölgesel dokümanlar bu hakkın bölgesel düzeydeki unsurlarını ortaya koymaktadır. Mülkiyet hakkının uluslararası düzeyde yazılı dokümanlara girişinin temel noktası İHEB’ dir. Bu belgeye göre, *“herkes gerek bireysel gerekse birlikte mülk edinme hakkına sahip olup hiç kimse keyfi olarak mülkiyet hakkından mahrum edilemez”* (Güneş, 2015: 52).

İHEB’ nin yanı sıra, AİHS Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde de yer alan mülkiyet, özerk bir kavram olup, fiziki bir varlığa sahip her türlü taşınır taşınmaz mal yanında mal varlığına dâhil her türlü ekonomik değeri de içeren bir anlam taşımaktadır. Bir hak veya menfaatin, bir şeyin, bir varlığın 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi hükmü anlamında mal-mülk sayılabilmesi için iki şartın varlığı gerekmektedir. Birincisi her şeyden önce ekonomik bir değeri bulunması; ikinci ise sahip olunan değer somut olarak meşru, kuvvetli ve haklı bir beklenti sıfatını karşılamasıdır. Bu madde ile kişinin mal varlığı haklarına değinilmiş ayrıca AİHS ve Protokolleri’nden tanınan haklarından birinin zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişinin, kuruluşun veyahut kişi gruplarının iç hukuk yollarının tüketilmesi sonucu AİHM’ ye başvurması öngörüldüğünden bu hak ayrıca koruma altına alınmıştır. Yabancılar açısından değerlendirildiğinde, iç hukuk yollarının tüketilmesi ile ilgili bir zorunluluk bulunmadığından doğrudan başvuru yapabilme hakkı da tanınmıştır (Sağır, 2016: 22-111).

Çeşitli uluslararası belgelerle koruma altına alınan mülkiyet, bireyler açısından olduğu kadar devletler açısından da önem taşır. Devletler üstlendiği görevleri yerine getirebilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duyar. Devletlerin başlıca gelir kaynakları ise, bireylerden aldığı vergilerdir. Bu nedenle bir ülkede mülk sahiplerinin yani vergi verenlerin sayısı ve verilen vergilerin miktarı ne kadar artarsa devletler de o seviyede zenginleşir. Bunun yanı sıra, özel mülkiyetin gelişmesi sonucu ortaya çıkan güçlü bir orta sınıfın varlığı demokrasiye de katkı sağlar (Etgü, 2009: 232).

2.4.2.3. Siyasi Haklar ve Özgürlükler

Siyasi haklar, bireylerin siyasal bir toplumun üyesi olmalarını ve bu açıdan yönetimine katılmalarını sağlayan haklardır. Bu sayede de demokratik bir rejimi mümkün kılan haklardır. Bu grupta yer alan hakların bir kısmı nitelik bakımından sivil hakların siyasal alandaki uzantıları olarak kabul edilir (Erdoğan M., 2018: 255). Bu kategoriye giren haklar devlette yurttaş arasındaki bağı kuran temel hürriyetleri içerir. Demokratik rejimlerde devletin gücünün kaynağını doğrudan doğruya ulusun kendisi oluşturduğundan, o kaynağın içinde eşit haklara sahip bir birey sıfatı ile her vatandaşın siyasal özgürlüklerden yararlanması son derece doğal bir durumdur (Mumcu ve Küzeci, 2019: 33).

2.5. TÜRK YABANCILAR HUKUKUNDA YABANCILARIN TEMEL HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Temel hak ve yükümlülükler, anayasalarda genel olarak ayrı bölümlerde ve ayrı başlıklar altında düzenlenmesine karşın bu hakların düzenleniş biçimi; devletlerin, bu haklara bakış açısına göre değişmektedir (Ertürk, 2002: 30). Hak ve özgürlükler bir yandan devlete görevler yüklerken bir yandan da kişilere bazı yükümlülükler getirir. 1982 Anayasası'nda da, kabul edilen hak ve özgürlükler bakımından devlete olumlu ve olumsuz birtakım görevler yüklenmiştir (Çetin E., 2008: 127).

Yabancılar açısından temel hak ve yükümlülükler her ne kadar uluslararası belgelerde teminat altına alınmış olsa da bu, devletlerin en üst hukuki normu olan Anayasalarda tanınmadığı sürece herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Temel hak ve yükümlülükler bakımından devlete yüklenen görevlerin yerine getirilebilmesi kapsamında 1982 Anayasası'nda vatandaş – yabancı ayrımı genel olarak uygulanmamış ve Anayasada belirtilen birçok temel haktan yabancıların da herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan yararlanması amaçlanmıştır. 1982 Anayasası'nda, 'herkes' için tanınan haklar yine Anayasa ile uyumlu şekilde bu hakları düzenleyen kanun metinlerinde de yer almıştır. 1982 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetleri düzenleyen 12. maddesine uyarınca, *"herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir"*. Bunun yanı sıra 1982 Anayasası'nın çeşitli maddelerinde herkesin; haberleşme, yerleşme ve seyahat, dini inanç ve vicdan, düşünce ve kanaat, dernek kurma ve bunlara üye olma, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme, mülkiyet ve miras, hak arama, çalışma, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama ve sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Yabancıların, temel hak ve yükümlülüklerinin kullanımı sırasında, bu hak ve yükümlülükler hakkında sahip oldukları bilgi ve bilinç düzeyinin seviyesi de önem arz etmektedir. Temel hak ve yükümlülüklerin Anayasa ve kanun metinlerinde yer alması, yabancıların bu konularda yeterli bilgiye sahip olmadıkları zaman herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Bu konuda görüşme yapılanlar arasında özellikle sağlık hakkı, eğitim hakkı, ikamet ve seyahat hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı ve kişi dokunulmazlığı gibi hak ve özgürlükler açısından yeterli bilgiye sahip olduğunu

belirtenler çoğunluktadır. Bu konuda lise eğitim seviyesinde, Azerbaycan uyruklu 22 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

[Bana] göre burada [Türkiye’de] herkese eşit şekilde davranılmaktadır. Burada bence gerçekten adalet ve demokrasi var. Eğitim, sağlık ve seyahat özgürlüğümün olduğunu biliyorum. Ayrıca din özgürlüğü de var. Kimse kimseye dinini veya mezhebini sormuyor. Buradaki tüm herkes gibi, devletin koyduğu kanunlara uymak zorunda olduğu mu da biliyorum (Azerbaycan; Erkek; 22; Lise Mezunu; Öğrenci).

Benzer şekilde başka bir görüşmeci de, şunları söylemiştir:

[6 yıldır] buradayım [Türkiye’de] ve birçoğunu [temel hak ve yükümlülükler] biliyorum. Çalışma hakkı, sağlık hakkı, sosyal yardımlar, din özgürlüğü, seyahat hakkı, korunma hakkı [kişi dokunulmazlığı], eğitim hakkım var. Burada [Türkiye’de] bana göre hukuk ve özgürlük var. Ülkemde bunların birçoğu yok veya uygulanmıyor (Suriye; Erkek; 30; Lise Mezunu; Marangoz).

Bir başka görüşmeci ise şunları söylemiştir:

[Türkiye’de] ülkeme göre daha rahat bir yaşantım var. Sahip olduğum hakların büyük bir kısmını biliyorum. En başta eğitim hakkım var, hiçbir zorluk yaşamadan rahatça üniversiteye gidebiliyorum. Ülkemde burdaki gibi parasız değil [eğitim]. Seyahat hakkım olduğunu biliyorum. Türkiye’de kaldığım zamanlar, tatillerde birçok şehri ziyaret ettim. Yolculuk sırasında kontroller olduğunda pasaport ve ikamet kartımı veriyorum bunun dışında herhangi bir sıkıntı olmuyor. Sağlık hakkımın olduğunu biliyorum, hastalandığım zaman burdaki hastaneye gittiğimde buranın insanları gibi [Türk vatandaşları] sıraya girdim ve doktor beni muayene edip gerekli ilaçları yazdı. Burada [Türkiye’de] yabancı olarak kanunlara uyduğunuz sürece herhangi bir zorlukla karşılaşacağınızı sanmıyorum (Türkmenistan; Kadın; 24; Lise Mezunu; Öğrenci).

Başka bir görüşmeci de şunları söylemiştir:

[Temel] hak ve hürriyetler konusunda yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum. İlk olarak yaşama hakkı var. Korunma [kişi dokunulmazlığı] hakkım var, durduk yerde kimse kimseyle uğraşmıyor. Eğitim, sağlık ve çalışma haklarımında olduğunu biliyorum. Bu haklarla ilgili herhangi bir eğitim almadım, Türkiye’ye geldikten sonra valilik [İl Göç İdaresi Müdürlüğü], sosyal medya ve burda yaşayanlardan hak ve yükümlülüklerim hakkında bilgi aldım. Bu hakların kullanımı sırasında Türkiye’yi ülkeme göre daha demokratik buluyorum. Burda devlet kurumlarında görevliler yasalara uygun hareket ediyorlar (Suriye; Erkek; 36; Lisans Mezunu; Öğretmen).

Bu ortak ve benzer ifadeler, Türkiye’de bulunan yabancıların temel hak ve hürriyetler konusunda gerekli bilgi ve bilinç düzeyine sahip olduklarını, bu hak ve hürriyetlerin kullanımını açısından Türkiye’yi geldikleri ülkeye kıyasla daha demokratik bir yapıda buldukları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca bu yabancılar, temel hak ve hürriyetlere ulaşma bağlamında genel olarak kendilerini vatandaşlarla benzer statüde gördüklerini

belirtmişlerdir. Buna karşın görüşmeciler, Türkiye’de yasalara uymak zorunda olduklarını ve bunlara uymadıkları zaman birtakım yaptırımlarla da karşılaşacaklarını söyleyerek gerekli bilgi ve bilinç düzeyinde bulduklarına dikkat çekmişleridir.

Farklı düşünceye sahip bir başka görüşmeci ise şunları söylemiştir:

Hak ve hürriyetlerimin neler olduğunu bilmiyorum. Türkiye’ye yeni geldiğim için fazla Türkçe bilmiyorum ve bu yüzden, bunlar hakkında yeterli bilgiye sahip değilim. Türkiye’ye gelmeden önce bana bu konuda kimse bir şey anlatmadı. Zaman geçtikçe bunları öğreneceğimi sanıyorum (Suriye; Erkek; 19; Lise Mezunu; Öğrenci).

Daha önce de belirtildiği üzere yabancıların, Anayasa ve yasalarda tanımlanan hak ve hürriyetlerden yararlanabilmeleri onların ancak bu hak ve hürriyetler hakkında genel olarak yeterli bilgi seviyesinde olmaları şartına bağlıdır. Bu konuda, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yabancılara yönelik olarak tasarlanan mobil uygulama içinde yer alan Türkiye’de Yaşam Rehberi adlı başlıkta; Türkçe, İngilizce, Rusça, Arapça, Almanca ve Farsça dillerinde yabancıların barınma, çalışma, eğitim, sağlık, ulaşım ve seyahat gibi hak ve hürriyetleri hakkında yönlendirici bir takım bilgiler yer almaktadır. Bu uygulamanın tanıtımının, yabancıların vize başvurusu sırasında veya Türkiye’ye girişlerinde görevli personeller tarafından yapılması bu sorunun çözümünde faydalı bir etken olarak değerlendirilebilir.

Son yıllarda özellikle ikamet, geçici koruma ve uluslararası korumadan yararlanan yabancıların sayısının yaşanan artışta göz önünde bulundurulduğunda bu yabancıların Türkiye’yi neden tercih ettiği, yapılan görüşmelerle de desteklenmektedir. Yaşadıkları ülkelerde vatandaş statüsünde bulunmalarına rağmen görüşme yapılan birçok yabancı, ülkelerinde temel hak ve yükümlülüklerini yeterli bulmadıklarını ve uygulamada birçok zorlukla karşılaşmalarına rağmen Türkiye’de bu konularda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

2.5.1. Kişi Olarak Hak ve Özgürlüklerden Yararlanma

Kişi hak ve ödevleri 1982 Anayasası'nın 17- 40. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Türkiye'de yaşayan yabancılar açısından, düzenlenen bu hakların birçoğu Anayasa tarafından güvence altına alınmış ve mevzuatta yer alan diğer kanunlarla da bu hakların kullanım şekilleri belirlenmiştir. Bu haklardan ülkeye giriş hakkı, ikamet ve seyahat hürriyeti, kişi dokunulmazlığı ve sınır dışı edilme konuları, YUKK kapsamında yeniden ele alınmıştır. Bunların dışında yabancıların kişi olarak hak ve özgürlüklerden yararlanmaları bakımından; basın hürriyeti, dernek kurma ve üye olma hakkı ve vakıf kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ve hak arama hürriyeti gibi hakları bu hakların düzenlediği kanunlarda ayrıca yer almıştır.

2.5.1.1. Ülkeye Giriş Hakkı

Devletlerin ülkelerine giriş yapmak isteyen yabancılar özel yükümlülükler uygulama özgürlüğü bulunmaktadır. Uluslararası hukukta, devletlerin yabancıyı ülkeye kabulü zorunlu olmadığı gibi, hiçbir yabancıyı ülkeye kabul edilmeyeceği gibi de bir genel kural mevcut değildir (Çiçekli, 2014: 75). Türk yabancılar hukuku açısından Türkiye'ye giriş ilk olarak çeşitli tarihlerde değişikliklere uğrayan Pasaport Kanunu [PK] ile düzenlenmiştir. Bununla beraber YUKK' nin uygulama konması sonrasında PK' nin birçok hükmü de yürürlükten kaldırılmıştır. PK ve YUKK, yabancıların Türkiye'ye girişlerini bazı şartlara tabi tutmuş, bazı sebeplerle de yabancıyı doğrudan girişinin mümkün olmadığını belirtmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 83).

YUKK'nin 5.maddesine göre, *“Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış, sınır kapılarından geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılabilir”*. Bu hüküm, PK' nin 1.ve 2. maddelerinde de bulunmaktadır. Yabancıların Türkiye'ye giriş yapabilmesi için üç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir (Ekşi, 2014: 73):

- 1) Sınır kapılarından giriş yapmak
- 2) Pasaport veya pasaport yerine geçen belge sahibi olmak
- 3) Vize almak veya vize muafiyeti kapsamında bulunmak

Yabancıların Türkiye'de her ne şekilde olursa olsun yapabilecekleri bütün iş ve işlemlerde yasal olarak ve sınır kapılarından giriş yapmaları esastır. Bunun yanı sıra

Türkiye'ye giriş yapmak isteyen yabancıların pasaport veya pasaport yerine geçen belgeyi yetkili görevlilere ibraz etme şartı bulunmaktadır.

Türkiye'ye giriş hakkı kapsamında yapılan görüşmelerde, ikamet izni ile giriş yapanların vize ve vize muafiyeti kapsamında Türkiye'ye geldiği, uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamında bulunanların büyük çoğunluğunun ise yasa dışı yollarla giriş yaptığı anlaşılmıştır. Bu konuda ilkökul eğitim seviyesinde, Afganistan uyruklu uluslararası koruma başvuru sahibi 21 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

[Ülkemde] yaşanan savaştan dolayı oradan ayrılmak zorunda kaldım. Afganistan'dan sonra sırasıyla Pakistan ve İran'a geçtim. Son olarak Türkiye'ye geldim. Türkiye'ye yasa dışı yollarla giriş yaptım. Yanımda isimlerini bilmediğim yirmiye yakın Afganistan uyruklu şahıs vardı. Türkiye'de kalmak istiyorum çünkü ülkemde savaş devam ediyor ve hiç kimsem yok (Afganistan; Erkek; 21; İlkokul Mezunu; İşsiz).

Bu görüşmeci, ülkesinde yaşanan savaş ortamından kaçmak için ülkesini terk ettiğini ve yaşamını sürdürebilmek için Pakistan veya İran'ı değil Türkiye'yi tercih ettiğini ve yanında ismini bilmediği yirmiye yakın Afganistan uyruklu şahısla beraber yolculuk yaptığını söyleyerek, Türkiye'nin son yıllarda maruz kaldığı düzensiz göçmen akımına dikkat çekmektedir.

Geçici koruma kapsamında Türkiye'de yaşamakta olan bir başka görüşmeci ise diğer görüşmeciye benzer şekilde ülkesinde yaşanan iç karışıklıklardan dolayı Suriye'yi terk etmek zorunda olduğunu söylemiştir:

[Ben] ve ailem bundan beş sene önce Suriye'nin Halep şehrinden ayrılarak bir süre sonra Türkiye'ye giriş yaptık. Kaldığımız mahalleye bir gece bombalar atıldı ve evimiz yıkıldı. Ben de eşim ve çocuklarımla beraber Türkiye'ye gelmek zorunda kaldım. Türkiye'ye girişte benim ve ailemin kayıtları alındı ve daha sonra akrabalarımın yaşadığı Gaziantep şehrine gittik, şimdi de Ardahan'da yaşamaktayım (Suriye; Erkek; 27; Lise Mezunu; İnşaat İşçisi).

Türkiye özellikle son yıllarda, çevre ülkelerde meydana gelen iç savaşlar, artan ekonomik krizler ve yaşanan siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle önceki yıllarda bulunduğu geçiş ülkesi konumundan hedef ülke konumuna gelmiştir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş, Afganistan başta olmak üzere, Asya kıtasında yaşanan gelişmeler Türkiye'ye yönelen göç akımlarının artmasına neden olmuştur.

YUKK kapsamında ikamet izin türlerinden biri ile yaşamakta olanlar ise, bu izni almak için Türkiye'ye yasal olarak giriş yapmaları gerektiğinden, Türkiye'ye sınır kapılarından giriş yapmak zorundadırlar. Bu konuda önlisans eğitim seviyesinde, Gürcistan uyruklu ikamet izni sahibi 33 yaşında kadın bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Ben, Gürcistan vatandaşıyım ve eşim Türk. Eşimle 5 yıl önce Türkiye'de evlendik. Ailem Gürcistan'da olduğu için zaman zaman oraya gidiyorum. 5 yıl boyunca gidiş gelişlerimde sınır kapısında herhangi bir zorlukla karşılaşmadım. Eşimde benimle birlikte geldiği zamanlar o da kendi pasaportunu gösteriyor ve işlemlerimizi birlikte yapıyoruz. Kapıdaki polislere, pasaport ve ikamet iznimi gösteriyorum ve işlemlerim 2-3 dakika içinde bitiyor (Gürcistan; Kadın; 33; Önlisans Mezun; Hemşire).

Bu görüşmeci, Türkiye'ye 5 yıldır farklı zamanlarda giriş – çıkış yaptığını ancak bugüne kadar sınır kapısında herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'ye giriş – çıkışlarda yanında eşile beraber yolculuk yaptıklarını ve kendisinin eşile birlikte aynı şekilde muamele gördüğünü belirtmiştir. Ülkeye giriş hakkı kapsamında, Türkiye'ye giriş hem vatandaşlar hem de yabancılar açısından genel olarak PK çerçevesinde düzenlenmiş YUKK'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte PK'nin yabancılarının giriş hakkını ilgilendiren birçok hükmüde mülga edilmiştir.

Mevcut durumda Türkiye'ye giriş hakkının hem PK hem de YUKK hükümleri birlikte gözetilerek irdelenmesi gerekmektedir. Nitekim PK'nin 2. maddesi uyarınca; *“Türk vatandaşları ve yabancılar, Türkiye'ye giriş - çıkışta sınır kapılarından polis makamlarına usulüne uygun ve geçerli bir pasaport ya da pasaport yerine geçen belge ibraz etmek zorundadırlar”*. Benzer şekilde YUKK'nin 5. maddesinin birinci fıkrası uyarınca da; *“Türkiye'ye giriş ve Türkiye'den çıkış, sınır kapılardan geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılır”* (Çiçekli, 2014: 76).

Türkiye'ye yasal yollarla giriş yapan yabancıların sayıları yıllara göre incelendiğinde sürekli olarak artış gösterdiği belirtilebilir. 2005 yılında Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapan yabancıların sayısı 20.275.213 iken bu sayı 2010 yılında 26.623.911'e yükselmiş 2018 yılında ise 39.468.492 olmuştur. Uyruk bazında incelendiğinde ise 2018 yılında, ilk sırayı 5.986.184 ile Rusya uyruklu yabancılar, ikinci sırayı ise 4.489.071 ise Almanya uyruklu yabancılar izlemiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Tüm bu bilgiler birlikte ele alındığında uygulamada göze çarpan en temel eksikliklerden bir tanesi yabancıların, dış temsilciliklerden vize başvurusu veya Türkiye'ye giriş yaparken parmak izi kayıtlarının alınmaması olarak değerlendirilebilir. Sınır ülkelerinde artan istikrarasızlıklar, uluslararası terör eylemleri gibi güvenlik sorunlarının son zamanlarda artarak devam etmesi nedeniyle teknik altyapının tamamlanıp Türkiye'ye yasal yollardan gelecek yabancıların parmak izi kayıtlarının alınması uygulamasına en kısa sürede başlanması gerekmektedir.

2.5.1.2. İkamet ve Seyahat Hakkı

1982 Anayasası yerleşme ve seyahat özgürlüğü konularında vatandaş - yabancı ayrımı yapmadan belli şartlar altında tüm herkese tanımıştır. 1982 Anayasası seyahat özgürlüğünün, suç soruşturması ve suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla sınırlanabileceğini, yerleşme özgürlüğünün ise, suçun önlenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmeyi veya sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirebilmek veya kamu mallarını korumak amacıyla kanunla sınırlanabileceğini belirtmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 98).

1982 Anayasası'nda belirtilen yerleşme özgürlüğü yabancılar açısından YUKK' nin ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Türkiye'ye gelen yabancıların Türkiye'de ikameti, seyahat ve yerleşme özgürlüğü YUKK kapsamında ele alınmıştır. YUKK'nin uygulamaya konmasıyla daha önce bu konuları düzenleyen Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun [YİSHK]'da yürürlükten kaldırılmıştır (Çelikel ve Gelgel, 2017: 9).

Yabancıların vize veya vize muafiyeti süresinden sonra ülkede kalmak istemelerinin çok farklı nedenleri olabilir. Yabancı, ülkede kısa veya uzun ikamet amacıyla ya da çalışma, öğrenim, aile birleşimi gibi nedenlerle yaşamak isteyebilir (Çiçekli, 2014: 101). İkamet izin türleri bakımından ilk olarak mülga YİSHK' de; çalışma, öğrenim ve diğerleri olarak üç kategori düzenlenmiş ancak ikamet izni türleri hakkında herhangi bir düzenleme yer almamıştır (Çiçekli, 2003: 74). YUKK ile ikamet izni türleri de yeniden düzenlenmiştir. YUKK' nin 30. maddesinde ikamet izni türleri altıya ayrılmıştır. Bunlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 30):

- 1) Kısa Dönem İkamet İzni
- 2) Aile İkamet İzni
- 3) Öğrenci İkamet İzni
- 4) Uzun Dönem İkamet İzni
- 5) İnsani İkamet İzni
- 6) İnsan Ticareti Mağduru İkamet İzni

YUKK kapsamında altı türe ayrılan ikamet izinleri, gerekçeye bağlı olarak isimlendirilerek kavramsallaştırılmaktadır. Bunun en önemli faydası; yabancıların talep ettikleri izin türüne göre gerekli olan belgeleri temin etmek durumunda kalacaklarından, kalış amaçlarının net bir şekilde anlaşılmasıdır (Asar, 2016: 81).

YUKK uyarınca, çeşitli türlere ayrılan ikamet izin çeşitleri, yabancıların vatandaşlık başvurusu yapmaları esnasında da karşımıza çıkmaktadır. Türk Vatandaşlığı'nın Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 16. maddesi uyarınca; öğrenim, turistik ve tedavi görmek amacıyla ikamet izni alanların bu ikamet süresi içinde Türkiye'de kaldıkları süreler vatandaşlık hesaplamasındaki süreler dâhil edilmemektedir (Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 2009: 16). Bu sebeple yabancıların hak kaybına uğramaması açısından Türkiye'de kalış amaçlarına uygun ikamet izin türüne başvurmaları gerekmektedir.

YUKK' nin 29. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, *“ikamet izninin verilmesine esas olan gerekçenin sona ermesi veya farklı bir gerekçenin ortaya çıkması hâlinde, yeni kalış amacına uygun ikamet izni talebinde bulunabilir”* (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 29/1). Örneğin, Türkiye'ye eğitim görmek amacıyla gelen yabancı uyruklu bir şahıs öğrenim süresinin bitiminden sonra bir Türk vatandaşıyla evlilik yaparsa öğrenci ikamet izni yerine aile ikamet izni talep edebilecektir.

2015 yılında İl Göç İdaresi Müdürlükleri'nin operasyonel hale gelmesiyle taşra teşkilat yapılanmasını tamamlayan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, yabancılarla ilgili birçok iş ve işlemi yürütmeye başlamıştır. Yürütülen iş ve işlemlerden bir tanesi de yabancıların ikamet izni ile ilgili işlemlerdir. İkamet izni talep eden yabancıların başvurularını, valiliklere (İl Göç İdaresi Müdürlüğü) yapması gerekmektedir. Bu kapsamda elektronik ortamda yapılan başvurular *“http://e-ikamet.goc.gov.tr/”* adresinden yapılmakta ve sistem yabancıya otomatik olarak randevu tarihi vermektedir. Bu konuda lisansüstü

eğitim seviyesinde, Kazakistan uyruklu 30 yaşında bir kadın görüşmeci şunları söylemiştir:

Türkiye'ye ilk geldiğim 2015 yılında ikamet izni başvurusu yaparken, aynı anda benimle beraber birçok ğrenci başvuru yaptığı için iki saate yakın beklemek zorunda kaldık. Ancak ikamet iznimi bu yıl uzatırken sistemden randevu aldığım için valiliğe geldiğimde hiç sıra beklemeden işlemlerimi tamamladım (Kazakistan; Kadın; 30; Yüksek Lisans Mezunu; ğrenci).

Bu konuda görüşme gerçekleştirilen bir başka Azerbaycan uyruklu 28 yaşında kadın bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Eşim öldüğü için, lkemde tek başına yaşayamadım. 9 yaşında bir çocuğum var. Arkadaşlarım aracılığıyla Türkiye'de şimdiki eşimle tanıştım. Evlendik ve ocuğumla birlikte Türkiye'ye geldik. Ben ve çocuğum için istenilen evrakları tamamladıktan sonra ikamet izni başvurusunda bulunduk ve başvurumuz 3 gün içinde tamamlandı. İkamet izni aldıktan sonra, ocuğumu burdaki okula kaydettirdik ve herhangi bir zorluk yaşamadım (Azerbaycan; Kadın; 28; Lise Mezunu; Ev Hanımı).

Bu görüşmeci, ikamet izni için gerekli evrakları tamamladıktan sonra, yaptığı başvurunun 3 gün içinde tamamlandığı ve yanında bulunan ocuğununda ikamet izni aldıktan sonra herhangi bir zorluk yaşamadan Türkiye'de eğitimine devam ettiğini belirtmiştir.

YUKK, kapsamında düzenlenen ikamet ve ikametgh kavramlarını bir yabancı için somut hale dönüştüren ikamet izni, Türkiye'de vize veya vize muafiyeti süresinin tanıdığı sreden ya da doksan günden fazla kalacak yabancıların almakla yükümlü oldukları izindir. Alınan bu izin, geçerli olduğu süre boyunca yabancıya Türkiye'de yasal olarak kalış hakkı tanınmasının yanı sıra resmi işlemlerde de dayanak teşkil etmektedir. İkamet iznine sahip yabancılar. YUKK'de belirtilen süreleri tamamlamaları halinde uzun süreli ikamet izni alabilmekte ve bunun sonrasında Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda belirtilen şartları taşımaları halinde de vatandaşlığa geçme başvurusu yapabilmektedirler (Asar, 2016: 63).

Türk yabancılar hukuku açısından, ikamet YUKK'de belirtilen nedenlere istinaden düzenlenebilmektedir. Yabancıların ikamet hakkından yararlanabilmeleri onların ancak, vize veya vize muafiyeti kapsamında yasal olarak Türkiye'ye girmelerine ve ikamet izni başvurusu yapmalarına bağlıdır. Bu hakkın kullanımı açısından yabancıların yoğun

olarak bulunduğu illerde zaman zaman sistemsel aksaklıklar meydana gelmesine karşın genel olarak, YUKK’de belirtilen şartları taşımaları halinde herhangi bir zorluk yaşamadan ikamet izni alabilmektedirler.

Türkiye’de ikamet izni alan yabancıların sayısı yıllara göre incelendiğinde sayının 2008 ve 2009 yılı hariç olmak üzere, sürekli artış gösterdiği belirtilebilir. 2005 yılında 178.964 olan sayı 2010 yılında 182.301’ e yükselmiş. 2019 yılı Kasım ayı itibariyle 1.076.030 kişi olmuştur. İkamet izni yabancıların uyruklarına göre yapılacak ayırmada ilk sırayı 104.444 kişiyle Irak uyruklular, ikinci sırayı ise 99.643 kişi ile Suriye Arap Cumhuriyeti uyruklu yabancılar almaktadır. İkamet izni çeşitlerine göre 2018 yılında ilk sırayı 563.093 kişi ile kısa dönem ikamet izni sahipleri alırken, bunu 79.225 kişi ile öğrenci ikamet izni sahipleri izlemektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Yabancılar açısından ikamet hakkı kadar seyahat özgürlüğünün de uygulanması gerekir. İkamet izniyle kalanlar açısından YUKK ve yönetmelikler kapsamında herhangi bir kısıtlama bulunmamasına karşın, uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamında yaşayanların buldukları şehirlerden başka şehirleri yapacakları yolculuklar sırasında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik [UY] ve GKY hükümleri uyarınca valiliklerden (İl Göç İdaresi Müdürlükleri) yol izin belgesi almaları gerekmektedir. Görüşme yapılanlar arasında bu konuda özellikle yabancılar açısından yoğunluk olmayan illerde herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı ancak yoğun olan illerde zaman zaman kısmen de olsa bir takım aksaklıkların meydana geldiği anlaşılmıştır. Bu konuda lise eğitim seviyesinde, Suriye uyruklu geçici koruma sahibi 28 yaşında Suriye uyruklu erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Belirli aralıklarla ve bazı sebeplerle yaşadığım şehirden başka şehirlere gitmem gerekiyor. İzin konusunda şimdiye kadar burda [Ardahan] herhangi bir zorluk yaşamadım, ancak verilen izin süresini bazen aştığımdan dolayı geri dönüşlerde özellikle yolcu firmaları bilet vermek istemiyor ya da süremi geçirdiğimden dolayı fazla para talep edebiliyorlar (Suriye; Erkek; 28; Ön Lisans Mezunu; Doğalgaz Tesisatçısı).

Özellikle son zamanlarda geçici koruma sahipleri ve uluslararası koruma sahipleri arasında yaşanan artan nüfus hareketliliğinden dolayı, UY ve GKY kapsamında bir takım düzenlemelere gidilmiş, böylelikle bu yabancıların yol izin belgeleri olmadan herhangi bir yolculuk yapmaları sınırlandırılmıştır. Bu uygulamanın temel amacı,

yabancıların demografik açıdan belirli illerde yığılmalarının zamanla kamu düzeni ve güvenliği açısından oluşturabileceği problemler ve yaşanabilecek toplumsal tepkilerin önüne geçmek olduğu söylenebilir.

2.5.1.3. Kişi Dokunulmazlığı ve Sınır Dışı Edilme

Kişi dokunulmazlığı ve güvenliği 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkes için düzenlenmiştir. Bununla beraber yabancılar, vatandaşlardan farklı olarak uluslararası koruma, sınır dışı edilme ve suçluların iadesi konusunda farklı işlemlere tabi tutulabilirler (Çelikel ve Gelgel, 2017: 127).

Kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğüne yabancılar açısından getirilen bir istisna (kısıtlama) olarak değerlendirilen (Çiçekli, 2014: 171) sınır dışı etme işlemi devletlerin, kamu güvenliği, kamu düzeni veya kamu sağlığını korumak amacıyla davranışları tehlikeli görünen yabancıları ülkeden çıkarmak için yararlandıkları bir araç olarak uygulanır (Ekşi, 2014: 107). Bu kapsamda, yabancının Türkiye'de yasa dışı konumu kendisinin yabancılarla ilgili mevzuata aykırı şekilde davranmasından kaynaklanmaktadır (Çiçekli, 2003: 91).

Yabancıların Türkiye'ye giriş yaptığı andan itibaren, gerek yabancılarla ilgili mevzuata, gerekse de genel olarak hukuka saygılı davranışları gerekmektedir. Türkiye'de ikamet ve seyahat edecek yabancıların ülke çıkarlarına zarar verecek davranışlardan ve yasalara göre suç sayılan fiillerden kaçınması zorunludur (Çiçekli, 2014: 171).

Türk yabancılar hukukunda ilk kez, YUKK ile yabancıların sınır dışı edilmeleri sistematik bir şekilde düzenlenmiştir. YUKK uyarınca haklarında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar; on beş günden az olmamak üzere otuz güne kadar süre tanınarak Türkiye'yi terke davet edilecekler veya idari gözetim kararı alınarak geri gönderme merkezlerine sevk edilecekler ya da doğrudan menşe ülke veya transit gidecekleri ülkeye sınır dışı edileceklerdir (Kuşçu, 2017: 1-7).

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunu belirten 1982 Anayasası'nın 125. maddesi uyarınca yabancılarda sınır dışı etme işlemine karşı idari

yargıda dava açma hakkına, temyiz yoluna başvurma hakkına ve bu süreler boyunca yürütmenin durdurulmasını talep etme hakkına sahiptirler (Kuşçu, 2017: 41).

YUKK'nin 54.maddesi ile haklarında sınır dışı kararı alınacak yabancıların kimler olduğu belirtilmiştir. Bu maddeye göre haklarında sınır dışı kararı alınacak yabancılar şunlardır:

- a) 5237 sayılı Kanununun 59 uncu maddesi kapsamında sınır dışı edilmesi gerektiği değerlendirilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-a).

Türk Ceza Kanunu [TCK]'nın 59. maddesi işlediği suç nedeniyle hapis cezasına mahkûm edilen yabancıların, koşullu salıverilmeden yararlandıklarında ve herhalde cezalarının infazları tamamlandıktan sonra, durumunun, sınır dışı işlemleriyle ilgili olarak değerlendirilmek üzere derhal İçişleri Bakanlığına bildireceğini düzenlemektedir. Söz konusu hükümden ilgili yabancıların sınır dışı edilmesi bakımından idarenin takdir yetkisi bulunduğu anlaşılmaktadır (Özçelik, 2013: 218). İdare; takdir yetkisini kullanırken, yabancıların TCK kapsamında işlemiş suçu dikkate alarak bu suçun kamu düzeni veya kamu güvenliği yönünden herhangi bir tehdit oluşturup oluşturmadığını belirler ve yabancıların sınır dışı edilmesine karar verirse, YUKK'nin 53. maddesine istinaden sınır dışı sürecini başlatır (Asar, 2016: 125).

- b) Terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekçisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekçisi olanlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-b).

YUKK uyarınca terör örgütü yöneticisi, üyesi, destekleyicisi veya çıkar amaçlı suç örgütü yöneticisi, üyesi veya destekleyicisi olanlar da sınır dışı edilecektir. Bu haliyle YUKK' nin kabul edildiği dönemde hukukumuzda artık yer almayan, çıkar amaçlı suç örgüt kavramına yer verilerek, kanunî tanımdan uzak bir kavrama sınır dışı etme gibi ilgili bakımından ağır bir hukukî sonuç bağlanmış olması eleştirilebilir. Bununla beraber, Danıştay'ın bazı kararlarında, yabancıların sınır dışı edilmesi için mutlaka hakkında verilmiş bir ceza mahkûmiyeti kararının bulunması gerekli görülmemiştir. Bazı durumlarda ilgili hakkında mahkûmiyet kararı bulunmasa dahi, sınır dışı etme işleminin yapılmasını gerektirecek haklı sebeplerin varlığı halinde verilmiş sınır dışı etme kararı hukuka uygun kabul edilmiştir (Özçelik, 2013: 220).

- c) Türkiye'ye giriş, vize ve ikamet izinleri için yapılan işlemlerde gerçek dışı bilgi ve sahte belge kullananlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-c).

YUKK'de hakkında sınır dışı kararı verilecek en büyük grubu Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de bulunmaları, çalışmaları ve Türkiye'den çıkışları mevzuata aykırı görülenler oluşturmaktadır (Özçelik, 2013: 221). Türkiye'ye gelerek yaptıkları ikamet izni başvuruları reddedilen veya ikamet izni başvurularının olumsuz sonuçlanacağını düşünenler, gerçek dışı bilgi ve sahte belge kullanırlarsa düzensiz göçmen statüsüne kapsamında sınır dışı edileceklerdir (Asar, 2016: 126).

- d) Türkiye'de bulunduğu süre zarfında geçimini meşru olmayan yollardan sağlayanlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-ç).

YUKK, yürürlüğe girmeden önce mülga YİSHK' nin ikamet tezkeresinin verilmeyeceği veya ikamet tezkeresinin uzatılmayacağı haller kapsamında saydığı bu yabancılar, hakkında ne şekilde bir yaptırım uygulanacağı düzenlemede mevcut değildir. YUKK uyarınca bu sebep, 54. maddeye dâhil edilmiş ve sınır dışı etme sebebi olarak kabul edilmiştir (Kuşçu, 2017: 93). Bu kapsamda meşru olmayan yollardan kasıt, daha çok çalışma iznine konu olmayacak, fuhuş, insan kaçakçılığı suçu ve insan ticareti gibi faaliyetleri belirtir (Asar, 2016: 127).

- e) Kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-d).

Kamu düzeni, belli bir zamanda ve belli bir konuda kamu yararını, kamu vicdanını ve genel ahlakı, çok yakından ilgilendiren, toplumun temel yapısını ve kamusal menfaatleri koruyan kurallar bütünü şeklinde ifade edilebilir (Kuşçu, 2017: 93). Kamu güvenliği ise, bir devlette yaşayan bireylerin tamamının veya bireyselliği aşacak şekilde bir kısmının başta can ve mal güvenliği olmak üzere temel hak ve özgürlüklerine ya da devletin bizzat kendisine yönelen bir tehlikenin, gerekirse zor kullanılması suretiyle önlenmesi ve ihlalin meydana gelmesi halinde etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla yapılan tüm devlet faaliyetleri şeklinde tanımlanır (Kızılyel, 2014: 64).

YUKK' de yer verilen bu sınır dışı sebebi, YİSHK' nin 19. maddesinde "umumî güvenlik, siyasî ve idarî icaplara aykırılık" olarak belirtilen sınır dışı sebeplerine

dayanılarak oluşturulmuştur. Bu noktada, umumî güvenliğe aykırılık, ülkenin iç ve dış güvenliğine aykırılık olarak anlaşılmakta ve YUKK'nin anılan hükmünde kamu güvenliğine aykırılık şeklinde ifade edilmiştir. YİSHK'de, siyasî ve idarî icaplara aykırılık olarak yer alan ve kapsamı belirsiz olan ifadenin ise, kamu düzeni şeklinde anlaşılması gerekmektedir (Özçelik, 2013: 226).

f) Vize veya vize muafiyeti süresini on günden fazla aşanlar veya vizesi iptal edilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-e).

YUKK'nin 3. maddesinin (t) bendi vizeyi, Türkiye'den fazla doksan güne kadar kalma hakkı tanıyan ya da transit geçişi sağlayan izin, aynı maddenin (u) bendi ise vize muafiyetini, vize alma gerekliliğini kaldıran düzenleme şeklinde belirtmiştir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 3/t-u). Yabancıların Türkiye'ye yasal olarak girişi konsolosluk ve sınır kapılarında aldıkları vize ile mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin karşılıklı ya da tek taraflı olarak vize muafiyeti tanıdığı ülke vatandaşları da vize alma zorunluluğu olmadan Türkiye'ye giriş yapabilirler. Bu kapsamda olan yani vize veya vize muafiyeti kapsamında bulunan yabancıların vize süresi bittikten sonra Türkiye'de kalmak istemeleri halinde ikamet izni başvurusu yapmaları gerekmektedir. İkamet izni başvurusu yapmayan ve vize süresini aşan yabancılar, tespit edilmeleri halinde YUKK'nin 54. maddesi kapsamında sınır dışı işlemine konu olacaklardır.

g) İkamet izinleri iptal edilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-f).

YUKK'nin ikamet izinlerinin iptalini düzenleyen maddeleri incelendiğinde, iptale neden olan maddelerin başında, izin verilmesinde aranan şartların birinin veya birkaçının yerine getirilmemesi veya ortadan kalkması ile ikamet izninin verilmiş amacı dışında kullanıldığının belirlenmesi gelmektedir (Asar, 2016: 128). Bunlara örnek olarak, öğrenci ikameti kapsamında Türkiye'de bulunan bir yabancıların okul kaydını yenilememesi kısa dönem ikamet izni ile yaşamakta bir yabancıların çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilmesi durumu verilebilir. Her iki örnekte de yabancıların ikamet izni iptal edilecek ve haklarında sınır dışı etme kararı alınacaktır.

- h) İkamet izni bulunup da süresinin sona ermesinden itibaren kabul edilebilir gerekçesi olmadan ikamet izni süresini on günden fazla ihlal edenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-g).

Bu fıkraya göre, ikamet izin türleri arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın, süresi sona erdikten sonra ikamet izinlerini on gün içinde uzatmayanlar hakkında sınır dışı etme kararı alınacaktır. Kuralın istisnası; bu yaşanan gecikmenin kabul edilebilir olarak idareye sunulmasıdır (Asar, 2016: 129).

- i) Çalışma izni olmadan çalıştığı tespit edilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-ğ).

UİK'nin 6. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, *“çalışma izni olmaksızın Türkiye’de bir yabancının çalışması, aynı yönde işverenlerinde çalışma izni olmaksızın yanlarında yabancı bir işçi çalıştırmaları yasaktır”* (Kuşçu, 2017: 91). YUKK, kapsamında çalışma izni olmadan çalışan yabancılar sınır dışı kapsamına alınarak, izinsiz ve kayıt dışı çalışmanın engellenmesi amaçlanmıştır (Asar, 2016: 130).

- j) Türkiye’ye yasal giriş veya Türkiye’den yasal çıkış hükümlerini ihlal edenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-h).

YUKK'nin 5. maddesi uyarınca, *“Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış, sınır kapılarından, geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılır”*. Türkiye’ye yasa dışı giriş veya yasa dışı çıkış, sınır kapısı bulunmayan yerlerden geçilmesi veya sınır kapılarında, geçerli olmayan belgelerin kullanılmasıyla gerçekleşebilir. Bu tür eylemlerde bulunan yabancılar idari para cezasıyla cezalandırılmakta ve ardından haklarında sınır dışı işlemi gerçekleştirilmektedir (Asar, 2016: 130).

- k) Hakkında Türkiye’ye giriş yasağı bulunmasına rağmen Türkiye’ye geldiği tespit edilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-ı).

YUKK'nin 9. maddesi ile Türkiye’ye giriş yasağı kapsamına alınacak yabancılar belirtilmiştir. Bu madde uyarınca, *“gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerini alınarak, Türkiye dışında olup da kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye’ye girmesinde sakınca görülen yabancıların ülkeye girişini”* yasaklanabilmektedir. *“Türkiye’ye giriş yasağının süresi en fazla beş yıldır.*

Bununla beraber, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit bulunması hâlinde bu süre Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne en fazla on yıl daha artırılabılır” (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 9).

Türkiye’ye girişi yasaklanmış olan yabancılar, bu süre zarfında kural olarak Türkiye’ye giremezler. Ancak bu yabancılar herhangi bir şekilde Türkiye’ye girdiklerinde tespit edilmeleri halinde haklarında sınır dışı etme işlemi uygulanacaktır.

- 1) Uluslararası koruma başvurusu reddedilen, uluslararası korumadan hariçte tutulan, başvurusu kabul edilemez olarak değerlendirilen, başvurusunu geri çeken, başvurusu geri çekilmiş sayılan, uluslararası koruma statüleri sona eren veya iptal edilenlerden haklarında verilen son karardan sonra bu Kanunun diğer hükümlerine göre Türkiye’de kalma hakkı bulunmayanlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-i).

İdare, kural olarak uluslararası koruma talepleriyle ilgili olarak tüm itiraz mekanizmalarını gözetmek ve bu süreçleri tamamlamak zorundadır. Bu süreçlerin sonunda, yabancıнын uluslararası koruma rejimine dâhil edilmemesinin kesinleşmesiyle beraber bir diğer değerlendirme işlemi devreye girmektedir. Bu uygulamaya göre, yabancıнын YUKK kapsamında Türkiye’de kalma hakkı değerlendirilmekte bunun da sonuçsuz kalması halinde ise sınır dışı edilmesine karar verilmektedir (Asar, 2016: 131).

- m) İkamet izni uzatma başvuruları reddedilenlerden, on gün içinde Türkiye’den çıkış yapmayanlar (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-j).

YUKK’nin 24. maddesi uyarınca, “*uzatma başvuruları, ikamet izni süresinin dolmasına altmış gün kalmasından itibaren ve her koşulda ikamet izni süresi dolmadan önce valiliklere yapılır”* (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 24/2). Kanun koyucu bu madde ile ikamet izni başvuruları reddedilen yabancılarına on günü geçmeyen bir süre tanımış ve bu sürenin sonunda da Türkiye’yi terk etmeyen yabancılarını sınır dışı edilecekler kapsamına dâhil etmiştir.

- n) Uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan terör örgütleriyle ilişkili olduğu değerlendirilenler (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 54/1-k).

Avrupa Konseyi Terörizm Önleme Sözleşmesi ile yabancı terörist savaşçı olduğundan şüphelenen kişi veya gruplara sağlanan desteğin kesilmesi, terör örgütlerine katılımın önlenmesi ve söz konusu kişilerin üye devletlerin sınırlarından giriş - çıkışlarının veya

transit geçişlerinin engellenmesi hedeflenmektedir. Yukarıda belirtilen bu bent, aynı maddenin (b) bendinde terör bağlantılı kişilere ilişkin düzenleme yer almasına rağmen YUKK'ye 2016 yılında 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile eklenmiş ve bu konuda yaşanan hassasiyet bir kez dile getirilmiştir (Asar, 2016: 132).

YUKK'nin 54. maddesi kapsamında olan ve yukarıda açıklanan nedenler uyarınca, Türkiye'den sınır dışı edilen yabancıların sayısı yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. Buna göre 2005 yılında 57.428 düzensiz göçmen tespit edilmişken bu rakam 2015 yılında 146.485'e yükselmiş ve son olarak 2019 Kasım ayı itibariyle 384.967 olmuştur. Tespit edilen düzensiz göçmenlerin büyük bir kısmı Türkiye'ye giriş çıkış kurallarını ihlal eden yabancılardan oluşmaktadır. Bu yabancılar, uyruk bazında incelendiğinde 2019 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerden ilk sırayı 100.481 kişi ile Afganistan uyruklu yabancılar ve ikinci sırayı 50.438 kişi ile Pakistan uyruklu yabancılar almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

2.5.1.4. Basın Hürriyeti

1982 Anayasası'nda basın özgürlüğü için getirilen hak ve yükümlüklerin vatandaş – yabancı ayrımı gözetilmeksizin uygulanacağı belirtilmiştir. Bununla beraber Anayasasının 16. maddesi gereğince yabancılar için bir takım sınırlamaların getirilmesi de mümkündür. Bu kapsamda 5187 sayılı Basın Kanunu [BK]'nda yabancıların Türkiye'de gazete ve dergi yayınlama hakkı ve bunun şartları, yabancı ülkelerde basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması gibi konularda hakkın özüne dokunmayan sınırlamalar getirilmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 175).

Yabancıların basın hürriyeti BK uyarınca düzenlenmiştir. Bu kapsamda BK'nin 6. maddesi, “*gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşlarının süreli yayın sahibi olabilecekleri*” belirtilmiştir. Bu madde uyarınca süreli yayın sahibinin Türk vatandaşı olma zorunluluğu bulunmamaktadır. BK'nin 5. maddesi uyarınca her süreli yayının için bir sorumlu müdür bulunması gerekmekte ve aynı maddenin (f) bendi uyarınca Türk vatandaşı olmayanlar için karşılıklılık koşulu aranmaktadır. 1950 tarih 5680 sayılı Basın Kanunu'nunda sorumlu müdürün Türk vatandaşı olma zorunluluğu bulunmasına

karşılık yeni BK’ de bu zorunluluk kaldırılmış ve yabancılar lehine bir düzenlemeye gidilmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 176).

2.5.1.5. Dernek Kurma, Üye Olma ve Vakıf Kurma Hürriyeti

Türk hukukunda dernekler, “*kazanç paylaşma dışında belirli bir gayeyi gerçekleştirmek üzere gerçek kişilerin bilgi ve çalışmalarını birleştirerek oluşturdukları kişi topluluğu*” şeklinde tanımlanır. 1982 Anayasası’nda da dernek kurma özgürlüğü 33. madde kapsamında düzenlenmiş, kişisel özgürlükler arasında sayılmış ve teminat altına alınmıştır. 1982 Anayasası’nda belirtilen bu hak, mevzuatta da Dernekler Kanunu [DK] ile Türk Medeni Kanunu’nda düzenlenmiştir. 1982 Anayasa’nın 33. maddesi gereğince, “*herkes önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hakkına sahiptir*”. Anılan hüküm, sadece dernek kurma hakkını değil, derneklere üye olma ve üyelikten çıkmayı da kapsamına almıştır. Ayrıca bu hüküm dernekle ilgili hakları herkese tanımıştır. 1982 Anayasasına göre, vatandaş ile yabancı, kural olarak, eşit bir şekilde bu haklardan yararlanır (Tanrıbilir, 2000: 38-40).

1982 Anayasası’na benzer şekilde, DK’ de, fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan ve önceden izin almaksızın dernek kurabileceğini ifade edilmiştir. Kurulu derneklere üye olma açısından da yabancı ya da vatandaş ayrımı kabul edilmez (Çelikel ve Gelgel, 2017: 177). DK’ ye göre yabancı dernekler Dışişleri Bakanlığı’nın izni ve İçişleri Bakanlığı’nın onayı ile kurulabilmektedir. Bu şartları yerine getirmeden kurulan dernekler idari para cezası verilerek kapatılmaktadır (Erat, 2013: 286).

Dernek kurma ve derneklere üye olma hakkı kapsamında görüşme yapılanlar arasında, yabancıların bu kapsamda herhangi bir zorlukla karşılaşmadıkları değerlendirilmiştir. Bu konuda lisans eğitim seviyesinde, Azerbaycan uyruklu uzun dönem ikamet sahibi 24 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Ardahan’da üniversiteyi bitirdikten sonra ailemin yaşadığı Bursa iline gittim. Biz Ahıska Türkü’yüz, Bursa’da otururken bu şehirde faaliyet gösteren Ahıska Dernekleri’nin birçoğuna ziyarette bulundum. Oraya gittiğimde benimde bu derneklere üye olabileceğimi söylediler. Ailemle konuştuktan sonra hep beraber üye olmaya karar verdik. Üye olurken bizden istenen evrakları derneğe verdik ve herhangi bir sıkıntı yaşamadık (Azerbaycan; Erkek; 24; Lisans Mezunu; İşsiz).

Görüşmeci bu hakkın kullanımı sırasında herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını ve kurulu bir derneğe ailesi ile birlikte rahatça üye olduğunu belirtmiştir. Özellikle son yıllarda artan yabancı sayısı da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de yaşayan yabancıların dernek kurma ve kurulu derneklere üye olmaları sayesinde bir araya gelmeleri, onların hem toplumsal olarak temsil edilmelerini hem de sahip oldukları bu hakları kullanmaları açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

1982 Anayasası’nın dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 33. maddesinin son fıkrası derneklerle ilgili düzenlemelerin vakıflar ile ilgili olarak da uygulanacağını belirttiğinden vatandaş – yabancı ayrımı bu özgürlük alanında da uygulanmayacaktır (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, 2004: 7).

5737 sayılı Vakıflar Kanunu [VK]’ na göre, yabancılar Türkiye’de karşılıklılık esasına göre vakıflar kurabilir, Türkiye’de kurulan vakıflar ile yabancı vakıfların kuruluş ve faaliyetleri açısından aralarında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Vakıflar VK’ ye göre, “*vatandaş – yabancı ayrımı gözetmeksizin yurtiçi ve yurtdışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan aynı ve nakdi bağış ve yardım alabilirler; yurtiçi ve yurtdışındaki benzer amaçlı vakıf ve derneklere aynı ve nakdi yardım ve bağışta bulunabilirler*” (Çelikel ve Gelgel, 2017: 178-179).

Dernek ve vakıf kurma özgürlüğü çerçevesinde, Türkiye’de faaliyetine izin verilen yabancı sivil toplum kuruluşu sayısı 2019 yılı Kasım ayı itibariyle 132’dir. Bu sivil toplum kuruluşlarından büyük bir kısmı ise Türkiye’de temsilcilik şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunun yanı sıra Türkiye’de, 2019 yılı Kasım ayı itibariyle 635 adet uluslararası teşekkül ve işbirliği derneği bulunmaktadır (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2019).

2.5.1.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

1982 Anayasası’nın 34. maddesi uyarınca, “*herkes önceden izin almaksızın silahsız ve saldırısız toplanabilir ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilir*”. Bunun yanı sıra 1982 Anayasası’na benzer şekilde 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun [TGYHK]’a göre de; “*herkes önceden izin almaksızın silahsız ve saldırısız*

olarak kanunların suç olarak saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilir” (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun, 1983: 3) Her iki metinde de vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadığından yabancılar içinde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek serbesttir.

TGYHK’ nin 3. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, *“yabancıların bu kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığı’nın iznine bağlıdır. Yabancıların bu kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülkî idare amirliğine toplantıdan en az kırk sekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür” (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun, 1983: 3)*

2.5.1.7. Hak Arama Hürriyeti

Yasalarla teminat altına alınmış hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi halinde etkili başvuru yollarının anayasal sistemlerde bulunması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Yabancılar açısından da bu hak arama hürriyetinin, benzeri bir mantıkla sağlanması gerekmektedir. Aksi halde, yabancılar sağlanan hak ve hürriyetlerin pratik bir değeri kalmayacaktır (Çiçekli, 2014: 203). 1982 Anayasası’nın 36. maddesi, hak arama hürriyetini herkese tanımıştır. Buna maddeye göre, *“herkes bütün meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı merciileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip bulunmaktadır” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 36).*

1982 Anayasa’nın 36. maddesinde ‘herkes’ ifadesinin kullanılması, bu hakkın sükûnetinin tüm vatandaşlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu kapsamda yabancılar da hak arama hürriyetinden faydalanacaktır. Bununla beraber bazı hak arama yolları açısından 1982 Anayasası bizzat karşılıklılık şartını öngörmüştür (Köküsarı, 2011: 167). Bunun yanı sıra 1982 Anayasası’nın 74. maddesinde siyasal hak ve özgürlükler arasında sayılan ve hak arama hürriyetinin başka bir boyutunu oluşturan dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvuru hakları da bulunmaktadır (Çiçekli, 2014: 203).

2001 yılında 4709 sayılı Kanunla 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikle, karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla, Türkiye'de ikamet eden yabancılara da TBMM'ye bireysel başvuru hakkı tanınmıştır. Bireysel başvuru hakkı, 1982 Anayasası'nın 74. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, “*vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve TBMM'ye yazı ile başvurma hakkına sahiptir*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 74). Anayasal hükmün ifadesiyle bireysel başvuru hakkının süjesi, vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar olmaktadır. Bu noktada, 1982 Anayasası diğer bazı anayasalarda olduğu gibi herkes yerine, vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar ifadesini kullanmıştır (Aydın, 2004). Bireysel başvuru hakkının yabancılar için iki temel koşulu bulunmakta ve bunlardan ilki karşılık şartı diğeri ise Türkiye'de ikamet etme şartıdır.

1982 Anayasası'nda bir başka hak arama yolu olarak yer alan ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu [BEK] ile düzenlenen bilgi edinme hakkı, vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkes için tanınmış ancak kanunun bazı maddelerinde yabancılar için bu hakkın kullanımında istisnalar getirilmiştir. BEK'nin, 4. maddesinde herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğunu belirtilmiş ancak devamında, Türkiye'de ikamet eden yabancılar ile Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişilerin, isteyecekleri bilginin kendileriyle veya faaliyet alanlarıyla ilgili olmak kaydıyla ve karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, bu haktan yararlanacakları yer almıştır. Belirtilen maddeye göre vatandaşların bilgi edinme hakları yabancılara nazaran daha geniş şekilde düzenlenmiştir. Herkesin bilgi edinme hakkını kabul eden BEK, bu hakkın yerleşik yabancılarca kullanılmasını şartını öngörmekte ve ikamet koşulunu yerine getirmeyen yabancıların bilgi edinme hakkından yararlanmasını uygun görmemektedir (Erat, 2013: 283).

Hak arama özgürlüğü kapsamında TBMM'ye başvuru ve bilgi edinme hakkı dışında dilekçe hakkı da yer almaktadır. 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun'un 7. maddesi uyarınca “*Türkiye'de ikamet eden yabancıların kendileri ve kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri konusunda yetkili makamlara yaptıkları başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlemin safahatı hakkında dilekçe sahiplerine en geç otuz*

gün içinde gerekçeli olarak cevap verilir” (Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, 1984: 7)

Dilekçe hakkının kullanılması kapsamında görüşme yapılanlar arasında, yabancıların bu hakkın kullanımında herhangi bir zorluk yaşamadıkları değerlendirilmiştir. Bu konuda doktora eğitim seviyesinde, Azerbaycan uyruklu çalışma izni sahibi 42 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Ardahan Üniversitesi’nde akademik personel olarak çalışmaktayım. Türk vatandaşlığına başvurmak için İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü’ne gittiğimde benden son 5 yıla ait giriş çıkış bilgilerimin dökümü istendi. Bende İl Göç İdaresi Müdürlüğü’ne bu konuda dilekçe ile başvurumu yaptım. Bana iki gün sonra dönüş yaptılar ve istediğim belgenin hazır olduğunu söylediler (Azerbaycan; Erkek; 42; Doktora Mezunu; Akademisyen).

Dilekçe hakkının kullanımı konusunda mülakat yapılan Suriye uyruklu geçici koruma sahibi yabancı Suriye uyruklu 36 yaşında bir kadın görüşmeci de şunları söylemiştir:

[Eşimi] bundan dört yıl önce Suriye’deki iç savaşta kaybettim, iki çocuğumla yaşamaktayım ve herhangi bir gelirim yok, maddi sıkıntı yaşadığımdan dolayı bana Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğü’ne başvurabileceğim söylendi, bende dilekçe ile başvuruda bulundum. Bir hafta içinde dilekçeme yanıt verdiler (Suriye; Kadın; 36; İlkokul Mezunu; Ev Hanımı).

Görüşmeciler dilekçe hakkının kullanımı sırasında herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ve taleplerine kısa süre içinde cevap verildiğini belirtmişlerdir. Görüşmelerin Ardahan ilinde yaşamakta olanlar üzerinden yapıldığı noktasından hareketle, bu konuda nüfusun az olduğu illerde bu hakkın kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek sorunların asgari seviyede olması doğal karşılanabilir. Bunun yanı sıra özellikle Türkiye’de nüfusun yoğun olarak bulunduğu illerde Türk vatandaşları gibi yabancılarında taleplerine cevap verilmesinde yaşanan yoğunluktan dolayı zaman zaman sıkıntılar yaşanabileceği de unutulmamalıdır.

1982 Anayasası’nda belirtilen ve kanunlarla düzenlenen birçok ve temel hak ve yükümlülükte olduğu gibi, hak arama hürriyeti de son yıllarda sayıları sürekli artan yabancıların bu haklarını kullanmaları açısından önemlidir. Yabancıların kamusal alanda yürütecekleri iş ve işlemlerde Türk vatandaşları gibi bilgi edinme haklarının bulunması, dilekçe ile TBMM’ye ve kamu kurumlarına başvurmaları ve bu düzenlemelerin yer aldığı Bilgi Edinme Kanunu ve Dilekçe Hakkının Kullanılmasına

Dair Kanun hükümlerine göre bu başvurulara idare tarafından cevap verme zorunluluğu bulunması, bu hakların kullanımı aşamasında yabancıların Türk vatandaşlarıyla aynı statüye tabi tutulmalarını ve bir ayırım gözetilmemesini gerekli kılmaktadır.

2.5.2. Sosyal ve Ekonomik Hak ve Özgürlükler

Sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükler 1982 Anayasası'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde yer alan 41-65. maddeleriyle düzenlenmiştir. Eğitim ve öğretim hakkını düzenleyen 42. madde uyarınca kimsenin, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmayacağı belirtilmiş ve bu hak kapsamında vatandaş – yabancı ayrımı yapılmamıştır. Bu maddeye benzer şekilde çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. madde de; *“herkesin, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahip olduğu”* yer almış ve bu hak kapsamında da vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkesin bu hakka sahip olduğu kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 48).

Sosyal ve ekonomik haklardan bir diğeri ise sendikal haklardır. 1982 Anayasası'nın sendikal hakları düzenleyen 51. maddesi gereğince, hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamayacağı belirtilerek vatandaş – yabancı ayrımı yapılmamıştır. Benzer şekilde sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlıklı 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde de; *“herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu”* belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 51-56).

Sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükler bağlamında vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkes için tanınan son hak, sosyal güvenlik hakkıdır. 1982 Anayasası'nın 60. maddesinde; *“herkesin sosyal güvenlik hakkı sahip olduğu”* yer almış ve bu hak da Anayasal güvence altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 60).

Sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükler konusunda görüşme yapılanlar arasında statü farkı (ikamet, uluslararası koruma ve geçici koruma) gözetmeksizin birçoğunun, özellikle çalışma hayatı kapsamında zorluklar yaşadıklarını belirtmelerine karşın; eğitim, öğretim, sağlık ve barınma gibi konularda genellikle herhangi bir zorlukla

karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Kırgızistan uyruklu lise eğitim seviyesinde, 38 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Kırgızistan'dan Türkiye'ye 4 yıl önce geldim. Burada akrabalarım var. İlk geldiğim zamanlar buraya uyum sağlamakta biraz zorlandım. Akrabalarım bu konuda bana çok yardım ettiler. İlk zamanlar onların yanında hayvanlarına baktım. Daha sonra kendimde biriktirdiğim parayla 1-2 tane hayvan aldım. Zamanla ekonomik açıdan daha iyi duruma gelince ailemi de Türkiye'ye getirdim. Çocuklarım ve eşim de ikamet izni aldılar. Köyde kendime bir ev aldım. Eşim bana yardımcı oluyor, çocuklar da okuluna gidiyorlar. Kendimi sigortaya kaydettirdim. Sağlıkla ilgili bir sorun olunca hastaneye gidebiliyoruz. Hastanede, bize Türk vatandaşlarıyla aynı şekilde davranıyorlar. Bugüne kadar herhangi bir sıkıntı yaşamadım (Kırgızistan; Erkek; 38; Lise Mezunu; Serbest Meslek).

Bu görüşmeci Türkiye'ye ilk geldiği zamanlar özellikle toplumsal yapıya uyum sağlamakta zorlandığını ancak daha sonraları bu sorunu aştığını belirtmiştir. Görüşmeci, ilk başta akrabalarının yanında onlara yardım ettiğini ve daha sonra kendi işletmesini kurduğunu ayrıca kendisini sosyal güvenlik sistemine kayıt ettirdiğini söyleyerek, özellikle sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin kullanımını bağlamında Türkiye'de bir zorlukla karşılaşmadığını ve kendisine Türk vatandaşlarıyla benzer şekilde davranıldığına dikkat çekmiştir. Görüşmecinin bu konuda belirttiği hususlar, esas itibariyle 1982 Anayasası'nda tüm herkese tanınan çalışma, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi sosyal ve ekonomik hakların uygulanması aşamasında bu hakları kullanan yabancılarında Türk vatandaşlarıyla benzer haklara sahip olduğunun göstergesidir.

Bu hakkın kullanımını açısından farklı görüşe sahip olanlarda bulunmaktadır. Bu konuda yabancı uyruklu lisans eğitim seviyesinde, Suriye uyruklu, 28 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

[Türkiye'ye] ilk geldiğim zamanlar Türkçeyi fazla bilmiyordum. Yabancı olduğum için, ev sahipleri evlerini kiralamak istemiyorlardı ve bu konuda sıkıntılarım oldu. Kirasını zamanında ödememe rağmen yabancı olduğum için evden çıkartıldım. İş çok büyümesin diye üstüne gitmedim. Vatandaş olsam bana bu şekilde davranamazlardı (Suriye; Erkek; 28; Ortaokul Mezunu; İşsiz).

Görüşmeci, kirasını ödediği halde evden çıkartıldığını, ancak vatandaş statüsünde olsa kendisine bu şekilde davranılmayacağına inanmaktadır ve bunun kendisine yabancı uyruklu olduğu için yapıldığını düşünmektedir. Bununla birlikte görüşmeci, yabancı uyrukluların barınma konusunda zaman zaman yaşadıkları sıkıntıyı dile getirmektedir. Ayrıca, işin çok büyümemesinden bahsederek, yabancıların Türkiye'de buldukları

süre zarfında herhangi bir adli veya idari olaya karışmak istememelerini vurgulamaktadır.

Görüşmecinin, dikkat çektiği bir diğer konu da toplumsal kabul aşamasında kendini göstermiştir. Bu konuda ev sahibinin kirasını ödemesine rağmen görüşmeciyi bahsedilen evden çıkarması ve görüşmecinin kendisine vatandaş olsa bu şekilde davranılmayacağını düşünmesi özellikle yabancı uyrukluların toplumsal kabul aşamasında değerlendirilmesi gereken bir noktadır.

Bu noktada görüşmelerin yapıldığı Ardahan ilinde 2018 yılında gerçekleştirilen, ‘*Kamu Çalışanlarında Göçmen Algısı Toplumsal Kabul ve Psikolojik Entegrasyon Üzerine Bir Araştırma*’ adlı yüksek lisans çalışmasında da katılımcıların, % 36,3’ü göçmenlerle komşuluk yapmaktan rahatsızlık duyacağını, % 57,8’i ise göçmenlerin Türkiye’de kalmamalarını, % 49,3’ü ise göçmenlerin Türkiye’nin sorunu olduğunu ve ülkelerine geri gönderilmeleri gerektiğini belirtmişleridir. Ayrıca çalışmanın sonuç kısmında göçmenlerin ülkelerin dönmelerini isteyen katılımcıların oranı % 90,5’ tir. Bu durum, göçmenlerin topluma entegre olmakta zorlandığını ve toplumsal kabul aşamasında birtakım sorunların yaşandığını ortaya koymaktadır (Andiç, 2018: 25-192).

2.5.2.1. Çalışma Hakkı ve Hürriyeti

1982 Anayasası’nın 48. maddesinde, “*herkesin dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahip olduğu*” belirtilmiş ve çalışmada ele alınan diğer temel hak ve hürriyetlerde olduğu gibi vatandaş - yabancı ayrımı yapılmamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 48). Çalışma izni alarak çalışabilen yabancıların, işçi olarak çalıştırılmaları da ayrıca düzenlenmiştir. Bu kapsamda, 4857 sayılı İş Kanunu’nda işçi olarak çalışacakların vatandaşlığına dair bir hüküm bulunmadığından kural olarak yabancılar da Türkiye’de işçi olarak çalıştırılabilirler (Er, 2014: 182).

YUKK, kapsamında farklı türlere ayrılan yabancıların çalışma hakları da Türkiye’de buldukları statülere göre farklılık gösterir. Örneğin herhangi bir ikamet izni ile Türkiye’de yaşayan yabancılar ile geçici koruma kapsamında Türkiye’de bulunan yabancıların çalışma izni başvuru koşulları ve çalışma izninden muafiyet kapsamı

farklıdır. Türkiye’de yabancıların çalışmasıyla ilgili düzenlemeler yasal zemine ilk defa 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile oturtulmuş ve bu kanun 2016 yılında kabul edilen UİK’ nin kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu nedenle yabancıların Türkiye’de çalışmasıyla ilgili güncel mevzuat UİK kapsamında düzenlenmiştir.

UİK kapsamında çalışma izin türleri ve çalışma izni başvurusunda bulunacak yabancılar için uygulanacak hükümler ayrı ayrı ele alınmıştır. UİK, madde 10’a göre, çalışma izin türleri süreli, süresiz ve bağımsız çalışma izni olarak üç kategoriye ayrılmıştır. *“Süreli çalışma izni, başvurusu olumlu olarak değerlendirilen yabancılara, iş veya hizmet sözleşmesinin süresini aşmamak koşuluyla, gerçek veya tüzel kişiye ya da kamu kurum veya kuruluşuna ait belirli bir iş yerinde veya bunların aynı iş kolundaki iş yerlerinde belirli bir işte çalışmak şartıyla ilk başvuruda en çok bir yıl olarak düzenlenir. Çalışma izni uzatma başvurusunun olumlu değerlendirilmesi hâlinde yabancıya aynı işverene bağlı olarak ilk uzatma başvurusunda en çok iki yıl, sonraki uzatma başvurularında ise en çok üç yıla kadar çalışma izni düzenlenebilir”* (Uluslararası İşgücü Kanunu, 2016: 10/1-2).

UİK, kapsamında düzenlenen bir başka çalışma türü ise süresiz çalışma iznidir. Buna göre, *“Türkiye’de uzun dönem ikamet izni veya en az sekiz yıl kanuni çalışma izni olan yabancılar süresiz çalışma iznine başvurabilir. Süresiz çalışma izni olan yabancı, uzun dönem ikamet izninin sağladığı tüm haklardan yararlanır”*. Bunun yanı sıra *“profesyonel meslek mensubu yabancılara, diğer kanunlarda belirtilen özel şartların sağlanması kaydıyla bağımsız çalışma izni verilebilir. Bu kapsamda, bağımsız çalışma izni süreli olarak düzenlenir”* (Uluslararası İşgücü Kanunu, 2016: 10/3).

UİK ile farklı türlere ayrılan çalışma izin türleri, yabancıların Türkiye’de buldukları statülere göre de farklılık göstermektedir. YUKK’ nin 89. maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca, *“uluslararası koruma başvuru sahipleri veya şartlı mülteciler, çalışma izni almak için uluslararası koruma başvuruları tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma izni başvurusunda bulunabilirler”* (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: 89/4). Başka bir ifadeyle, mülteci statüsü alma amacıyla başvuru yapan yabancı altı ay geçmedikçe, çalışma izni almak için başvuruda bulunamaz.

UİK'nin 17. maddesinde YUKK'un 89. maddesiyle benzer şekilde, uluslararası koruma başvuru sahipleri, uluslararası koruma başvurusu tarihinden altı ay sonra çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti almak için başvuruda bulunabileceğini belirtmiştir. Böylece başvuru sahiplerinin çalışma hakları hususunda, YUKK ve UİK birbiriyle uyumlu düzenlemeleri barındırmıştır. Ayrıca başvuru sahipleri Türkiye'de yalnızca çalışma izni veya çalışma muafiyet belgesi almak suretiyle çalışabilirler (Ersoy, 2019: 454).

Uluslararası koruma başvuru sahipleri ve uluslararası koruma statüsündekilerden ayrı olarak geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izni prosedürü farklı şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsamda sayıları diğer statülerde yaşayanlara nazaran çok daha fazla olan geçici koruma sağlananlara; çalışma izni verilmesi, onların topluma herhangi bir yük oluşturmadan hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır (Kaya ve Eren, 2015: 60). Türkiye'de geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeliler ilk zamanlarda çalışma hakkından yararlanamamışlar ve bu durumun meydana getirdiği olumsuzluk, süreç içinde bir takım düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada, mevzuatın süreci değil, sürecin mevzuatı belirlediğini söylenebilir (Aydınlı, 2017: 178).

Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik [GKSYÇİDY] ile Suriye'den gelerek Türkiye'de çalışma izni olmadan çalışan kişilerin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Böylece hem çalışanlar hem de Türkiye'de kayıt altında olmayanların kayıt altına alınması hedeflenmiştir (Kara, 2016: 170). GKSYÇİDY'ye göre, geçici koruma statüsündekiler, geçici koruma kimlik belgesinde kayıtlı ikamet il sınırları içinde çalışma hakkından faydalanabileceklerdir. Çalışma hakkı bakımından UİK'de belirtilen mevzuat hükümlerine tabidirler. Bu kapsamda 1 yıllık düzenlenen çalışma izni başvuru süreci, sürenin bitimine 60 gün kala yeniden başlar. Süre uzatımı önce 3 yıllık, daha sonra ise 6 yıllık sürelerle yeniden düzenlenir (Korkmaz, 2018: 60).

Çalışma hakkının kullanımı kapsamında yabancıların yaşadıkları statü (ikamet, uluslararası koruma ve geçici koruma) farkı gözetmeksizin birtakım zorluklar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Böyle düşünen bir kısım görüşmeci, çeşitli işlerde

çalıştıkları halde, hak ettikleri ücretleri alamadıklarını ve denetim eksikliğinin yaşandığını düşünmektedirler. Bu konuda ortaokul eğitim seviyesinde, Suriye uyruklu 30 yaşında erkek bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Ben, bir işverenin yanında iki ay boyunca çalıştığım halde paramı alamadım, paramı istediğimde sürekli olarak daha sonra verileceği söylendi. Çalıştığımız yerlerde denetimler artırılırsa bunun olmayacağını düşünüyorum, benim gibi çalışıp parasını alamayan çok fazla arkadaşım var. Son olarak çalıştığım yerden alacaklarıma karşılık senet aldım, bir hafta daha bekleyip senedi avukata vereceğim (Suriye; Erkek; 30; İlkokul Mezunu; İnşaat İşçisi).

Benzer şekilde bir başka görüşmeci de şu şekilde söylemiştir:

Bir ay boyunca çalıştım, ancak ilk işe girerken söylenen ücretin ancak yarısını alabildim, geri kalan ücreti istediğimde bana şimdilik bu kadar para verebileceklerini, zaten onların da işlerinin iyi olmadığını söylediler (Azerbaycan; Kadın; 34; Lise Mezunu; Dekoratif).

Bir başka görüşmeci de şunları söylemiştir:

Eşim, bana ve çocuklarıma bakmak zorunda. Çalıştığı yerlerden parasını alamıyor. Eşim bugüne kadar çalıştığı hiçbir yerde parasını tam alamadı. Onu çalıştıranların hiçbiri ona çalışma izni almak istemiyor ve sigortasını yaptırmıyorlar. Ben de ara sıra temizlik gibi küçük işlere gidiyorum ama ben de aynı sıkıntıları yaşıyorum (Suriye; Kadın; 32; İlkokul Mezunu; Ev Hanımı).

Bu konuda görüşme yapılanlar, genel olarak işverenler tarafından kayıt dışı çalışmaya yönlendirildiklerini ve yaptıkları işin sonunda kendilerine hak ettikleri ücretlerin ödenmediğini belirtmişlerdir. Görüşmeciler bu hakkın kullanımını açısından önemli bir noktayı belirtmektedirler. Uluslararası sözleşmeler ve 1982 Anayasası'nca herkese tanınan çalışma hakkı ancak çalışanların kayıtlı şekilde çalıştırılması ve ücretlerinin düzenli şekilde ödenmesi kapsamında tam olarak kullanılabilir. Bu noktada Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlükleri ve Sosyal Güvenlik Kurumu Denetmenleri'nin yapacakları etkin kontrol ve uygulanacak cezai yaptırımlar sayesinde, kayıt dışı istihdam edilen yabancıların yaşadıkları mağduriyetler giderilebilir.

1982 Anayasası ile herkese tanınan çalışma hakkı UİK ve Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunu'nun Uygulama Yönetmeliği kapsamında düzenlenmiştir. Bu prosedür; yabancılar açısından, çalışma hak ve özgürlüklerinin nasıl ve hangi usuller çerçevesinde kullanılabileceğini gösteren ve bu yönüyle, çalışma hak ve özgürlüğünün yaşama geçirilmesini sağlayan önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber,

yabancıların çalışmasına izin verilmesi bir hak olarak öngörülmekte ayrıca doğrudan yabancı yatırımları artırılması ve yabancıların izinsiz çalışmalarının engellenmesi konularında da faydalı olmaktadır (Er, 2014: 177).

Vatandaş – yabancı ayrımı yapılmaksızın, kayıt dışı istihdam pek çok olumsuzluğa neden olabilir. Bu şekilde devletin vergi gelirleri azalır, ekonomide haksız rekabet ortamı doğar ve sosyal güvenlik sistemi zarar görür (Aslantürk ve Tunç, 2018: 19). Son yıllarda Türkiye’de artan yabancı sayısı ve bu yabancıların bir şekilde de olsa yaşamlarını devam ettirmeleri için çalışmaları gerektiğinden, bu kapsamda kayıt dışılığın engellenmesi ancak yapılacak denetimlerle çözülebilecektir. Denetimlerin artırılması hem bu şekilde çalışan yabancıların mağduriyetlerini azaltacak hem de toplumda özellikle bu konuda yaşanan olumsuz algının ve doğabilecek tepkilerin önüne geçecektir.

Kayıt dışı istihdam ancak yabancıların çalışma izni alması yoluyla çözülebilir. Bu kapsamda, 2017 yılı itibariyle Türkiye’de çalışma izni başvurusunda bulunan ve başvurusu olumlu sonuçlanıp çalışma izni alan yabancı sayısı 87.182’dir. Bu yabancılardan 20.966 ‘sı Suriye uyruklu ve 7.317’si ise Gürcistan uyruklu yabancılardır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

2.5.2.2.Sosyal Güvenlik Hakkı

1982 Anayasası’nın 60. maddesinde, “*herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve devletin bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alacağı ve bununla ilgili teşkilatı kuracağı belirtilmiştir*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 60). Bu maddede de vatandaş - yabancı ayrımı yapılmadığından sosyal güvenlik hakkına ülkede yaşamakta olan herkesin sahip olduğu anlaşılabilir. Bu kapsamda Türk Sosyal Güvenlik Hukuku açısından bağımlı olarak çalışan yabancıların sigortalılık durumları 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu [SSGSSK], Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliği ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından çıkarılan 2013/11 sayılı Genelge ile düzenlenmiştir (Demir M., 2016: 85). Bu düzenlemelerin yanı sıra UİK’ nin 22. maddesinin ikinci fıkrası uyarına, “*çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti alan yabancılar ile yabancı çalıştıran işverenler, sosyal güvenlik mevzuatından kaynaklanan*

yükümlülüklerini kanuni süresi içinde SSGSSK hükümlerine göre yerine getirirler” (Uluslararası İşgücü Kanunu, 2016: 22).

SSGSSK’ nin 4. maddesinin ikinci fıkrasının (c) bendi gereğince, yabancı uyruklu kişilerden bir hizmet akdi ile bağımlı çalışanlar adı geçen kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendine tabi olarak sigortalı sayılmışlardır (Demir M., 2016: 85). Bu kapsamda belirtilen yabancılar; yabancı uyruklu kişiler, uluslararası koruma başvuru sahipleri, uluslararası koruma sahipleri ve vatansızlardır. Bununla beraber Türkiye ile arasında uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi bulunan devletin uyuşunda olan ve uyuşunda bulunduğu yabancı devlet mevzuatı uyarınca sigortalı bulunan yabancılardan, sözleşmede belirlenen istisna haricinde, çalışmalarını iş sözleşmesine tabi olarak sürdürenler de sigortalı sayılmışlardır (Çelikel ve Gelgel, 2017: 300).

SSGSSK’nin sigortalı sayılmayanlar başlıklı 6. maddesinin (e) bendinde ise, *“uluslararası sosyal güvenlik sözleşmeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla; yabancı bir ülkede kurulu herhangi bir kuruluş tarafından ve o kuruluş adına ve hesabına Türkiye’ye üç ayı geçmemek üzere bir iş için gönderilen ve yabancı ülkede sosyal sigortaya tabi olduğunu belgeleyen kişiler ile Türkiye’de kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan, yurt dışında ikamet eden ve o ülke sosyal güvenlik mevzuatına tabi olanların sigortalı olarak sayılmayacağı”* belirtilmiştir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006: 6/e). Burada belirtilen üç aylık sınırlama, özellikle üçüncü ülkelerden gelecek yabancı işgücü göçünün Türk vatandaşlarının istihdam imkânlarını sınırlandırılmaması için alınmış bir tedbir olarak değerlendirmek gerekir (Alper, 2015: 120).

Yabancılar açısından sosyal güvenlik hakkının kullanımı genel itibariyle çalışma izni şartına bağlı olduğundan, çalışma izni olmadan çalışan yabancıların sosyal güvenlik hakkı bakımından da hak kayıpları yaşayacağı bir gerçektir. Bu hakkın kullanımı açısından Türkmenistan uyruklu 23 yaşında erkek bir görüşmeci şöyle demiştir:

Ailemin durumu fazla iyi değil, burada (Ardahan) okuduğum için bir takım giderlerim oluyor, bende mecburen çalışmak zorundayım, ancak sigortalı olarak çalışmak istediğimde kimse bunu kabul etmiyor, bende mecburen sigortasız olarak çalışmak zorunda kalıyorum, hastaneye gittiğimde sağlık sigortam olmadığı için muayene ve ilaçlara para veriyorum. (Türkmenistan; Erkek; 23; Lise Mezunu; Öğrenci).

Benzer şekilde bir başka görüşmecide şu şekilde söylemiştir:

Burada (Ardahan) yüksek lisans eğitimi yapıyorum. Annem ve babamın gönderdikleri para ancak yurt ücretimle, yol masrafımı karşılamaya yetiyor. Çalışmak zorundayım. Ancak, başvuruda bulunduğum hiçbir işyeri bana sigorta yaptırmak istemiyor. Kaçak olarak çalışmanın yasak olduğunu biliyorum ve bende bu şekilde çalışmak istemiyorum (İran; Erkek; 24; Lisans Mezunu; Öğrenci).

Görüşmeciler, bu noktada ailelerinden yeterli ekonomik desteği alamadıklarını ve oluşan giderlerini karşılayabilmek adına çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Bu iki görüşmeci de, esas itibarıyla Türkiye’de çalışma izni olmadan çalışan yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadığı en büyük zorluklardan birine işaret ederek, yabancı uyrukluların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara dikkat çekmektedir. Görüşmecilere göre, işverenlerin çalıştırdıkları yabancı uyrukluların sigorta girişlerini yaptırmaları ve çalışma izni başvurularını tamamlamaları gerekir. Görüşmeciler burada, bir işverenin yanında çalışmalarına rağmen ilaç ve muayene ücretlerini kendi imkânlarıyla karşıladıklarını belirtmişler ve yaşamakta oldukları mağduriyetleri dile getirmişlerdir. Bu noktada görüşmecileri istihdam edenlerin sigorta primlerini yüksek bularak yabancıyı kayıt dışı istihdama yönlendirmeleri konusunda çözüm olarak özellikle yabancı uyruklu öğrencilerin sigorta primlerinin diğer yabancılara nazaran daha düşük seviyede tutulması ve çalışma hakkının kullanımında olduğu gibi yapılacak denetimlerin artırılması bir çözüm yolu olarak değerlendirilebilir.

Yabancılar açısından çalışma hakkı kapsamında zaman zaman yaşanan mağduriyetler sosyal güvenlik hakkı kapsamında da karşımıza çıkmaktadır. Türk yabancılar hukuku açısından değerlendirildiğinde normal şartlarda Türkiye’de çalışan yabancılar, Türk vatandaşları gibi sosyal güvenlik hakkına sahip olduklarından bu yabancıların yasal şartları yerine getirmeleri halinde emeklilik hakları dahi bulunmaktadır (Demir M., 2016: 90).

2.5.2.3. Sendikal Hak ve Özgürlükler

Türkiye, sendikal hakları tüm insanlar için güvenceye alan Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesini, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesini, AIHS’ yi, Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin

Haklarının Korunması için Uluslararası Sözleşmesini, Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesini usulüne uygun olarak onaylamıştır (Erdoğan). Uluslararası antlaşmaların yanı sıra, Türk hukukunda sendikal hakların dayanağını 1982 Anayasası ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu [STİSK] oluşturmaktadır. 1982 Anayasası'nın 51. maddesi uyarınca, *“işçiler ve işverenler önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurabilirler ve bunlara üye olabilirler veya üyelikten çekilebilirler”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 51).

STİSK'nin 6. maddesi ile 2821 sayılı eski Sendikalar Kanununda yer alan sendika kurucusu olmak için gereken Türk vatandaşı olmak ve Türkçe okuryazar olmak şartları Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 87 Sayılı Sözleşmesi'ne uyum sağlamak gerekçesi ile kaldırılmıştır. Böylece 1982 Anayasası ve Türkiye'nin onaylamış olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak, yabancıların sendikal haklarını engelleyen herhangi bir hükme kanunda yer almamıştır (Erdoğan).

Sendikalaşma hakkı, vatandaşlar için olduğu yabancılar için de temel bir insan hakkı kapsamında değerlendirildiğinden, yabancı çalışanların sendikalar tarafından temsil edilmeleri, onların uluslararası belgelerde tanınan temel haklarının güvence altına alınmasına ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine büyük katkı sağlayacaktır (Erdoğan).

2.5.2.4. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma

1982 Anayasası'nın 56. maddesi uyarınca; *“devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir”* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 56).

1982 Anayasası'nda düzenlenen sağlık hakkı içeriğinde üç çekirdek hakkı içermektedir. Bunlardan ilki önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanma, ikincisi tıbbi kaynaklara ulaşma üçüncüsü ise, tıbbi kayıtların gizliliği, hekim seçme ve tedaviyi reddetme gibi sağlık hakkı sağlayıcılarına karşı talep edilecek haklardan oluşur (Üzeltürk, 2012: 18).

Türkiye'de yabancıların sağlık hizmetlerinden faydalanması açısından bu hizmetlerden faydalananlar ise üç ana gruba ayrılır. Bunlardan ilki oturma veya çalışma izninden birine sahip olan yabancılar, ikincisi bu izne sahip olmadan sadece vize alarak Türkiye'ye giriş yapan ve çalışma izni olmadan çalışan yabancılar, üçüncü ve son olarak Türkiye'de uluslararası koruma sahibi ve uluslararası koruma başvuru sahibi, vatansız ve geçici koruma statüsü sahibi olarak yaşayanlardır (Çallı, 2016: 149).

Sağlık hizmetlerinden faydalanmaları açısından üç ana gruba ayrılan yabancıardan, bir yıldan fazla ikamet izni alan yabancılar, uluslararası koruma başvuru sahipleri, uluslararası koruma statü sahipleri ve vatansızların sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları Genel Sağlık Sigortası [GSS] ile gerçekleştirilmektedir (Çallı, 2012: 104). Bu kapsamda, GSS' den yararlanacak yabancı uyruklular, karşılıklılık esası dikkate alınmak şartıyla, ikamet izni alan, yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan ve sağlık sigortasından yararlanma hakkı bulunmayanlardır. Bu yabancılar, Türkiye'deki yerleşim süresi kesintisiz bir yılı geçtikten sonra ve talepte bulunmaları halinde sosyal güvenlik il/merkez müdürlüklerine başvuruda bulunarak GSS'den yararlanma hakkına sahip olurlar (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu: 3-4).

İkamet izni alarak Türkiye’de yaşayanların GSS kapsamında sağlık hizmetlerinden yararlanması bir yıllık ikamet etme şartına bağlanmasına karşın, öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler ise bir yıllık ikamet etme şartı aranmaksızın öğrenim kurumuna/okula ilk kayıt tarihinden itibaren üç ay içinde talepte bulunmaları hâlinde genel sağlık sigortalısı olurlar. Bu sürede talepte bulunmayanlar hakkında öğrenimleri süresince genel sağlık sigortası hükümleri uygulanmaz (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu: 3-4).

Bu hakkın kullanımını açısından 23 yaşında Azerbaycan uyruklu erkek bir görüşmeci şu şekilde konuşmuştur:

Üniversiteye ön kayıt yaptırdıktan sonra, ikamet izni için başvuruda buldum. İkamet izni işlemlerinde benden sağlık sigortası talep edildi. Sosyal Güvenlik Kurumuma gittim (SGK İl Müdürlüğü) ancak prim ücreti benim ödeyebileceğim miktarın çok üstünde olduğundan bende özel sağlık sigortası yaptırdım ancak Ardahan’da özel hastane olmadığı için bundan yararlanamıyorum. Hastaneye gittiğimde ücret ödemek zorunda kalıyorum. SGK priminin daha düşük olması lazım. (Azerbaycan; Erkek; 23; Lise Mezunu; Öğrenci).

Bu görüşmeci sağlık sigortası yaptırmasına rağmen sağlık hizmetlerinden yararlanmak için tekrardan ücret ödediğini belirtmiş ve SGK prim ücretinin kendi açısından yüksek olduğunu dile getirmiştir. Bu konuda özellikle Türkiye’de sosyo ekonomik açıdan gelişmekte olan illerde özel hastanelerin bulunmaması ve YUKK kapsamında ikamet izni işlemlerinde sağlık sigortası şartı aranması bakımından, yabancıların bu konuda mağduriyet yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle yabancı uyruklu öğrencilerin SGK primlerinin diğer yabancılara oranlara azaltılması ve özel sağlık sigortalarının devlet hastanelerinde geçerli olmasının sağlanması bu hakkın kullanımını açısından yaşanan mağduriyetlerin azaltılmasını sağlayacaktır.

İkamet izni ile yaşayana yabancılar dışında, uluslararası koruma ve geçici koruma statüsü kapsamında yaşayan yabancılardan sosyal güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanların sigorta primleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ödenmektedir ve bu kişiler bir ay içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilerek sağlık sigortası kapsamına alınırlar. Bu hakkın kullanımını kapsamında, geçici koruma statüsünde yaşayan 24 yaşında Suriye uyruklu erkek bir görüşmeci şöyle demiştir:

İlk geldiğimiz günden bu yana hastanelerde olumsuz bir tavırla karşılaşmadım. Ancak doktorlarla ilk zamanlarda Türkçeyi tam olarak bilmediğimizden dolayı zaman zaman anlayamıyorduk ve bu yüzden yanımızda Türkçe bilen arkadaşlarımızla hastanelere gidiyorduk. Türkiye'ye ilk geldiğimizde bu yüzden Suriyeli doktorların bulunduğu şehirlere gitmek zorunda kaldık. Onun dışında eczanelerden ilaç alırken de herhangi bir sıkıntı yaşamadım. (Suriye; Erkek; 24; İlkokul Mezunlu; İnşaat İşçisi).

Bu konuda bir başka görüşmeci de şunları söylemiştir:

4 yıldır burada [Türkiye'de] yaşıyorum. Buzda kayıp kolumun üstüne düştüm ve koluma platin takıldı. Bana burda ülkemden daha fazla ilgi gösterildi. Hastaneye gittiğimde Türk vatandaşları gibi sıra aldım ve yabancı olduğum farklı bir muamele görmedim (Suriye; Erkek; 30; İlkokul Mezunlu; İnşaat İşçisi).

Sayıları zamanla artan geçici koruma sahibi Suriyelilerin, özellikle sağlık konusunda yaşadıkları dil problemi birtakım yeni uygulamaların hayata geçirilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda özellikle Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde hastanelere Arapça tabelalar konulması ve tercüme masalarının oluşturulması bu yönde atılan adımlardandır.

Türkiye'de sayıları ikamet izni ve uluslararası koruma statüsünde yaşayanlardan çok daha fazla olan geçici korunma statüsü sahibi Suriye uyrukluların temel ve acil sağlık hizmetleri kapsamındaki tedavi ve ilaçlardan hasta katılım payı hâlihazırda alınmamaktadır. İkinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinde yararlanma bedelleri ise Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından belirlenen sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçemez. Sunulan sağlık hizmeti bedeli ise Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ödenir. Bunu yanı sıra geçici koruma statü sahipleri acil ve zorunlu haller dışında özel sağlık kuruluşlarına doğrudan başvuramamakta, sevk zincirine uymak zorundadırlar (Çallı, 2016: 152).

2.5.2.5.Eğitim ve Öğretim Özgürlüğü

Eğitim ve öğrenim hakkı, 1982 Anayasası'nın 42. maddesi ile düzenlenmiştir. Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi başlığından anlaşılacağı üzere hem hak, hem de bir ödev olarak kabul edilmektedir. 1982 Anayasa'nın 42. maddesine göre, "*kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*". Bu hükümden, eğitim ve öğrenim hakkı bakımından vatandaş - yabancı ayrımının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu hakkın kapsamından faydalanacaklar 1982 Anayasa'nın 42. maddesinin ikinci fıkrasında

belirtilmiştir. Buna fıkra uyarınca, öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Öğrenim hakkının kanunla belirlenmesi ve düzenlenmesi vatandaşlar kadar yabancılar bakımından da bir güvence niteliğindedir (Özbek, 2000: 25-27).

Yabancılar açısından eğitim ve öğretim özgürlüğü, hem yabancıların bu eğitim ve öğretim hizmetlerinin yararlanıcısı olmaları, hem de bu hizmetlerin yabancılar tarafından sunulması açısından değerlendirilir. Bu kapsamda konu, yabancıların öğrenim hakkı, yabancıların öğretmenlik yapma hakkı ve öğretim kurumu açma özgürlüğü olarak kategorize edilir (Çiçekli, 2014: 141).

Türk okullarında eğitim görme, yabancılar açısından isteğe bağlı olarak kabul edilmiş, ilköğretim Türk vatandaşı öğrenciler açısından mecburi olarak düzenlenmişken yabancı uyruklular için ihtiyarı olarak kabul edilmiştir. 2007 tarihli ve 5580 sayılı Özel Öğrenim Kurumları Kanunu [ÖÖKK]'nin 13. maddesi uyarınca, özel okullarda eğitim görecektir yabancı uyruklu sayısı, bu okullarda okuyan Türk vatandaşı öğrencilerin % 30'unu geçmemek üzere Milli Eğitim Bakanlığınca belirlenir (Çelikel ve Gelgel, 2017: 307-308).

İsteğe bağlı olarak öğrenim gören yabancı uyrukluların dışında kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenler ile uluslararası anlaşmalar çerçevesinde eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrencilerde bulunmaktadır. Bu kapsamda bulunanlarla ilgili iş ve işlemler, 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın görevleri arasında sayılmıştır.

İlk ve orta öğretim dışında Türkiye'de herhangi bir yüksek öğrenim kurumunda ön lisans, lisans, yüksek lisans veya doktora eğitimi alacak yabancıların ikamet izni almaları gerekmektedir (Çiçekli, 2014: 142). 2018 yılında öğrenci ikameti kapsamında Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu sayısı 79.225'dir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Eğitim ve öğretim hakkının kullanımı açısından Azerbaycan uyruklu 28 yaşında erkek bir görüşmeci şöyle demiştir:

Türkiye'ye 2015 yılında üniversite sınavını kazanarak öğrenci vizesi ile giriş yaptım. İlk başlarda barınma ve beslenme gibi konularda bazı zorluklarla karşılaşsam da zamanla bu yaşadığım sorunları aştım. Bugüne kadar üniversitede eğitim hakkının kullanılmasıyla ilgili herhangi bir sıkıntı yaşamadım. Üniversitede hocalarımla aram çok iyi, üniversiteyi bitirdikten sonra da burada kalıp yaşamak istiyorum (Azerbaycan; Erkek; 28; Lise Mezunu; Öğrenci).

Benzer şekilde başka bir kısım görüşmeci de, eğitim hakkı kapsamında kayıt, okul hayatı gibi konularda bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmiştir. Bu konuda Suriye uyruklu 32 yaşında geçici koruma statü sahibi başka bir görüşmeci de şöyle demiştir:

Türkiye'ye ilk geldiğimizde, ben ve ailem Türkçe bilmediğimiz için çok zorlandık. Aynı sıkıntıyı çocuklarımın yaşamaması için onları okula gönderiyorum. Bununla ilgili bize Hatay'da Halk Eğitim Merkezi'nde eğitim verildi. Çocuklarım bugüne kadar okulda herhangi bir sıkıntı yaşamadı, zaman zaman televizyonlarda küçük çocuklara gösterilen tepkileri görünce çok üzülüyorum, onlar sadece çocuk, içlerinde 1-2 tanesinin yaptığını tüm çocuklara yüklemek gerek (Erkek; 32; Lise Mezunu; Tesisatçı).

Bu görüşmeci, Türkiye'ye ilk geldiği zamanlar yaşadığı dil problemini belirtmiş ve çocuklarının daaynı zorluklarla karşılaşmasını istemediğini söyleyerek, özellikle geçici koruma sağlananlarının Türkiye'ye ilk geldiklerinde yaşadıkları en önemli sorunlardan birine dikkat çekmiştir. Ayrıca görüşmeci bu konuda, okullarda geçici korunanlara yönelik zaman zaman basın ve sosyal medyada da yer alan tepkileri dile getirmiştir

Dil sorunu çift yönlüdür. Kamu hizmetlerinde çok dilli ve kültürlü bir yaklaşım kadar, Türkiye'de yaşamlarını sürdürmek isteyen yabancıların Türk dilini öğrenmesi de hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda AB ülkelerinin dil eğitimine ilişkin yoğun çalışmaları olduğu ve ülkelerine kalış amacıyla gelen kişilerin dil eğitimi ve dillerine hâkimiyetine yönelik eğitim ve sınav yaptıklarını hatırlatmak gerekir. Bu uygulamanın da ülkemizde yaygınlaştırılması aslında birçok sorunun çözümünde esas teşkil edecektir (Elnasharty, 2019: 96).

1982 Anayasası'nda yabancıların eğitim haklarının yanı sıra öğretim haklarından da bahsedilmiştir. Bu kapsamda, yabancıların öğretim hakkı, hem yabancıların bireysel olarak Türkiye'de öğretmenlik yapmasını hem de Türkiye'de özel öğretim kurumu açma özgürlüğünü kapsamaktadır. ÖÖKK' de yabancıların özel öğretim kurumlarında öğretmenlik yapmalarını engelleyici herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun yanı

sıra Milli Eğitim Temel Kanunu’nda yabancıların devlet okullarında çalışmasıyla ilgili bununla bir kısıtlama getirilmemiştir (Çiçekli, 2014: 144-145).

ÖÖKK’ nin 1. maddesinin birinci fıkrasında gerçek kişilerin, özel hukuk tüzel kişilerinin, özel hukuk hükümlerine göre yönetilen tüzel kişilerin ve yabancıların özel öğretim kurumu açılabilceği öngörölmüştür (Algan ve Algan, 2013: 184). ÖÖKK’ nin 5. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, “*yalnız yabancı uyruklu öğrencilerin devam edebilecekleri yüksek öğretim dışındaki milletlerarası özel öğretim kurumları, yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişiler tarafından veya Türk vatandaşlarıyla ortaklık yolu ile 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu çerçevesinde Cumhurbaşkanının izniyle açılabilir*” (Özel Öğrenim Kurumları Kanunu, 2007: 5/1).

2.5.2.6. Mülkiyet Hakkı

Türk hukukunda mülkiyet hakkı, 1982 Anayasa’nın 35. maddesi ile vatandaş - yabancı ayrımı yapılmaksızın ‘herkes’ için güvence altına alınmıştır. Bununla beraber bu hakkın belli şartlar altında sınırlandırılması da 1982 Anayasa’nın yabancıların durumuna ilişkin 16. maddesi uyarınca, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceği öngörölmüştür. Bu kapsamda yabancı uyruklu gerçek kişilerin taşınmaz mülkiyeti edinme hakkı da çeşitli kanuni sınırlamalara tâbi tutulmuştur.

Yabancı uyruklu gerçek kişilerin taşınmaz mülkiyeti edinimi konusunda en kapsamlı düzenleme, 1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Kanunu’nda yer almaktadır. Ancak Kanun’un konuyu düzenleyen maddeleri bugüne kadar birçok kez değişmiş, bu kapsamda son değişiklik 3.5.2012 tarihinde kabul edilen 6302 sayılı Tapu Kanunu ve Kadastro Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun [TKVKKDYİK] ile gerçekleşmiştir (Üçüncü, 2014: 142). TKVKKDYİK’ nin 35. maddesi uyarınca, yabancı uyruklu gerçek kişilerin ölkemizde taşınmaz edinmesinde karşılıklılık şartı kaldırılmıştır. Yabancı uyruklu gerçek kişiler, kanuni sınırlamalara uymak kaydıyla, ölkemizde nitelik bakımından her türlü taşınmaz (konut, işyeri, arsa, tarla) edinebilmektedir (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2019).

Mülkiyet hakkı temel bir hak olarak sadece vatandaşlara değil, yabancılara da tanınmıştır. Türk yabancılar hukukunda, yabancıların tescil ve miras dışındaki kazanma yolları ile taşınmaz edinimini yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır, yabancıların tescil ve miras dışında yasaların izin verdiği yollarla vatandaşlar gibi taşınmaz edinebilme hakları bulunmaktadır (Ertaş ve Öztürk, 2017: 483).Yabancıların mülkiyet haklarını kullanması açısından, lisans eğitim seviyesinde, Azerbaycan uyruklu 42 yaşında kadın bir görüşmeci şunları söylemiştir:

Azerbaycan vatandaşıyım, Ardahan ilinde şahsım adına bir taşınmaz satın aldım. Öncelikle taşınmazı satın almadan önce Tapu Müdürlüğü ve Belediye ile görüşerek söz konusu taşınmazın kullanım izninin ve vergi borcunun olup olmadığına dair bir araştırma yaptım. Çünkü Ardahan ilindeki birçok dairenin henüz kullanım izni bulunmamaktaydı. Araştırmalarım neticesinde şuan ikamet etmekte olduğum dairede karar kıldım ve mülkiyet işlemlerine başladım. Ev sahibim işlemler sırasında bana hiç zorluk yaşatmadı aksine yardımcı oldu. Aramızda anlaştıktan sonra söz konusu taşınmazın mülkiyetime geçirilmesi için Tapu Müdürlüğü ile görüştük benden pasaportumun noterden Türkçe tercümesini getirmemi talep ettiler onun dışında herhangi bir evrak talep etmediler ve herhangi bir sıkıntıyla da karşılaşmadım. Lakin taşınmazın mülkiyetime geçirilmesi sırasında ödemiş olduğum tapu masrafının Türk vatandaşlarına nazaran daha yüksek bir tutar olması dikkatimi çekti (Azerbaycan; Kadın; 42; Lisans Mezunu; Öğretmen).

Bu görüşmeci, mülkiyet edinimi sırasında herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını söyleyerek, yapılan işlemlerde Türk vatandaşlarından farklı olarak kendisinden yalnızca pasaport tercümesinin talep edildiğini belirtmiş, ancak tapu masrafı konusunda Türk vatandaşlarına nazaran daha yüksek bir ücret ödediği konusuna dikkat çekmiştir. Görüşmecinin bu noktada belirttiği tapu harcı ile ilgili işlemlerde kendisinden talep edildiğini belirttiği fazla ücret, 2644 sayılı Tapu Kanununun 35. maddesine göre yapılan mülkiyeti devir borcu doğuran işlemlerde hizmet bedeli, işlem sırasında ve işlem için belirlenen döner sermaye bedeline ilave maktu olarak tapu müdürlüklerince tahsil edilen ve 2019 yılı için 598,25 TL olan bedeldir.

Son yıllarda özellikle Orta Doğu ve Asya'dan gelerek Türkiye'de mülk edinimi kapsamında taşınmaz alan yabancıların sayısında ikamet izni alanlara benzer şekilde sürekli bir artış yaşanmaktadır. Artan döviz kurlarında etkisiyle 2018 yılından 2019 yılı Mart ayına kadar geçen süreçte % 108'lik bir artış meydana gelen bu sayı 46,423'e ulaşmıştır. Uyruk bazında incelendiğinde ise ilk sırayı 9,406 ile Irak uyruklu yabancılar, ikinci sırayı ise 4,393 ile İran uyruklu yabancılar almaktadır (Yeni Şafak Gazetesi, 2019).

SONUÇ

Göç, ülkelere yönetilebildiği ölçüde katkı sağlayan bir olgudur. 1960' lı yılların ikinci yarısından itibaren göç veren bir ülke konumunda bulunan Türkiye'nin özellikle son yıllarda bu konumunu değiştirmiş ve Türkiye hedef ülke halini almıştır. Yaşanan bu süreç doğal olarak hukuksal açıdan da birtakım düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Etkin bir göç yönetiminin şüphesiz en önemli kavramsal boyutu bu noktada karşımıza çıkar. Ülkede bulunan yabancılara hukuksal açıdan sağlanan hak ve hürriyetlerin uluslararası standartlar çerçevesinde değerlendirilmesi ve yabancıların bu hak ve hürriyetlerini etkin olarak kullanabilmesinin sağlanması gereklidir.

Hak ve hürriyetlerin etkin olarak kullanılabilmesi ondan faydalanacak bireylerin bu konuda sahip oldukları bilgi ve bilinç düzeyiyle şekillenir. Bu noktada hak ve hürriyetlere pozitif hukuk kapsamında yer verilmesi başlı başına bir çözüm olarak düşünülemez. Bireylerin hak ve hürriyetlere ulaşabilme kapasitelerinin artırılması ve bunları kullanırken karşılaşılabilecekleri sorunların ise asgari düzeye indirilmesi gereklidir. Ayrıca bu hak ve hürriyetlerin toplumsal sınıf, ekonomik seviye, inanç, mezhep vb. farklar gözetmeksizin herkese tanınması gerekir.

Türkiye açısından son yıllarda çeşitli faktörlerin etkisiyle sürekli olarak artan yabancı nüfus ve bu yabancıların temel hak ve hürriyetleri konusundaki düşünce yapıları ve bu hak ve hürriyetlere erişimleri esnasında karşılaştıkları sorunlar; Ardahan ili örneğinde 40 yabancı ile yarı yapılandırılmış mülakat formu ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen mülakatlar çerçevesinde elde edilen bulgular şu şekilde açıklanabilir; Yabancıların temel hak ve yükümlülükleri bağlamında, sağlık hakkı, eğitim hakkı, ikamet ve seyahat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı ve kişi dokunulmazlığı gibi hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtenlerle Türkiye'de yabancılara tanınan hak ve özgürlükleri yeterli bulduklarını beyan edenlerin sayısı çoğunluktadır.

Ülkeye giriş hakkı kapsamında yapılan görüşmelerde uluslararası koruma ve geçici koruma statüsünde yaşayanların büyük çoğunluğu Türkiye'ye yasa dışı yollara giriş yaptıklarını belirtmelerine karşın, ikamet izniyle yaşamakta olanlar yasal olarak giriş yaptıklarını söylemişlerdir. Son yıllarda Asya ve Orta Doğu'da artan siyasi istikrarsızlıklar ve yaşanan iç savaşlar Türkiye'yi özellikle düzensiz göç bağlamında olumsuz yönde etkilemiştir. Bu konuda tespit edilen düzensiz göçmenlerin ülkelerine geri dönüş projelerinin desteklenmesi ve sınır güvenliğinin artırılması bir çözüm yolu olarak değerlendirilebilir.

İkamet hakkı kapsamında yapılan görüşmelerde yabancıların, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'ndaki şartları taşımaları halinde gerekli işlemleri sorunsuz şekilde tamamladıkları, ikamet başvurusu randevularını internet üzerinden aldıkları ve sistemin yabancılar için bir başvuru tarihi atadığı anlaşılmıştır. Buna karşın yabancıların yoğun olarak buldukları illerde zaman zaman sistemsiz bir takım aksaklıkların meydana geldiği de belirtilmiştir. Kurulduğu tarihten 1 yıl gibi kısa bir süre içinde hem merkezde hem de illerde operasyonel hale gelerek yabancılarla ilgili tüm iş ve işlemleri gerçekleştirilen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü özellikle kendi verilerine göre sayısı 2019 Kasım Ayı itibarıyla 1 milyon ikamet izni alan yabancıların bu hak kapsamındaki taleplerini karşılayabilecek düzeye ulaşmıştır.

Seyahat hakkının kullanılması açısından, ikamet izni ile yaşamakta olanların bu hakkın kullanılması aşamasında genel itibarıyla bir zorluk yaşamadıkları, buna karşın geçici koruma ve uluslararası koruma statüsü kapsamında kalanların özellikle buldukları illerden diğer illere yapacakları seyahatlerde yol izin belgesi almak zorunda oldukları ve bu iznin süresini aştıkları zaman geri dönüşlerinde, bazı firmaların yüksek ücret talep edebildikleri tespit edilmiştir. Seyahat hakkının kullanımını bakımından bu sorunun çözümü aşamasında yol izin belgelerinin 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla E-Devlet sistemi üzerinden üretilmeye başlanması bu hakkın kullanılmasında yaşanabilecek sorunlara bir çözüm niteliğindedir.

Dernek kurma ve derneklere üye olma hakkının kullanılması açısından; Dernekler Kanunu hükümlerine göre vatandaş – yabancı ayrımı yapılmamaktadır. Bu konuda

görüşme yapılan yabancılarda bu hakdan faydalanmaları esnasında herhangi bir zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Demokratik yaşamın vazgeçilmez aktörlerinden biri olarak kabul edilen dernekler ve bu derneklere üye olma hakkı kapsamında, yabancı uyruklu kişilerin Türk vatandaşlarıyla benzer şekilde muameleye tabi tutulması onların toplumsal düzeyde temsil edilmelerini kolaylaştırmaktadır.

1982 Anayasası'nın 74. maddesinde hak arama hürriyeti kapsamında değerlendirilebilecek dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvuru hakları bulunmaktadır. Bu haklardan yararlanma bakımından 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile karşılıklık esası gözetilmek kaydıyla, Türkiye'de ikamet eden yabancılarda TBMM'ye yazı ile başvurusunun önü açılmıştır. Bu hakkın yanı sıra 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu ile düzenlenen bilgi edinme hakkının kullanılmasında diğer birçok temel hak ve hürriyette olduğu gibi vatandaş – yabancı ayrımı yapılmadan herkese tanınmıştır. Hak arama özgürlüğünün son aşaması olan dilekçe hakkı bakımından da diğer hak arama yollarında olduğu gibi yabancılara Türk vatandaşlarıyla benzer başvuru hakkı tanınmıştır. Yapılan görüşmelerde yabancılar, bu hakların kullanım aşamasında genel olarak herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ve taleplerine kanuni süre içerisinde cevap verildiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda ikamet hakkının kullanılmasına benzer şekilde nüfusun yoğun olarak bulunduğu illerde bu hakkın kullanımı noktasında zaman zaman gecikmeler yaşanabilmekteyse de mevzuat ve uygulama da vatandaş – yabancı ayrımı yapılmaması yabancılar açısından bu noktada olumlu şekilde değerlendirilebilir.

Sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükler 1982 Anayasası'nın ikinci kısmının üçüncü bölümünde düzenlenmiştir. Bu haklar genel olarak çalışma, sosyal güvenlik, sendika, sağlık hizmetleri, eğitim ve öğretim ve mülkiyet hakları şeklinde kategorize edilebilir. Belirtilen bu haklar Anayasa'da diğer birçok temel hak ve hürriyette olduğu gibi vatandaş - yabancı ayrımı yapılmadan herkese tanınmıştır. Çalışma ve sosyal güvenlik hakkı kapsamında yapılan görüşmelerde yabancılar statü farkı olmaksızın kayıt dışılığa dikkat çekmişler ve yaptıkları işin karşılığı olan ücretleri alamadıklarını belirtmişlerdir. Sosyal güvenlik hakkı kapsamında da çalışma hakkına benzer şekilde işverenlerin çalıştırdıkları yabancılara sosyal sigorta sistemine kayıt ettirmede zaman zaman problemler yaşandığı tespit edilmiştir. Kayıt dışı istihdam konusunda yapılacak

denetimlerin artırılması bu konuda yabancıların yaşadıkları mağduriyetlerin giderilmesi adına sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde özellikle öğrenci ikameti izniyle yaşamakta olan yabancıların genel sağlık sigortası primlerinin yüksekliğinden, geçici koruma statülerindekilerin ise Türkiye'ye ilk geldikleri zamanlarda yaşadıkları dil problemini dile getirdikleri görülmüştür. Bu bağlamda, genel sağlık sigortası primlerinin öğrenci ikameti kapsamındaki yabancılar için daha düşük miktarlarda tutulması ve geçici koruma kapsamındakiler içinse hastanelerde tercüme masalarının ve tercüman sayılarının artırılması bu hakkın kullanılmasında ortaya çıkan sorunların giderilmesine yardımcı olacaktır.

Eğitim ve öğretim özgürlüğü hakkının kullanılmasında yapılan görüşmelerde yabancıların genel olarak büyük çapta bir zorlukla karşılaşmadıkları, öğrenci ikameti ile yaşamakta olanların bu hakkın kullanılmasında Türk öğrencilerle benzer şekilde muamele gördüklerini, geçici koruma kapsamında kalmakta olanların çocuklarının Türk okullarında öğrenimlerine devam ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca geçici koruma statüsündekilerin kamusal alanda zaman zaman yaşadıkları dil problemini de çocukları aracılığıyla çözdüğü ve yapılan görüşmelerde bu noktayı özellikle belirttikleri tespit edilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre sayıları 3,7 milyonu aşan geçici koruma kapsamındakilerin yaşadıkları dil probleminin çözümünde çocuklarının katkı sağladıklarını düşünmeleri bu açıdan çocukların eğitimlerine devamı aşamasında ve toplumsal uyum noktasında son derece olumlu şekilde düşünülebilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması kapsamında görüşmeciler, bu haktan yararlanma açısından Türk vatandaşlarıyla benzer şekilde işlem gerçekleştirdiklerini ve herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Tapu Kanunu'nda 2012 yılında yapılan değişiklikle karşılıklılık şartının kaldırılması yabancıların bu haktan faydalanmaları bağlamında Türk vatandaşları gibi taşınmaz edinebilmesinin önünde bulunan engelleri kaldırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde yabancı uyrukluların mülk edinim oranları da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre son yıllarda sürekli şekilde artarak devam etmektedir.

Sonuç olarak, çalışmada görüşlerine başvurulmuş katılımcılarının Türkiye’de yaşadıkları uyruk, statü, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve mesleki olarak farklılıkları bulunmasına karşın genel itibarıyla sahip oldukları haklar ve uymaları gereken yükümlülükleri konusunda bakış açılarının bu hak ve yükümlülükler bağlamında birbirlerine benzer olarak şekillendiği değerlendirilmiştir. Katılımcılar, Türkiye’ye giriş hakkı, ikamet hakkı, hak arama hürriyeti, dernek kurma ve derneklere üye olma hakkı, eğitim ve öğretim hakkı ve mülkiyet hakkı gibi konularda genel olarak hukusal açıdan kapsamlı bir zorluk yaşamadıklarını belirtmekte bununla beraber özellikle çalışma ve sosyal güvenlik hakkı kapsamında gerekli denetimlerin yapılmadığından bahsetmektedirler. Yabancılar bu hakların kullanımını açısından Türk vatandaşlarına benzer uygulamalara tabi olduklarını dile getirmekte ve kendilerini bu açıdan vatandaş statüsüne benzer bir statüde kabul etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2016). Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı. Uluslararası Ticaret Hukuku ve Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Adıgüzel, Ş. (2014). Türkiye’de Siyasi Hak ve Ödevlerin Tarihsel Gelişim Süreci. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Ağaoğulları, M. A. (2006). Ulus - Devlet ya da Halkın Egemenliği, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akal, C. B., Erözden, O., Akbulut, O., ve Zeybekoğlu, E. (2003). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim, İstanbul: Toplumsal Kalkınma ve Gelişme Vakfı.
- Akbulut, İ. (2002). İnsan Hakları. Yargıtay Dergisi, 28 (3), 460-482.
- Akın, F. (2016). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 11 ve Uygulamalarında Sendikal Haklar, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Akın, İ. F. (1966). Dernek Kurma Özgürlüğü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 32 (2-4), 474-486.
- Akçeşilmen, N. ve Şen, B. (2008). Bir İnsan Hakları ve Güvenlik Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler. Demokrasi Platformu, 16, 37-58.
- Algan, B. ve Algan, M. (2013). Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Eğitim Hizmetlerinin Ruhsat Usulü ile Özel Kişilere Gördürülmesi. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVII (3), 147-194.
- Alper, Y. (2015). Sistemi ve Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Anayurt, Ö. (2004). Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Andiç, H. (2018). Kamu Çalışanlarında Göçmen Algısı Toplumsal Kabul ve Psikolojik Entegrasyon Üzerine Bir Araştırma. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Ansen, M. D. (2012) Türk Yabancılar Hukukunda Mültecilik. Özel Hukuk Anabilim

- Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Yabancıların Çalışma İzinleri 2018. Erişim tarihi 30 Kasım 2019.
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf>.
- Arıcı, K. (2015). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Sosyal Güvenlik Hakkı:VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu. Denizli. 181-196.
- Armağan, S. (1980). Temel Haklar ve Ödevler. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Asar, A. (2006). Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Asar, A. (2016). Göç Yönetimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aslantürk, O. ve Tunç, Y. E. (2018). Yabancıların Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamı. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (4), 13-20.
- Aybay, R. (2017). İnsan Hakları Hukuku (3.Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Aydın, M. (2004). 1982 Anayasası’nda Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Bireysel Başvuru Hakkı ve Uygulanması. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8 (2).0-0.
- Aydınlı, D. (2017). Kitlemel Göç Hareketlerinin Uluslararası Koruma Rejimine Etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler ve Geçici Koruma. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aygün, M. (2018). Vatandaş Veya İmtiyazlı Yabancı Olma Yönünde Kabul Edilen Düzenlemelere Sığınmacılar Açısından Eleştirel Bir Bakış: Uzun Dönem İkamet İzni, Turkuaz Kart Sahipliği ve Vatandaşlık Hakkı Çerçevesinde. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 37 (2), 167-194.
- Ayhan, A. (2012). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri. Sosyal Güvenlik Dergisi, 2 (1), 41-55.
- Bakırezer, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 63 (1), 17 - 54.
- Balcı, M. (1996). Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı. Yeni Türkiye Dergisi, 7, 0-0, Erişim Adresi:
<http://www.muhammedbalci.com/yayinlar/makaleler/87.pdf>

- Balkır, Z. G. (2000). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları, K. Tankuter (Editör), İnsan Hakları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (2), 50-81.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2014). Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı. Cenevre: BMMYK
- Bozkurt, E. (2011). İnsan Hakları Temel Metinler. Ankara: Asil Yayın.
- Bulut, N. (2009). Sanayi Devriminden Küreselmeye Sosyal Haklar (1.Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Can, A. (2010). Türk Hukukunda Haberleşme Özgürlüğünün Sınırları. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Civelek, J. (1989). 1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 9 (1), 1-9.
- Coşkun, V. (2004). İnsan Hakları, Liberal Açıdan Bir Tahlil (2.Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Çalık, E. (2017). İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 6 (16), 41-67.
- Çalık, T. (2015). Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 2, 1091-1134.
- Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24 (1), 69-120.
- Çallı, M. (2012). 5510 Sayılı Kanuna Göre Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Olup Genel Sağlık Sigortası'ndan Yararlanamayanlar. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çallı, M. (2016). Türkiye'de Mültecilerin ve Sığınmacıların Sağlık Hakkı. İş ve Hayat, 2 (3), 131-154.
- Çamak, S. (2015). Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

- Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 2, 1067-1090.
- Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar. Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1 (2), 69-99.
- Çavuşoğlu, H. (2013). Jean Jacques Rousseau'da Tanrı Anlayışı. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çeçen, A. (2013). İnsan Hakları ve İnsalcıl Hukuk. Journal of Yaşar University, 8 (Özel), 809-830.
- Çelebican, Ö. (2012). Roma Hukuku (15.Basım). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Çelikel, A. ve Gelgel, G. (2017). Yabancılar Hukuku (23.Bası). İstanbul: Beta Yayınları.
- Çetin, E. (2008). 1982 Anayasası'nda Sosyal Haklar ve Avrupa Sosyal Şartı'na Dair Spesifik Sorunlar. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, O. (2007). Hak Arama Hürriyeti. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çiçekli, B. (2003). Yabancılar ve Polis. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çiçekli, B. (2014). Yabancılar ve Mülteci Hukuku (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Daban, C. (2019). Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (3), 164 - 186.
- Dedeoğlu, A. (2002). Tüketici Davranışları Alanında Kalitatif Araştırmaların Önemi Ve Multidisipliner Yaklaşımlar. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (2), 75-92.
- Demir, F. (1998). Anayasa Hukukuna Giriş (5.Baskı). İzmir: Barış Yayınları.
- Demir, M. (2016). Türkiye'de Yabancıların Sosyal Güvenliği. Sosyal Güvenlik Dergisi, 6 (1), 70-93.
- Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete, 18571, 10 Kasım 1984.
- Doğan, N. (1995). Uluslararası Sözleşmelerde İnsan Hak ve Hürriyetlerinin Kötüye

- Kullanılmaması İlkesi. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ekşi, N. (2014). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku (2.Baskı). İstanbul: Beta.
- Ekşi, N. (2016). Yabancılar Hukukuna İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar. İstanbul: Beta.
- Elçin, D. (2016). Türkiye’de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi ile Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 124, 9-80.
- Elnasharty, G. A.(2019) Türkiye’deki Yabancıların Kamu Kurumlarında Yaşadıkları Sorunlar. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Er, S. (2014). Yabancıların Çalışma İzinleri ve Ön İzin Müessesesi. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 4, 176-221.
- Erat, V. (2013). Yerleşik Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımlarında Bir Araç Olarak: Bilgi Edinme ve Dernek Hakkı. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2), 277-290.
- Erdal, S. (2015). Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği. Selçuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (1), 71-94.
- Erdoğan, İ. (2012). Uluslararası Hukukun Temel Hak ve Özgürlük Normları Bağlamında Avrupa İdari Alıkoyma Normları ve Uygulamaları. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 70 (2), 21-50.
- Erdoğan, M. (2018). İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Erdoğan, S. (2013). Göçmen İşçilerin Sendikal Hakları. V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Bursa. 197-222.
- Erem, F. (1985). Humanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ergül, E. (2011). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Yabancıların Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Vermeye Karşı Korunması. Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergül, E. (2012). Sınır Dışı Etme, Geri Gönderme ve Geri Verme. Ankara: Yargı Yayınevi.

- Ergül, E. (2012). Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri. *Türk İdare Dergisi*, 475, 214 - 215.
- Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 62 (4), 1007-1062.
- Ersoy, H. H. (2019). Türkiye’de Mültecilerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakları. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2, 435-474.
- Ertaş, Ş. ve Öztürk, G. Y. (2017). Yabancıların Taşınmaz Edinmesindeki Gelişmeler ve Türkiye’deki Son Durum. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (3), 441-484.
- Ertürk, Ş. (2002). İş İlişkilerinde Temel Haklar. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Etgü, M. A. (2009). Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Evren, T. (1988). Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1, 5-15.
- Gemalmaz, M. (1990). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku. İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 15 (18), 156-164.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu. (tarih yok). Yabancılar İçin Genel Sağlık Sigortası.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). Düzensiz Göç. Erişim tarihi 21 Kasım 2019. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). İkamet İzinleri. Erişim tarihi 20 Kasım 2019. <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). Yıllara Göre Türkiye’ye Giriş. Erişim tarihi 19 Kasım 2019. <https://www.goc.gov.tr/giris-cikis>.
- Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, 12-72.
- Gözler, K. (2011). Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (2.Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2018). İnsan Hakları Hukuku (2.Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözlügel, S. V. (1999). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi (1.Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Gülmez, M. (2001). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gülmez, M. (2007). Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na Uyum Sağlayabilecek miyiz? Çalışma ve Toplum Dergisi, 1, 27-52.
- Gülmez, M. (2014). Çalışma Özgürlüğü ve Hakkı Açısından Emeğin Evrimi: Ulusal ve Ulusalüstü Hukuksal Boyutlar Üzerine Düşünceler. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI Bildiriler. İstanbul: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası Yayını:119.1-440
- Güner, C. (2005). Türkiye'de Mültecilerin Temel Hak ve Hürriyetleri. Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Güneş, Y. (2015). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Mülkiyet Hakkı İhlallerinden Doğan Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürkaynak, M. ve Eren, A. A. (2016). Modernizm Öncesi ve Sonrası Batı Toplumlarında İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 329 - 357.
- Harari, Y. N. (2015). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens (46. Bası). E. Genç, (Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları.
- Hekimoğlu, M. M. (2002). 1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (7), 53-70.
- Hobbes, T. (2019) Leviathan (19. Baskı). S. Lim, (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskan Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. Göç Araştırmaları Dergisi, 3, 12-28.
- İskân Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 26301, 26 Eylül 2006.
- İşıқтаç, Y. (2008). Hukuk Sosyolojisi. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayını.
- Kalabalık, H. (2019). İnsan Hakları Hukukuna Giriş (2.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kamber, S. (2012). İfade Özgürlüğü. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Başbakanlık Uzmanlık Tezi.
- Kapani, M. (1981). Kamu Hürriyetleri (Yenilenmiş 6. Baskı). Ankara: Ankara

Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Kara, C. Ö. (2016). Türkiye’de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 151-174.
- Karabulut, A. (2016). Sosyal Güvenlik Hakkı ve 1982 Anayasası’na Yansımaları. İş ve Hayat, 2 (3), 187-208.
- Karaca, S. (2019) Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau’da Meşruiyet ve Kamusal Alan. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kaya, H. (2012). Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında Din ve Vicdan Özgürlüğü: “Alevîlerin Durumu”. Liberal Düşünce Dergisi, 67, 127-134.
- Kaya, İ., ve Eren, E. Y. (2015). Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri. Seta Yayınları.
- Kaya, P. A. ve Yılmaz, I. U. (2016). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 70, 55-80.
- Kılıç, H. (2014). Güç Savaşında Denge Noktası Adalet (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Kılıç, Y. (2015). Hobbes, Locke ve Rousseau’da “Doğa Durumu”. Temiş Erciyes Üniversitesi, Felsefe Bölümü Dergisi, 2, 97-117.
- Kızılyel, S. (2014). Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanmasında Kamu Güvenliği Ölçütü. Güvenlik Stratejileri Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Kocaoğlu, A. ve Kocaoğlu, S. (2007). İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunması. Ankara Barosu Dergisi, 65. yıl (3), 105-128.
- Komşuoğlu, A. (2007). Türkiye Ermenilerinin Siyasal Tutum ve Davranışları Üzerine Notlar. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 62 (1), 149-164.
- Korkmaz, M. (2018). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri ve Değerlendirmeler. Sosyal Güvenlik Dergisi, 13, 57-83.
- Köküsar, İ. (2011). Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişikliği. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15 (1), 163-208.
- Köseoğlu, B. (2012). Toplum Sözleşmesi Kuramlarında "Hak" ve "Özgürlük"

- Kavramları. Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Kurtbaş, İ. (2014). Bir İlin Kurum Kültürü Anatomisi-Sosyolojik Açıdan Kurum Kültürü ve İş Tatmini İlişkisinin Uygulamalı Bir Analizi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 181 (1), 129-166.
- Kurtbaş, İ. ve Andiç, H. (2016). Göç Politikası Bağlamında Geçici Koruma Yönetmeliğine Eleştirel Bir Bakış. I. Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu, Amasya. 699-714.
- Kuşçu, D. (2017). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Sınır Dışı Edilmeleri. İstanbul: On İki Levha.
- Locke, J. (2019). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (5.Baskı). F. Bakırcı (Çev.), Ankara: Serbest Kitaplar.
- Macun, Ş. (2019). Fikir ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında Sosyal Medya Kullanım Pratikleri: Türk ve Suriyeli Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma. İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Metin, Y. ve Aslan, G. (2007). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (3), 271-298.
- Mumcu, A. (1992). İnsan Hakları-Kamu Özgürlükleri. Ankara: Savaş Yayınları.
- Mumcu, A. ve Küzeci, D. Ö. (2019). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (8.Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Nal, S. (2002). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 57 (04), 65-93.
- Oba, M. E. (2018). Türk Hukukunda Geçici Koruma Rejimi. Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Of, İ. (2009). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Özel Hayatın Gizliliği Hakkı ve Konut Dokunulmazlığı. Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okçu, D. (2007). Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, IV (1), 45-49.
- Öğütçü, M. (2005). Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki

- Bazı Kavramlar. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7, 555-616.
- Ölmez, C. B. (2015). Türk Hukukunda Haberleşme Özgürlüğüne Müdahalenin Ölçüsü. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (1), 147-176.
- Özbek, N. (2000). Türkiye'deki Yabancıların Öğrenim ve Öğretim Özgürlüğü. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Özçelik, G. B. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleri Uyarınca Yabancıların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi 108, 211-258.
- Özel Öğretim Kurumları Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 26434, 14 Şubat 2007.
- Özer, D. K. (2016). İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler'in Kurumsal Yapısı İçinde Korunması. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 17 (2), 205-234.
- Öztürk, N. Ö. (2017). Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66 (1), 201-264.
- Perruchoud, R. ve Redpath, J. (Ed.) (2013), Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü.
- Rousseau, J. J. (2019). Toplum Sözleşmesi (XXV. Basım). V. Günyol (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağır, E. O. (2016). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Gerçek Kişilerin Mülkiyet Hakkı. Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2013). Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVII (3), 227-266.
- Sanal, M. E. (2015). Bireysel Sendika Özgürlüğünün Türkiye'de 2821 ve 6356 Sayılı Yasalarda Sendikal Nedenle İş Sözleşmesinin Feshi Bağlamında Güvencesi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 69, 99-133.
- Savcı, B. (1953). İnsan Hakları, 'Kanunilik Yolu ile Korunması'. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sezer, T. D. (2008). Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), 1-58.

- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (2019). Türkiye’de Faaliyetine İzin Verilen Yabancı STK’lar. Erişim tarihi 25 Kasım 2019. https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin_verilen_listesi_tr.pdf.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 26200, 16 Haziran 2006.
- Sunay, R. (2001). Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Şen, M. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 20 (1), 143-162.
- Şentuna, M. T. (2001). İnsan Hakları Hukuku'nda Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı'nın Gelişimi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 3, 983-995.
- Tanrıbilir, F. B. (2000). Yabancıların Dernek Kurma Özgürlüğü. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (1), 38-50.
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (2019). Yabancıların Taşınmaz Edinim Rehberi. Erişim tarihi 02 Aralık 2019. <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/yabancilarin-tasinmaz-edinim-rehberi>.
- Terzi, M. (2017). İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amreika. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 27 (2), 53-92.
- Tezcan, P. D., Erdem, P. D., Sancaktar, P. D. ve Önok, D. Ö. (2019). İnsan Hakları El Kitabı (8.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 18185, 8 Ekim 1983.
- Torun, Y. (2007). İnsan Hakları. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16, 415-424.
- Turan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (2), 357-378.
- Turgay, F. (2012). Avrupa Birliği Hukuku'nda Sendikal Hakların Yeri ve Türkiye'nin Uyum. “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14 (1), 25-46.
- Türk Vatandaşlığı Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 27256, 29 Mayıs 2009.
- Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, 27544, 6 Mart 2010.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, T.C. Resmi Gazete, 17863, 9 Kasım 1982.

- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. (2004). Vakıflar Mevzuatının Bazı Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı Rapor. TÜSEV.
- Uluslararası İşgücü Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 29800, 13 Ağustos 2016.
- Üçüncü, S. (2014). 6302 Sayılı Kanun ve Yabancıların Taşınmaz Mülkiyeti Edinimi. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 34 (2), 89-152.
- Ünal, Ş. (1994). İnsan Haklarının Tarihi Felsefi ve Hukuki Temelleri. Ankara Barosu Dergisi, 1, 41-74.
- Üzeltürk, S. T. (2012). Anayasa Hukuku Açısından Sağlık Hakkı. İstanbul: Legal.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 28615, 11 Nisan 2013.
- Yeni Şafak Gazetesi (21 Nisan 2019). 46 Bin 243 Konutu Yabancılar Satın Aldı. Erişim tarihi 5 Aralık 2019. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/46-bin-243-konutu-yabancilar-satin-aldi-3467432>.
- Weber, A. (1998). Felsefe Tarihi (5. Basım). H. Eralp, (Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

EKLER

EK 1. MÜLAKAT FORMU

Bu çalışma, Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ koordinatörlüğünde, Yüksek Lisans Öğrencisi Buğra TOTAN tarafından “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Yabancıların Temel Hak ve Yükümlülükleri Üzerine Bir Araştırma: Ardahan İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi için yapılmaktadır. Hiçbir şekilde kimlik bilgileriniz istenmemektedir. Bu çalışmada alınan cevaplar kesinlikle başka kişi veya kurumlarla paylaşılmayacak ve başka amaçlarla kullanılmayacaktır.

- 1- Uyuşgunuz
- 2- Cinsiyetiniz
- 3- Yaşınız
- 4- Aylık geliriniz
- 5- Eğitim düzeyiniz
- 6- Türkiye’ye ne şekilde giriş yaptınız? Yasal yollardan mı, yasal olmayan yollardan mı?
- 7- Türkiye’de kaç yıldır yaşamaktasınız?
- 8- Türkiye’ye ne amaçla geldiniz?
- 9- Türkiye’ye gelmeden önce yabancılara ne tür haklar tanındığı hakkında fikir sahibi miydiniz?
- 10- Türkiye’de sahip olduğunuz haklar ve uymanız gereken yükümlülüklerle ilgili yeterli bilgiye sahip misiniz? Sahip olduğunuz hak ve yükümlülükleri biliyor musunuz?
- 11- Temel hak ve hürriyetlerinizi yeterli buluyor musunuz?
- 12- Türkiye’ye giriş hakkı, ikamet ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma ve derneklere üye olma hakkı ve hak arama hürriyeti konularında hukuki açıdan ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?
- 13- Çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, eğitim ve öğretim özgürlüğü ile mülkiyet hakkı konularında hukuki açıdan ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 13/01/2020

Tez Başlığı: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Çerçevesinde Türkiye'de Yabancıların Temel Hak ve Yükümlülükleri Üzerine Bir Araştırma: Ardaahan İli Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 13/01/2020 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç/dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardaahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 13.01.2020

Adı Soyadı: Buğra TOTAN

Öğrenci No: 014020101007

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı:

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. İhsan KURTBAS

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Buğra TOTAN

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara 02/10/1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Lisans (mezuniyet 2006).

Yüksek Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı Tezsiz
Yüksek Lisans (mezuniyet 2007).

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : 2014-2018 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi
Genel Müdürlüğü Ardahan İl Göç İdaresi
Müdürlüğü'nde İl Göç Uzman Yardımcısı,
2018-2019Ardahan İl Göç İdaresi Müdür
V.

İletişim

E-PostaAdresi : b_totan@hotmail.com

Tarih : 18.12.2019